

TRGOVINA LJUDIMA PRIRUČNIK ZA NOVINARE

TRGOVINA LJUDIMA PRIRUČNIK ZA NOVINARE

Autori:

Ivana Radović
Jovana Bogičević
Marija Anđelković
Marijana Gligorić
Miloš Teodorović
Miša Stojiljković
Nadežda Milenković
Olivera Miloš Todorović
Olivera Otašević
Saša Leković
Svenka Savić
Tamara Vukasović

Tiraž: 1000 primeraka

Štampa: Original

CIP - Каталогизacija u publikaciji Narodna biblioteka Srbije, Beograd

343.431:316.77(035)

343.431(497.11)

32.019.5(035)

TRGOVINA ljudima : priručnik za novinare / [autori Ivana Radović ... et al.]. - Beograd : Astra - Akcija protiv trgovine ljudima. 2008 (Beograd : Original). - 153, 153 str. : ilustr. ; 21 cm

Nasl. str. prištampanog prevoda: Human Trafficking. - Uporedo srp. tekst i engl. prevod. - Podaci o autorima preuzeti iz kolofona. - Tiraž 1.000. - Napomene i bibliografske reference uz tekstNapomene uz tekst.

Pres kliping:

Medijska dokumentacija EBART

Istraživanje javnog mnjenja:

TNS Medium Gallup

ISBN978-86-84889-05-0

1. Радовић, Ивана [аутор]

а) Трговина људима - Масовне комуникације - Приручници б) Трговина људима - Србија

COBISS.SR-ID 154709260

Napomena: Sva prava zadržana. Sadržina ove publikacije se može slobodno koristiti i umnožavati u obrazovne i druge nekomercijalne svrhe, pod uslovom da se uz svaku takvu reprodukciju navede kao izvor ASTRA – Akcija protiv trgovine ljudima.

Napomena: Stavovi izrečeni u knjizi pripadaju isključivo autoru i njegovim saradnicima i ne predstavljaju nužno zvaničan stav Misije OEBS u Srbiji.

Objavlјivanje ovog izveštaja je omogućila Misija Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) u Srbiji.

Izdavač:

ASTRA – Akcija protiv trgovine ljudima

Beograd, Republika Srbija

astranet@sezampro.rs

www.astra.org.rs

@ASTRA 2008

Prevod na engleski jezik: EuroContract– Konferencijski Sistemi

SADRŽAJ

REČ AUTORKI	5
OPŠTI PREGLED	
Šta je trgovina ljudima?	9
Trgovina ljudima, ilegalne migracije, prostitucija	11
Uzroci trgovine ljudima	12
Realnost žrtava trgovine ljudima	16
Predrasude o trgovini ženama	18
TRGOVINA LJUDIMA U SRBIJI	
Institucionalni okvir	23
Nacionalno zakonodavstvo	25
Srbija kao zemlja porekla, tranzita i destinacije	29
Trgovina decom u Srbiji	33
Statistika ASTRA SOS Telefona	36
Ispitivanje javnog mnjenja u Srbiji o pojavi trgovine ljudima	49
ISKUSTVA IZ PRAKSE	
Mediji o trgovini ženama: Lov na žrtve – Saša Leković	75
Etičke dvojbe – Kristinina priča – Saša Leković	85
Kako intervjuisati žrtvu trgovine ženama – novinar ili ljudsko biće? – Miša Stojiljković	113
Da li će me prepoznati? – Olivera Miloš Todorović	115
Trgovina ljudima – tema koja zahteva poseban pristup: Žrtva pre svega – Miloš Teodorović	118
Reklame za dušu – Nadežda Milenković	121
MEDIJSKA PREZENTACIJA TRGOVINE ŽENAMA I TERMINOLOGIJA U OVOJ OBLASTI	
Analiza štampanih medija u Srbiji	127
Terminologija vezana za trgovinu ženama – Svenka Savić	137
KORISNE INFORMACIJE	
Preporuke	145
Spisak literature i veb strana na temu trgovine ženama	146
Filmovi o problemu trgovine ljudima	148
Lista organizacija i institucija koje rade na suzbijanju trgovine ljudima	150
Izvodi iz etičkih kodeksa u novinarstvu	151

REČ AUTORKI

Ovaj Priručnik je priređen sa namerom da svima onima koji pišu ili žele da pišu o problemu trgovine ženama damo osnovne informacije o samom problemu, kao i preporuke za pisanje, a sve u cilju što preciznijeg predstavljanja problema i informisanja građanstva, u interesu žena žrtava trgovine ljudima i svih onih koji sa njima rade.

Drugo izdanje Priručnika daje presek najvažnijih aspekata problema trgovine ženama iz iskustva jedne organizacije iz Srbije. Organizacija ASTRA koja je priredila ovaj Priručnik je ženska nevladina organizacija koja radi na prevenciji trgovine ljudima i pružanju direktne pomoći žrtvama. Priručnik je nastao na osnovu našeg osmogodišnjeg iskustva u borbi protiv trgovine ljudima u Srbiji. Od marta 2002. do novembra 2008. godine, putem ASTRA SOS telefona primili smo 8533 poziva. U istom periodu identifikovano je 275 žrtva trgovine ljudima, od čega 41% čine deca.

Mi zastupamo stav da je trgovina ženama samo jedan od oblika nasilja nad ženama, odnosno kršenja ženskih ljudskih prava. Definišemo ga kao trgovinu ženama u svrhu prinudne prostitucije, kao i trgovinu ženama u cilju eksploatacije rada, npr. rada u kući ili prinudni brak. O trgovini ženama govorimo onda kad je žena regrutovana uz prevaru, prinudu, silu, izložena je nasilju i prinudena da radi na poslovima koji su eksploatatorski, u odnosu sličnom ropskom, i kojima joj se krše ljudska prava koja su joj rođenjem zagarantovana. Zbog složenosti ovog problema, nastojali smo da u potpunosti pokrijemo sve njegove aspekte.

Upravo zbog toga što je danas trgovina ljudima, a posebno ženama i decom, naznačena kao prioritet političkih zvaničnika širom sveta i zastupljena je u medijima više nego ikada, ovaj priručnik je nastao kao reakcija na postojeći način prikazivanja trgovine ženama i na mehanizme pomoći koji postoje u Republici Srbiji.

Drugo, prošireno i dopunjeno izdanje Priručnika za novinare, pored definicije i istorijata, daje i opšti pregled situacije i novih trendova vezanih za trgovinu ljudima u svetu. Priručnik sadrži osnovne informacije o samom problemu trgovine ženama, o tome ko su žrtve trgovine, kako bivaju vrbovane, o uzrocima trgovine ženama. On govori o trgovini ženama kao o još jednom obliku nasilja, o razlici između trgovine ženama, prostitucije i ilegalnih migracija, o nasilju koje jedna žena doživi kao žrtva trgovine ljudima, kao i o predrasudama koje tako često čujemo u odnosu na problem trgovine ljudima.

Drugo poglavlje Priručnika govori o razmerama problema trgovine ženama u Srbiji, o mehanizmima koji su do sada razvijeni u cilju suzbijanja trgovine; ono ističe podatke prikupljene putem SOS telefona za žrtve trgovine ljudima. Takođe, dali smo pregled nacionalnog zakonodavstva koje reguliše ovu oblast, kao i o podatke u vezi sa trgovinom decom. Osim toga, u ovom poglavlju možete pročitati i šta o temi misle građani i građanke Srbije.

Želeći da informišemo što više novinara, trudili smo se da u pisanje ovog izdanja uključimo stručnjake, vrsne novinare, koji se godinama bave istraživačkim novinarstvom u oblasti trgovine ženama ili na drugi način doprinose prevenciji i suzbijanju ovog problema. Smatrali smo da će novinarima najviše koristiti, ako im svoja iskustva prenesu upravo njihove kolege iz oblasti radijskog, televizijskog, dokumentarnog novinarstva, štampanih medija i marketinga. Ovo poglavlje daje i uporednu analizu štampanih medija u periodu maj-oktobar 2008. godine i tokom 2003. godine u cilju ocene kvalitativnog napretka u izveštavanju srpskih medija o problemu trgovine ljudima.

Takođe, pokušali smo da izvršimo analizu terminologije, intenziteta pisanja vizuelne prezentacije problema trgovine ženama predstavljenim u štampanim medijima, kao i da damo preporuke svima onima koji pišu ili će pisati o ovoj temi.

Poslednje poglavlje sadrži dodatne reference i kontakte institucija, međunarodnih i nevladinih organizacija u zemlji i svetu koji će koristiti svima onima koji se bave dubljom analizom problema trgovine ljudima.

Adekvatno medijsko izveštavanje o ovom problemu je izuzetno značajno za razbijanje predrasuda, podizanje svesti javnosti, prevenciju budućeg vrbovanja i poboljšanje kvaliteta pomoći i procesa reintegracije osoba koje su uspele da izađu iz lanca trgovine ljudima. Smatramo da je to naš zajednički interes.

Zbog toga se nadamo da će vam ovaj Priručnik biti od koristi u daljem radu, a ako imate pitanja, nedoumice ili su vam potrebne dodatne informacije, pozovite ASTRU, rado ćemo pomoći.

Autorke

OPŠTI PREGLED

Da li ste nekada posmatrali talase na moru? Nasilje je kao morski talas. Vidite ga da dolazi, ne možete da mu se izmaknete. Nemate izbora – kada konačno dođe, hvata vas. Sve je van vaše kontrole, nalazite se u talasu, očajnički pokušavajući da se izbavite, ali talas ima svoj tok, svoj život. I onda se slomi – i nikada ne znate gde se slomio, gde se sada nalazite... To je bio moj život – sve što sam želela je makar neka mogućnost izbora – šansa da se izmaknem tom talasu. Da živim svoj život. Učinilo mi se da mi se šansa ukazala i – otišla sam... [„Priča žene žrtve trgovine“, radio- drama, Siobhan Cleary]

ŠTA JE TRGOVINA LJUDIMA?

Trgovina ljudima je globalni fenomen koji pogađa kako zemlje u političkoj i ekonomskoj tranziciji, nerazvijene zemlje i zemlje u razvoju, zemlje u ratu i postkonfliktne zemlje, koje se pojavljuju kao zemlje porekla i tranzita žrtava, ali i ekonomski razvijenije zemlje, koje se pojavljuju kao zemlje destinacije¹. Termini „zemlja porekla“, „zemlja tranzita“ i „zemlja destinacije“ nisu apsolutne kategorije – jedna država može, u konkretnim slučajevima, imati različite uloge. Takođe, ekonomska razvijenost i bogatstvo zemlje destinacije se ne mogu posmatrati nezavisno od situacije u zemlji porekla.

Ne postoje pouzdani i sveobuhvatni podaci o veličini problema trgovine ljudima, ali procene koje daju međunarodne organizacije i neke nacionalne agencije mogu poslužiti kao dobar indikator. Prema procenama Ujedinjenih nacija, 700.000 dece, žena i muškaraca svake godine postaju žrtve trgovine ljudima². Američki Stejt Department ovu brojku procenjuje na 900.000, od čega je 20.000 žrtava eksploatisano na teritoriji SAD³. U Izveštaju za 2005. godinu Međunarodne organizacije rada se navodi da 2,45 miliona ljudi svake godine postanu žrtve samo radne eksploatacije⁴. Unicef procenjuje da 1,2 miliona dece svake godine postanu žrtve trgovine ljudima⁵. Iako dominira uverenje da samo žene i deca mogu biti žrtve trgovine ljudima, istina je da žrtva može biti svako.

Trgovina ljudima se smatra jednom od tri najprofitabilnije kriminalne aktivnosti, uz trgovinu drogom i ilegalnu trgovinu oružjem. O njoj se najčešće govori kao o „visoko profitabilnoj i nisko rizičnoj delatnosti“ jer se, s jedne strane, procenjuje da se zarade trgovaca ljudima kreću u rasponu od nekoliko milijardi pa do 60 ili čak 500⁶ milijardi dolara godišnje⁷, a, statistički posmatrano, veoma mali broj njih završi na sudu i bude osuđen na visoke zatvorske kazne.

Trgovina ljudima funkcioniše na principu ponude i potražnje. Sa jedne strane, nezaposlenost, siromaštvo, socijalna isključenost, ratovi, politička nestabilnost, porodično nasilje, diskriminacija utiču na ljude da, u potrazi za boljim životom ili čak samo u borbi za opstanak, potraže posao, nastave školovanje ili izgrade život u nekom drugom gradu ili zemlji. Sa druge strane, u eri globalizacije, u razvijenijim i bogatijim zemljama⁸ postoji rastuća potražnja za jeftinim proizvodima, jeftinim radom, jeftinim uslugama. Nije nevažno da je XX vek bio vek brojnih oružanih sukoba i međunarodnih mirovnih operacija, što sa jedne strane govori o postojanju velike potražnje za seksualnim uslugama gde god su stacionirane vojne trupe, a sa druge o nepostojanju institucija i kolapsu sistema u zemljama u kojima do konflikta dolazi, što pogoduje nesmetanom razvoju svake vrste kriminala, uključujući i trgovinu ljudima. Organizovane kriminalne grupe su našle svoj interes i mogućnost ostvarivanja

1 ZEMLJA KRAJINJEG ODREĐIŠTA

2 [HTTP://WWW.ENDHUMANTRAFFICKINGNOW.COM/PUBLIC/STRUCTURE/1,1.HTML](http://www.endhumantraffickingnow.com/public/structure/1,1.html)

3 [HTTP://WWW.STATE.GOV/G/TIP/RLS/RPT/23495.HTM](http://www.state.gov/g/tip/rls/rpt/23495.htm)

4 [HTTP://WWW.ENDHUMANTRAFFICKINGNOW.COM/PUBLIC/STRUCTURE/1,1.HTML](http://www.endhumantraffickingnow.com/public/structure/1,1.html)

5 [HTTP://WWW.UNICEF.ORG/MEDIA/MEDIA_23970.HTML](http://www.unicef.org/media/media_23970.html)

6 [HTTP://WWW.ENDHUMANTRAFFICKINGNOW.COM/PUBLIC/STRUCTURE/1,1.HTML](http://www.endhumantraffickingnow.com/public/structure/1,1.html)

7 BDP SRBIJE U 2006. GODINI JE IZNOSIO OKO 30 MILIJARDI DOLARA.

8 RAZVIJENOST ZEMLJE DESTINACIJE NE TREBA POSMATRATI SAMU PO SEBI, VEĆ U KONTEKSTU NERAZVIJENOSTI, SIROMAŠTVA ILI NESTABILNOSTI ZEMLJE POREKLA.

ogromnih zarada u povezivanju ovakve ponude i potražnje. Osim društveno–ekonomskih okolnosti koje pogoduju razvoju trgovine ljudima, postoje i drugi uzroci koji neku državu ili region mogu učiniti pogodnom za vrbovanje žrtava, od prirodnih katastrofa do strogih viznih i imigracionih propisa razvijenih zemalja.

Trgovina ljudima je složen problem, a različiti akteri se bore protiv njegovih različitih aspekata. Iako nije svaki akt trgovine ljudima delo organizovanog kriminala, već postoji i kao zločin pojedinca, čak i kao zločin oportuniteta, organizovane kriminalne grupe su te koje vode i kontrolišu najveći deo ovog „biznisa“. U javno–pravnom i strateškom smislu, ni jedna ozbiljna država ne sme da dozvoli porast organizovanog kriminala na svojoj teritoriji, koji je praćen ekonomskom destabilizacijom zbog povećanog pranja novca, porastom korupcije u javnom sektoru, političkom korupcijom, gubitkom kontrole nad prelaskom državne granice i slično, što kao krajnju posledicu ima kupovinu političke moći i stvaranje kriminalne države. Međutim, ne manje važan aspekt, aspekt na kome civilno društvo insistira, a države su često sklone da ga zanemare, je činjenica da trgovina ljudima predstavlja oblik najtežeg kršenja ljudskih prava žrtava. Osim kršenja ljudskih prava koje žrtve doživljavaju tokom eksploatacije, situacija se za njih u tom smislu vrlo malo menja i kada uspeju da izađu iz lanca trgovine ljudima – iako je sam proces oporavka i reintegracije naporan, dug i neizvestan, žrtve su primorane da se bore i sa predrasudama i nerazumevanjem okoline i institucija i često su izložene sekundarnoj viktimizaciji od strane onih čija je dužnost da im pruže pomoć i zaštitu.

Iako se čini da se radi o novom problemu koji se pojavio nedavno, činjenica je da je trgovina ljudima fenomen koji je u različitim oblicima prisutan i tolerisan kroz čitavu ljudsku istoriju. Na kraju XX veka on doživljava procvat u Evropi zahvaljujući velikim društveno–političkim promenama koje su se tokom devedesetih godina dogodile u Istočnoj Evropi. Ekonomski kolaps koji je pratio tranziciju iz socijalizma u kapitalizam i parlamentarnu demokratiju, kao i iluzije o dobrom životu sa druge strane nekadašnje „gvozdene zavese“ o kome nisu znali ništa, naveli su mnoge ljude, pre svega žene i devojke, da odu u Zapadnu Evropu. Ratovi koji su vođeni na teritoriji bivše Jugoslavije samo su doprineli razvijanju jedne bezbedne tranzitne rute koja je često bila i mesto privremene eksploatacije žrtava.

Već na samom početku XX veka međunarodna zajednica je osetila potrebu da se ovakva praksa zabrani na međunarodnom nivou⁹. U članu 4 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, koju je Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila 1948. godine, striktno je zabranjen svaki oblik ropstva i trgovine robljem. Usledili su drugi međunarodni sporazumi i konvencije u kojima se zabranjuju prakse koje mogu biti vezane za trgovinu ljudima, da bi 2000. godine, uz Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala bio usvojen i Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom¹⁰, tzv. Palermo protokol, kao prvi dokument koji se bavi problemom trgovine ljudima na moderan način i, uz sve nedostatke, daje jednu sveobuhvatnu definiciju ovog fenomena.

U članu 3 Palermo protokola definisano je koje radnje predstavljaju oblike trgovine ljudima:

⁹ MEĐUNARODNI SPORAZUM ZA USPEŠNU ZAŠTITU OD KRIMINALNE TRGOVINE POZNATE POD NAZIVOM TRGOVINA BELIM ROBLJEM IZ 1904, MEĐUNARODNA KONVENCIJA ZA SUZBIJANJE TRGOVINE ŽENAMA I DECOM IZ 1921, MEĐUNARODNA KONVENCIJA O SUZBIJANJU TRGOVINE PUNOLETNIH ŽENAMA IZ 1933.

¹⁰ ZAKON O POTVRĐIVANJU KONVENCIJE UJEDINJENIH NACIJA PROTIV TRANSNACIONALNOG ORGANIZOVANOG KRIMINALA I DOPUNSKIH PROTOKOLA (SLUŽBENI LIST SRJ – MEĐUNARODNI UGOVORI, BR. 6/2001)

Za svrhu ovog protokola:

[a] „trgovina ljudskim bićima“ znači vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica, putem pretnje silom ili upotrebom sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlašćenja ili teškog položaja ili davanja ili primanja novca ili koristi da bi se dobilo pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, u cilju eksploatacije. Eksploatacija obuhvata, kao minimum, eksploataciju prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualne eksploatacije, prinudni rad ili službu, ropstvo ili odnos sličan ropstvu, servitut ili uklanjanje organa;

[b] pristanak žrtve trgovine ljudskim bićima na namerovanu eksploataciju iznetu u podstavu [a] ovog člana je bez značaja u slučajevima u kojima je korišćeno bilo koja mera izneta u podstavu [a];

[c] vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje ili primanje deteta za svrhe eksploatacije smatra se „trgovinom ljudskim bićima“ čak i ako ne obuhvata bilo koje od sredstava iznetih u podstavu [a] ovog člana;

[d] „dete“ znači bilo koju osobu mlađu od osamnaest godina.

TRGOVINA LJUDIMA – ILEGALNE MIGRACIJE – PROSTITUCIJA

Trgovina ljudima se često, i u široj javnosti i među nekim stručnjacima, izjednačava sa krijumčarenjem ljudi i/li prostitucijom. Iako imaju neke dodirne elemente, ova tri pojma se suštinski razlikuju.

Migracija po opštoj definiciji označava svaki oblik privremenog ili trajnog kretanja živih bića u prostoru. Najjednostavnije rečeno, reč je o trajnijoj promeni mesta stalnog boravka pojedinca ili društvenih grupa. Migracije nisu novi fenomen. Vekovima ljudi napuštaju svoje domove u potrazi za boljim životom. Na migracije utiču različiti faktori: demografski, ekonomski, politički, geografski; često su uzrokovane nacionalnim, verskim, rasnim progonima i progonima na političkoj osnovi. Međutim, važno je imati u vidu da migracije, legalne ili ilegalne, imaju gotovo iste uzroke („push“ i „pull“ faktore) kao i trgovina ljudima, i da, sa stanovišta (potencijalne) žrtve, u lanac trgovine ljudima se najčešće ulazi kroz pokušaj migracije.

Prekogranične migracije se, između ostalog, mogu podeliti na legalne i ilegalne. Za razliku od preseljenja u neku drugu državu na osnovu legalnih dokumenata, viza, boravišnih i radnih dozvola i uz poštovanje svih imigracionih propisa zemlje–domaćina, kod ilegalnih migracija najčešće govorimo o krijumčarenju ljudi.

Krijumčarenje ljudi podrazumeva ilegalni transfer iz jedne zemlje u drugu u zamenu za novčanu naknadu. Ilegalni migrant, tj. krijumčareno lice dobrovoljno učestvuje u čitavom procesu. Kod trgovine ljudima ovaj element dobrovoljnosti nedostaje, tj. iako postoji, taj pristanak proizilazi iz zablude, prinude, pretnje i sl. Takođe, krijumčarenje ljudi je delo sa međunarodnim elementom i za njegovo postojanje je neophodan prelazak jedne ili više međunarodnih državnih granica. S druge strane, trgovina ljudima može biti međunarodna i interna: žrtve tokom procesa trgovine ljudima mogu, ali ne moraju da prelade državne granice. Međutim, treba imati u vidu da sam status i položaj ilegalnih migranata, kako tokom transfera, tako i tokom boravka na željenoj destinaciji, čini ovu grupu ranjivom za trgovinu ljudima, što je druga tačka na kojoj se ove dve pojave dodiruju. Naime, prepušteni krijumčarima, bez dokumenata i novca, sa malim ili nikakvim poznavanjem zemlje u koju idu, jezika i sl., ilegalni migranti su lake mete trgovaca ljudima.

Trgovina ljudima je prvi put kriminalizovana u srpskom krivičnom zakonodavstvu 2003. godine (član 111b Krivičnog zakona Republike Srbije), i to na način koji vrlo lepo oslikava nedopustivo izjednačavanje ovog problema i krijumčarenja ljudi. Posledica je da, iako su se u formalnom smislu tada stekli uslovi za praćenje raširenosti trgovine ljudima u Srbiji i intenziteta i efikasnosti državnog odgovora na ovaj problem, podaci dobijeni na ovaj način su ostali nepotpuni i nepouzdana, a veliki broj

krivičnih prijava za trgovinu ljudima se zapravo odnosio na migrante uhvaćene u pokušaju ilegalnog prelaska državne granice.

Trgovina ljudima se često meša sa prostitucijom zato što je najčešći oblik eksploatacije žrtava trgovine ljudima seksualna eksploatacija. Međutim, seksualna eksploatacija je samo jedan oblik trgovine ljudima (uz prinudni rad, prinudno prosijačenje, prinudu na vršenje krivičnih dela, ilegalno usvojenje, prinudni brak, trgovinu organima i sl.).

Prostitucija je složen društveni fenomen i, iako načinjen pod pritiskom različitih životnih i društvenih okolnosti, ona ipak predstavlja izbor osobe koja se bavi seksualnim radom. Žrtva trgovine ljudima je prinuđena da se bavi prostitucijom. Ona ne može slobodno da odlučuje gde i kako će raditi, ne može da odbije klijenta, nema slobodu kretanja, ne može da odluči da prekine, a za svoj rad ne dobija novac ili dobija vrlo malo, dok najveći deo ide trgovcu. Jednostavnije rečeno, ona je vlasništvo osobe koja ju je kupila. Sa druge strane, iako je odnos između osobe koja se dobrovoljno bavi seksualnim radom i njenog makroa složen i na granici eksploatacije, a sloboda koju ta osoba ima često može biti samo prividna i vrlo ograničena, kod seksualnog rada ipak postoji mogućnost raspolaganja svojim telom i zaradom i sloboda odlučivanja o svom životu.

Nije redak slučaj da osoba koja se dobrovoljno bavi prostitucijom postane žrtva trgovine ljudima; to se dešava onda kada seksualni rad od izbora postane prinuda. Iako je neka žena svojevolejno otišla u stranu zemlju da se bavi prostitucijom, gde je postala predmet prodaje, kupovine, prinude i eksploatacije, činjenica da je ona svesno izabrala ili pristala da se bavi ovom aktivnošću ne menja njen status žrtve.

UZROCI TRGOVINE LJUDIMA

U većini međunarodnih dokumenata koji se bave problemom trgovine ljudima se poseban akcenat stavlja na trgovinu ženama i decom, zato što žene i deca čine preko 90% svih identifikovanih žrtava. Međutim, treba imati u vidu da su muškarci takođe žrtve, pre svega trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. U tom smislu, neki od uzroka trgovine ljudima su rodnog karaktera i bazirani su na posebnoj vulnerabilnosti žena, dok se drugi podjednako odnose i na žene i na muškarce.

Postoje različiti uzroci koji dovode do toga da neko postane žrtva trgovine ljudima. Ti uzroci se mogu podeliti na tzv. „push“ i „pull“ faktore, tj. faktore koji nekog „guraju“, tj. „privlače“ da dođe u situaciju koja će se završiti kao trgovina ljudima. Nezaposlenost, siromaštvo, nedostatak obrazovanja, nedostatak mogućnosti, nasilje ili diskriminacija mogu podstaći nekoga da pokuša da izgradi život na nekom drugom mestu, i „guraju“ ga da potraži rešenja. Svako ko želi da promeni svoj život će biti zainteresovan da razmotri neku ponudu koja može to da mu omogući. A ako se to iskombinuje sa zamišljenim prednostima boljeg života, posla ili zanimljivog iskustva na nekom drugom mestu, takvu ponudu je lako prihvatiti.

USLOVI ŽIVOTA U ZEMLJI POREKLA

Ako pogledamo iz kojih zemalja najčešće dolaze žrtve trgovine ljudima, videćemo da su to u najvećem delu tzv. zemlje u razvoju i zemlje u tranziciji. Zemlje u tranziciji prolaze kroz političke, društvene i kulturne promene i suočene su sa brojnim razvojnim problemima. Neravnomerna raspodela moći i mogućnosti, siromaštvo i nezaposlenost, stvaraju okruženje koje se često koristi za regrutovanje žrtava, zato što su ljudi u stalnoj potrazi za poslom. Osim toga, korupcija i eventualno prisustvo oružanog sukoba u jednoj zemlji ili njenom okruženju pružaju trgovcima pogodno okruženje za rad. Svi ovi faktori su obeležili život u istočnoj i jugoistočnoj Evropi u poslednjih dvadeset godina, a brojne političke, socijalne i kulturne promene i lomovi pojačali su nejednaku „podelu snaga“ između muškaraca i žena kroz povećanje siromaštva i nezaposlenosti uopšte, a posebno nezaposlenosti žena. Trgovina ženama je na početku novog milenijuma posledica nove društvene i političke realnosti, odnosa moći u svetu, ali

pre svega posledica nezainteresovanosti društva da se suoči sa nasiljem koje nosi u sebi. Nasilje nad ženama je sveprisutna pojava, iako postoje brojna međunarodna dokumenta i nacionalne ustavne odredbe koje garantuju prava i slobodu svih pojediniki/pojedinaca. Ono se prelama na ekonomskom, porodičnom, obrazovnom, javnom nivou, stvarajući krug iz koga retko koja žena može izaći bez podrške okoline, institucija ili zakona.

DISKRIMINACIJA

Ekonomska nesigurnost i diskriminacija žena jedan je od glavnih uzroka trgovine ljudima, na šta ukazuje i tačno utvrđen geopolitički pravac njenog lanca: zemlje porekla su uglavnom slabije razvijene zemlje istočne i jugoistočne Evrope, dok su najčešće destinacije ekonomski razvijene države Zapada i severne Evrope. U društvima koja se nalaze u procesu tranzicije ili tek ulaze u njega, ženska populacija je prva koja se nalazi na udaru talasa nezaposlenosti. Takozvana „feminizacija siromaštva“, karakteristična za ova društva, podrazumeva slabu žensku zastupljenost i diskriminaciju na tržištu rada – marginalizaciju na slabo plaćenim radnim mestima, niža primanja u odnosu na muškarce, nemogućnost napredovanja na poslu, itd. Prepreke i diskriminacija su vidljive već u samom procesu zapošljavanja. Za mnoge žene intervju za posao predstavlja pravi informativni razgovor o bračnom statusu, planovima za budućnost, eventualnom rađanju dece, kroz koji muškarci nikada ne prolaze.

Ukoliko i uspeju da nađu posao, to su slabo razvijene i nedovoljno plaćene privredne oblasti, odnosno „tradicionalno ženske“ profesije: zdravstvo, obrazovanje, kultura, u kojima se retko kada nalaze na vodećim mestima.

Na primer, Moldavija, država koja spada među najugroženije zemlje porekla žrtava trgovine, u lakšim privrednim granama zapošljavala je 80–85% žena. Nakon neuspele tranzicije i potpunog propadanja ove industrije, njih 68% ostalo je bez posla. Prema podacima iz 1999. godine, među nezaposlenima je bilo registrovano 63% žena i 37% muškaraca¹¹.

I u Srbiji žene čine većinu nezaposlenih, kako prema podacima Nacionalne službe za zapošljavanje, tako i prema Anketi o radnoj snazi. Iako se ta razlika smanjila u periodu 1990–2001, ona poslednjih godina opet beleži rastući trend. Podaci iz Ankete o radnoj snazi¹² iz oktobra 2006. godine pokazuju da stopa nezaposlenosti žena iznosi 24,7%, u poređenju sa 17,9% za muškarce, što predstavlja povećanje u poređenju sa stopom nezaposlenosti žena od 22,9% iz 2004. godine.

Osim toga, na tržištu rada u Srbiji veoma je izražena segregacija zanimanja¹³, tako da se žene obično bave poslovima koji su sami po sebi manje plaćeni, a povećanje koncentracije žena u nekim zanimanjima ili njihovo prisustvo na višim položajima često ukazuje na smanjivanje zarada i društvenog uticaja tih zanimanja. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku iz 2002. godine, samo 44 žene na 100 muškaraca su obavljale funkciju zakonodavca, menadžera ili funkcionera¹⁴, iako je među stručnjacima bilo 112 žena na 100 muškaraca.¹⁵ Istovremeno, žene imaju relativno veliko učešće u svojoj ekonomiji, u kome su manje zaštićene od seksualnog uznemiravanja i eksploatacije i gde je raspon u platama između muškaraca i žena veći.

Muškarci su mnogo više formalno i vidljivo aktivni na tržištu rada, dok se žene češće pojavljuju kao neplaćene radnice u porodici i porodičnom poslu. Žene provedu prosečno 5,2 sata dnevno na „neplaćenom radu“, obavljajući domaće poslove, dok muškarci na to troše oko jedan sat dnevno. „Rodni barometar“¹⁶ pokazuje da je najveći teret roditeljstva i dalje na

¹¹ WWW.HRW.ORG

¹² REPUBLIČKI ZAVOD ZA STATISTIKU

¹³ VLADA REPUBLIKE SRBIJE (2006), NACIONALNI MILENIJUMSKI CILJEVI RAZVOJA U REPUBLICI SRBIJI

¹⁴ MEĐUNARODNA STANDARDNA KLASIFIKACIJA ZANIMANJA, ISCO 88

¹⁵ VLADA REPUBLIKE SRBIJE (2005), IZVEŠTAJ O REALIZACIJI MILENIJUMSKIH CILJEVA RAZVOJA U REPUBLICI SRBIJI

¹⁶ BLAGOJEVIĆ M. (2006), RODNI BAROMETAR – DRUŠTVENI POLOŽAJ I KVALITET ŽIVOTA ŽENA I MUŠKARACA SRBIJA 2006, AŽIN, BEOGRAD I ALTRA MB, BUDIMPEŠTA

ženi, dok u aktivnosti u kojima očevi učestvuju više od majki spadaju „igranje sa detetom, vaspitavanje deteta i razgovori o problemima“. Obavljanje neplaćenih poslova iscrpljuje resurse žena i čini ih manje konkurentnim na tržištu rada¹⁷.

Do promena je došlo i u socijalnoj politici: smanjuju se dozvoljeni periodi porodiljskog odsustva, menja se sistem brige o deci, što ženama dodatno otežava usklađivanje profesionalnih i porodičnih obaveza. Istovremeno, retradicionalizacijom društvenih vrednosti, a naročito uloge polova u društvu, ženama se nameće model „majke“ koja traži zaštitu muškarca, ne radi i jedinu sreću i svrhu nalazi u brizi o porodici. Ovakva slika prenosi se i održava kroz obrazovanje, medije, zakonodavstvo. Međutim, realnost daje sasvim drugačiju sliku muško-ženskog odnosa nasuprot onoj koju nudi tradicija – žena je često ta koja svojim radom izdržava porodicu, ali i koja najviše trpi zbog loših uslova na tržištu rada. Ta dvostruka uloga koju su žene u većini društava primorane da igraju u trenucima ekonomske krize i rata naterala je mnoge devojke i žene u celom regionu, a i šire, da svoje telo posmatraju kao jedino sredstvo za stvaranje prihoda koje im stoji na raspolaganju.

Da ekonomska i društvena marginalizacija žena predstavljaju najčešće uzroke trgovine ženama i ženske migracije ilustruje podatak dobijen analizom slučajeva žena žrtava trgovine u tri zapadnoevropske zemlje – Italiji, Belgiji i Holandiji tokom 2001. godine. U Italiji, 92,40% identifikovanih žena žrtava živelo je u zemlji porekla sa porodicom, radno iskustvo imalo je njih 68,75%, dok je 58,75% žena živelo na granici siromaštva. Najčešći motiv za prihvatanje ponude osoba koje su ih vrbovale u zemlji porekla bio je posao (35%), te novac za osnovne potrebe (30%) i novac za porodicu (23%).¹⁸

Jedna od okolnosti koju trgovci ženama iskorišćavaju jeste neinformisanost, naročito mladih žena, o realnosti migracija u zapadnoevropske zemlje – one ne znaju ili znaju vrlo malo o uslovima života i rada u zemljama Evropske Unije. Ne znaju koja su im prava, da li i kako mogu dobiti legalne radne dozvole, da ne mogu raditi legalno sa turističkom („Šengen“) vizom i nisu svesne svih opasnosti rada na „crnom“ tržištu rada.

Militarizacija regiona je takođe jedan od onih uzroka trgovine ženama koji doprinosi njenom širenju. Definisanu kao „konceptija naoružanog mira“, militarizaciju prati dolazak većeg broja vojnika u post-konfliktnu sredinu u kojoj nema državne kontrole, u kojoj su državne institucije nemoćne (ukoliko ih uopšte ima) i u kojoj nema mehanizama za suzbijanje ovog i drugih oblika kriminala. Usled velike potražnje, stvara se novo tržište seksualne industrije.¹⁹ Bosna i Hercegovina, Kosovo i Makedonija danas važe za jedne od glavnih zemalja destinacija na prostoru jugoistočne Evrope, dok okolne zemlje predstavljaju područja tranzita i porekla. Pripadnici međunarodnih snaga javljaju se prvenstveno kao klijenti, ali su neretko uključeni u organizovanje samog lanca trgovine.²⁰ Neraskidivu vezu između „mirovnjaka“ i trgovine ženama u velikoj meri održavaju i postojeće opšteprihvaćene društvene vrednosti, po kojima je normalno da vojnici imaju svoje potrebe – „boys will be boys“²¹.

Ne treba zaboraviti ni uticaj koji militarizacija ima na ideološkom planu: „Na ideološkom planu, proces militarizacije se ispoljava kroz nametanje i usvajanje vojničkih vrednosti – to je proces u kojem vrednosti i potrebe vojnog aparata imaju prednost u odnosu na sve druge procese kojima se integrišu skoro svi aspekti svakodnevnog života civilnog stanovništva u logiku ratnog sistema [...] u kojem [...] skoro svi stanovnici, uključujući i žene, postaju istovremeno i žrtve i saučesnici

17 BLAGOJEVIĆ M. (2004), *POLOŽAJ ŽENA U ZEMLJAMA BALKANA – KOMPARATIVNI PREGLED*, GEEP GENDER JEDNAKOST I RAVNOPRAVNOST U BIH, GENDER CENTAR VLADE RS I GENDER CENTAR VLADE FBiH, BOSNA I HERCEGOVINA

18 RESEARCH BASED ON CASE STUDIES OF VICTIMS OF TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS IN 3 E.U. MEMBER STATES, I.E. BELGIUM, ITALY AND THE NETHERLANDS, BRUSSELS: COMMISSION OF EUROPEAN COMMUNITIES, 2001, STR. 26 I 192

19 MILITARIZACIJA, KAO I SEKS TURIZAM PREDSTAVLJAJU SPOLJAŠNJE FAKTORE KOJI UTIČU NA JAČANJE TRGOVINE ŽENAMA, U SMISLU DA DOPRINOSI JAČANJU TRŽIŠTA SEKSUALNIH USLUGA. MEĐUTIM, KORISNICI USLUGA ŽENA KOJE SU PRIBUJENE NA PROSTITUCIJU NISU ISKLJUČIVO STRANI VOJNICI ILI TURISTI, VEĆ (NEKADA U MNOGO VEĆOJ MERI) I LOKALNI MUŠKARCI.

20 NAŽALOST, VIŠE INSTANCIJE RETKO KADA REAGUJU KAKO BI SE TO SPREČILO – POZNAT JE SLUČAJ KETRIN BOLKOVIC, PRIPADNICE AMERIČKIH MIROVNIH VOJNIH TRUPA U BOSNI I HERCEGOVINI, KOJA JE BILA SPREMA DA JAVNO OPTUŽI I IZNESE DOKAZE O UČESTVOVANJU SVOJIH KOLEGA U OVOM KRIMINALU. KONAČNA POSLEDICA TAKVE NJENE ODLUKE JE DA JE OSTALA BEZ POSLA I MOGUĆNOSTI DA SE IKADA VIŠE UKLJUČI U NEKU OD MIROVNIH OPERACIJA.

21 BUKVALAN PREVOD BI GLASIO „DEČACI OSTAJU DEČACI“, ČIME SE ČITAV PROBLEM OBRAZLAŽE (OPRAVDAVA) NJIHOVOM „MUŠKOM PRIRODOM“ KOJA SE NE MOŽE PROMENITI.

militarističkog sistema, kroz još rigidniju podelu polnih uloga i izrazitu političku marginalizaciju.²²

U tom smislu je slikovit primer Bosne i Hercegovine, u kojoj su bivši učesnici ratova imali mnogo veće beneficije pri zapošljavanju i veće zarade, a to je direktno išlo na štetu žena na tržištu rada, s obzirom na to da muškarci čine većinu demobilisanih vojnika²³.

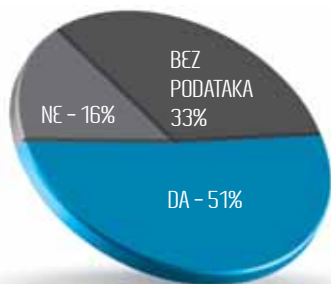
Uprkos naporima nevladinih i međunarodnih organizacija, a u skorije vreme i državnih institucija, intenzitet trgovine ženama kao da se ne smanjuje. Nažalost, neki segmenti društva su još uvek u fazi nepriznavanja da problem uopšte postoji.

NASILJE

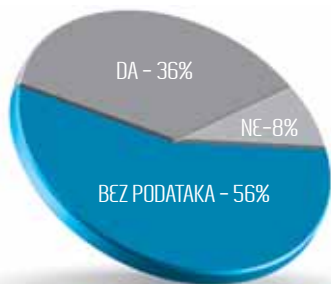
Žene i deca često moraju da napuste svoje porodice ili svoju sredinu zbog nasilja koje u njima trpe, bilo da se radi o porodičnom nasilju ili nasilnom okruženju kao takvom. Zato što im ni jedan od nadležnih sistema u društvu ne pruža zaštitu, devojčice, dečaci, žene prihvataju ponude koje će im omogućiti život bez nasilja.

Prema podacima ASTRA SOS telefona²⁴, više od polovine državljanke Srbije koje su u periodu 2002 – 2007. godine identifikovane kao žrtve trgovine ljudima imalo je prethodno iskustvo nasilja²⁵. Osnovano pretpostavljamo da je ovaj procenat i veći, s obzirom na to da za trećinu naših klijentkinja nemamo ovaj podatak.²⁶

Grafikon 1: Prethodna iskustva nasilja u slučajevima trgovine ljudima (domaće državljanke/ni)

Grafikon 2: Prethodna iskustva nasilja u slučajevima trgovine ljudima (strane državljanke/ni)

Trgovci ženama teže da iskoriste ranije objašnjene „push“ i „pull“ činioce, te su usmereni na žene i devojke koje teže za novim prilikama u inostranstvu i koje kod kuće često imaju tešku materijalnu i socijalnu situaciju. Jedna od najprivlačnijih stvari za mlade žene iz centralne i istočne Evrope je obećanje o njihovoj ličnoj udobnosti koja predstavlja nivo nezavisnosti nezamisliv u njihovoj domovini. One bivaju privučene verovanjem da mogu putovati na bogati Zapad i zaraditi za njihov pojam velike sume novca u kratkom vremenskom razdoblju, što će im omogućiti da izvuku i sebe i svoje porodice iz siromaštva i očaja.

Ženama se u inostranstvu nude poslovi konobarice, plesačice, umetnice, pratilje, kućne pomoćnice ili kozmetičarke. Pritom, veoma je teško razlikovati koje agencije nude legitimno zaposlenje, a koje su jednostavno „fasade“ za trgovce ženama.

22 ZAJIČIĆ S. (2000), ŽENE I MILITARIZAM U SRBIJI, ŽENE U CRNOJ, BEOGRAD

23 WOMEN 2000, AN INVESTIGATION INTO THE STATUS OF WOMEN'S RIGHTS IN CEE AND SOUTH EASTERN EUROPE AND NIS, I/HF, 2000, STR. 89.

24 OD MARTA 2002. GODINE (POČETAK RADA SOS TELEFONA) DO DECEMBRA 2007. GODINE, PUTEVIM ASTRA SOS TELEFONA JE IDENTIFIKOVANO 260 ŽRTAVA. NAVEDENI PODACI SU PREUZETI IZ ASTRA DATA BAZE.

25 PODATAK SE ODNOSI KAKO NA NASILJE U PRIMARNOJ PORODICI, TAKO I NA PARTNERSKO NASILJE.

26 JEDNO OD PRAVILA RADA NA ASTRA SOS TELEFONU JE DA SE OD ŽRTAVA UZIMAJU SAMO INFORMACIJE KOJE SU NEPOSREDNO ZNAČAJNE ZA PRUŽANJE POMOĆI I OSMIŠLJAVANJE PROGRAMA OPORAVKA, A DA SE NE OPTERECUJU DODATNIM ISPITIVANJEM. OŠIM U HITNIM SLUČAJEVIMA IZLOŽENOSTI AKUTNOM NASILJU, POTRAGAMA I SL. DO PODATAKA SE DOLAZI U RAZGOVORIMA SA KLIJENTKINJAMA/TIMA U DUŽEM VREMENSKOM PERIODU, A TEME KAD ŠTO SU ISKUSTVA PRETHODNOG NASILJA SE ZAPOČINJUJU I OBRADUJU NA INICIJATIVU KLIJENTA/KINJE.

REALNOST ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA

*„Kad kupci dođu, devojka se naredi da skinu odeću i stanu nage na put. Izložene su kao stoka koju treba izabrati...”
(Svedočenje sa pijace ARIZONA u Bosni i Hercegovini)*

Kada se osoba nađe u lancu trgovine ljudima, eksploatacija može da se vrši na različite načine. Tako se žene uglavnom primoravaju da rade u seks-industriji, tj. u kvartovima i ulicama gradova gde je koncentrisana prostitucija i porno industrija, agencijama za „poslovnu pratnju” ili u stanovima koji se upotrebljavaju kao bordeli, u barovima, ali mogu biti i radno eksploatisane na privatnim domaćinstvima i imanjima, u različitim radionicama, fabrikama itd. Deca se najčešće seksualno eksploatišu, primoravaju da prose, dok, kada govorimo o eksploataciji odraslih muškaraca, najčešće je to prinudni rad na gradilištima, poljoprivrdnim dobrima i slično. Važno je još jednom naglasiti da su žene u najvećem procentu žrtve ovog oblika organizovanog kriminaliteta.

Nebitno o kojoj vrsti eksploatacije je reč, ona se realizuje u najsurovijim mogućim uslovima. Za potrebe ovog priručnika pokušale/i smo da predočimo neka zajednička mesta, ali treba imati u vidu da je realnost žrtava uvek mnogo gora nego što je to moguće predstaviti u nekom priručniku, istraživanju i slično. S druge strane, trgovci ljudima iznova nalaze još surovije i perfidnije načine zlostavljanja, sa jednim jedinim ciljem, a to je ostvarivanje zarade, to jest profita. Zlostavljane osobe su izložene različitim oblicima nasilja (psihičko, fizičko, seksualno) i mučenja, kako bi se obezbedila potpuna kontrola, slomio njihov otpor i osigurala poslušnost prema trgovcu ljudima. Tako, na primer, žene koje su prisiljene da se bave prostitucijom moraju da imaju odnose sa velikim brojem mušterija dnevno, često bez zaštite, dok trgovci neretko koriste drogu kako bi ih kontrolisali. Obično rade u istom objektu u kome žive. Moraju da čiste, peru, kuvaju, peglaju za ceo klub. Ishrana je siromašna i neredovna. Od njih se zahteva da rade ekstremno dugo i da svakodnevno pružaju nezaštićene i opasne seksualne usluge mnogobrojnim klijentima, bez mogućnosti da odbiju određene klijente ili određene radnje. Najkraće, žrtve su eksploatisane bez mogućnosti da samostalno odlučuju o sebi.

Kada govorimo o ženama koje završe u lancu trgovine ljudima, u javnosti je nažalost vidljiva tendencija procenjivanja da li je ona „to htela”, „znala čime će se baviti”, da li je „naina i glupa”... Zaboravlja se činjenica da su one prevarene u pogledu uslova u kojima će raditi, tj. držane su u uverenju da idu i inostranstvo ili u drugi grad kako bi radile kao konobarice, dadilje, manekenke, radnice u fabrici, medicinske sestre i slično. Od trenutka kada je neka osoba zavrbovana, kada započne njeno zlostavljanje i eksploatacija, motiv njenog odlaska postaje nevažan. Same žrtve trgovine ljudima često nisu svesne da su žrtve, smatraju da su same krive za sve što im se dogodilo, osećaju veliki stid zbog posla kojim moraju da se bave i ne znaju da mogu da potraže pomoć.

Osnovni cilj trgovaca ljudima je da novac zarađuju dugoročnim izrabljivanjem žrtava. Da bi u tome uspeali, oni čine sve kako bi zaštitili svoju investiciju, tj. obezbedili neometan rad i sprečili svaki pokušaj bekstva, koristeći pri tome različite mehanizme kontrole. Kao najčešće primenjivani mehanizmi kontrole izdvajaju se:

ZATOČENIŠTVO/IZOLACIJA

Kao što smo već napomenuli, osobama koje se nalaze u lancu trgovine ljudima ograničena je sloboda kretanja. Svaki njihov izlazak se pažljivo prati i ne dozvoljava im se da stupaju u kontakt sa nepoznatim ljudima. Onemogućen im je kontakt sa porodicom, često su izolovane, zbog čega postaju zavisne od trgovca. Trgovcima odgovara ova situacija, pa i nastoje da kod osoba koje zlostavljaju i eksploatišu jačaju osećaj izolovanosti i zavisnosti da bi ih verovali da se nalaze u situaciji u kojoj

ne mogu da očekuju pomoć od drugih, a ponajmanje od državnih organa, pre svega policije. Nepoznavanje jezika, nemanje novca i odgovarajućih dokumenata, nepoverenje u policiju i druge institucije, nelegalan boravišni status, strah, stid i izolacija doprinose pojačanoj zavisnosti žrtve od trgovca ljudima.

Žrtve se često prebacuju sa jednog mesta na drugo kako bi izgubile orijentaciju gde se nalaze (ponekad ni same ne znaju gde su, čak ni u kojoj su državi) i kako bi se sprečile da razviju prijateljstva i postanu bliske sa okolinom. Prebacivanje se takođe vrši kako bi se otežalo policiji da prikuplja informacije i razbije lanac trgovine ljudima.

Oduzimanjem identifikacionih i/ili putnih dokumenata, žrtve se lišavaju svog službeno verifikovanog identiteta s jedne strane, a s druge strane na taj način se potvrđuje njihov ilegalan status i onemogućuje im da traže pomoć ili da pobegnu u drugu zemlju ili na drugu adresu. Budući da mnoge žrtve potiču iz zemalja gde se policija doživljava više kao okrutna sila, a manje kao neko ko će pružiti pomoć, žrtve i same izbegavaju kontakt i traženje pomoći od policije. Trgovac ljudima podupire takvu predstavu, govoreći žrtvi da je slobodna da ode u policiju ako to želi, ali i to da će je odatle odmah deportovati, to jest, vratiti u matičnu zemlju, gde će nad njom biti vršene represalije. Kao alternativni način, trgovac ljudima može reći žrtvi da nema smisla da traži policijsku pomoć, jer su policajci korumpirani i u obavezi prema trgovcima ljudima (između ostalog i zbog kompromitovanja u vezi sa [besplatnim] korišćenjem seksualnih usluga). Nažalost, ne tako retko trgovci ljudima su imali pravo, bilo kada su govorili o korupciji ili o deportaciji, odnosno proterivanju iz zemlje. Pored toga, deportovane osobe u nekim zemljama bivaju krivično gonjene nakon povratka, zbog prostitucije ili ilegalnog napuštanja zemlje. Osim toga, od njih se može zahtevati da plate troškove deportacije, što se samo nadovezuje na njihove prethodne dugove.

PRETNJA I UPOTREBA NASILJA/IZAZIVANJE STRAHA

Trgovci ljudima se koriste nasiljem i/ili pretnjom nasiljem kao delotvornim sredstvom kontrole. Žrtve se često tuku i siluju, ograničavaju u kretanju, drže u duževremenskoj izolaciji, lišavaju hrane i vode, drogiraju i muče oštrim predmetima i cigaretama, a sve u nameri da se pokore. Te radnje se mogu činiti zbog kažnjavanja određenih oblika neposlušnosti, ali i radi upozorenja drugim žrtvama, kako bi postale svesne kakve posledice će pretrpeti u slučaju neposlušnosti. U drugim slučajevima, fizičko i/ili seksualno nasilje se nanosi žrtvi jednostavno kao rezultat seksualnog sadizma. U slučajevima seksualne eksploatacije, stid koji žrtva oseća je drugi značajan mehanizam kontrole. Trgovac ljudima može zapretiti da će predočiti žrtvinoj porodici da ona radi kao prostitutka. Na taj način se obezbeđuje njeno striktno slaganje sa naredbama trgovca ljudima.

UPOTREBA I PRETNJA REPRESALIJAMA PREMA ŽRTVINOJ PORODICI

Svakako jedna od najdelotvornijih pretnji je pretnja nasilnim represalijama prema licima koja žrtva voli, to jest njenim najbližima, kao i pretnja njoj samoj. U mnogo slučajeva, trgovci ljudima nastoje da saznaju tačne podatke o porodici žrtve ili licima koja su joj bliska. To može biti interni nadimak bliskog člana porodice ili adresa nekog drugog bliskog lica. Već sama pretnja omogućava kontrolu nad žrtvom, stoga nije nužno da trgovac ljudima raspolaže baš svim podacima o žrtvinoj porodici. Kako žrtva ne želi da rizikuje sigurnost svojih najbližih, ona se ni ne upušta u nagađanja da li trgovac ljudima „blefira“ ili ne kada zadire u intimne detalje njene porodice i kada preti nasiljem usmerenim ka porodici.

Trgovac ljudima pretnje ove vrste koristi kao veoma efikasan način za obezbeđivanje žrtvine poslušnosti, kao i za sprečavanje njenog pokušaja bekstva. Te pretnje se često i ostvaruju: ukoliko se žena usudi da pobegne i bude pronađena, i ona i njena porodica se suočavaju sa odmazdom. Nisu retka ni ubistva izvršena radi zastrašivanja ostalih žrtava.

DUŽNIČKO ROPSTVO – OBAVEZA VRAĆANJA DUGA

Jedan od primarnih mehanizama kontrole je obavezivanje zbog zaduženosti, koji podrazumeva da se od žrtve traži da vrati preuveličane troškove, navodno iskrisle zbog dovođenja žrtve u određenu zemlju ili navodne druge troškove koje je trgovac imao zbog nje za hranu, odeću, šminku... Pri tome im se obećava da će navodno biti u mogućnosti da odu čim taj dug otplate. Preterane i kumulativne kamatne stope se obično dodaju tim troškovima, koji se onda nadopunjuju zahtevom za plaćanjem enormno uvećane cene za korišćenje prenoćišta, troškova oglašavanja usluga i troškova prevoza. Sve to, konačno, naraste u sumu koju je nemoguće otplatiti. Često trgovac manipuliše ovim navodnim troškovima, koje povećava i smanjuje u zavisnosti od „njenog ponašanja“. Ona je u uverenju da će, kada otplati „dug“ biti slobodna, a zapravo je ovo samo jedan od mehanizama kojim on žrtve drži u zavisnom položaju.

KADA SE LANAC PREKINE...

U tekstu gore su pomenute „metode rada“ kojima se trgovci služe ne bi li ženama nametnuli osećanje straha, bespomoćnosti i stigmatizovanosti. Ukoliko skupe dovoljno hrabrosti i snage da pobegnu ili izdrže dovoljno dugo da dočekaju policijsku raciju (što se u najvećem broju slučajeva i dešava), to ne znači da će izaći iz kruga nasilja u kome se nalaze.

Većina žrtava trgovine ljudima se vraća u istu situaciju iz koje su i pokušale da pobegnu – okolina ne zna i ne želi da zna šta im se dogodilo, nemaju objašnjenje zbog čega se vraćaju kući bez novca, uplašene su, osećaju se poniženo verujući da su jedine kojima se tako nešto dogodilo. Porodica i institucije neretko odbacuju svaku odgovornost i dodatno nameću osećanje krivice i srama, te devojke često i ne žele da se vrate kući. Ne treba zaboraviti da se u istoj toj sredini nalaze i lokalni kriminalci koji ih mogu pronaći i ponovo prodati.

Sa jedne strane, u pojedinim zemljama, zakon ih tretira kao kriminalce, ilegalne migrantkinje koje krše zakon države. Sa druge strane, žene koje završe u prinudnoj prostituciji, za društvo i javno mnjenje nisu prevarene – one su prostitutke koje se bave nečim što je društveno stigmatizovano.

Ženama koje su preživle strahovito fizičko nasilje (premlaćivanje, gašenje cigareta po telu), seksualno nasilje (silovanje), psihičko nasilje (zlostavljanje, pretnje, ucenjivanje, kontrola) za početak je potrebno da se nalaze u sigurnom prostoru i okruženju. Potrebno je vreme da ponovo uspostave kontakt i steknu poverenje u osobe koje im pružaju podršku. Žene koje su preživele traumu često osećaju da im se ista ta situacija ponovo dešava kroz flešbekove, noćne more. Neke izbegavaju svaku situaciju koja bi ih mogla podsetiti na traumatični događaj: bilo da su to ljudi, mesta, stvari, kao i preplavljujuća osećanja ili sećanja na traumatični događaj.

PREDRASUDE O TRGOVINI ŽENAMA

„Devojke iz naivnosti postaju žrtve trgovine.“

Motiv zbog koga se devojka javlja na oglas ili prihvata neku poslovnu ponudu nije važan, već je primarno nasilje kome je izložena ukoliko se nađe u lancu trgovine. Posebno treba imati u vidu da su trgovci ženama često osobe od poverenja – očevi, braća, mladići... čije će ponude retko koja proveravati.

„Trgovina ženama i prostitucija su isto.“

Trgovina ženama ne odvija se isključivo u cilju seksualne eksploatacije, već može imati i druge oblike. Prostitucija može biti dobrovoljan izbor žene, ukoliko odlučuje o uslovima rada i ima kontrolu nad poslom kojim se bavi. Žena koja kao žrtva trgovine završi u prinudnoj prostituciji nema mogućnost odlučivanja i izbora ni oko čega, tj. o bilo kom aspektu svog života,

dok prostitucija može biti svestan izbor žene. Osim toga, trgovina ljudima nije samo prinudna prostitucija ili seksualna eksploatacija, već uključuje i prinudni rad, prinudno prošnjstvo ili prinudno uzimanje organa. Žrtve mogu biti ne samo žene, već i deca i muškarci. Čak i onda kad devojka zna da će se baviti prostitucijom, ona ne zna u kakvim uslovima će raditi i živeti, i nema nikakvu kontrolu nad onim što joj se dešava.

Žrtva ne može pristati na trgovinu ljudima, zato što pristanak ne može da se bazira na prevari, prinudi, gubitku kontrole nad sopstvenim životom ili gubitku ličnog dostojanstva. Za postojanje trgovine ljudima kao krivičnog dela, pristanak žrtve nema nikakav značaj.

„Trgovina ženama je trgovina belim robljem.“

Žene žrtve trgovine ne mogu se nazivati „belim robljem“, jer trgovina ne pogađa samo žene određene rasne, etničke ili nacionalne pripadnosti. „Bele“ žene nisu jedine žrtve trgovine već su to i Afrikanke, Romkinje, Azijatkinje... To je rasistički termin, koji ne odgovara realnosti. Problem predstavlja i termin „robinje“ koji je diskriminatorski – stigmatizuje ženu, predstavljajući je kao nekoga čija je sudbina zapečaćena i ništa se ne može uraditi ne bi li se takva situacija promenila.

„Žrtve trgovine ljudima su samo strankinje.“

Trgovina ženama se može odvijati i u okviru granica jedne zemlje, dakle ne podrazumeva isključivo prelazak državnih granica. Žrtve trgovine ljudima nisu uvek stranci ili ilegalni migranti, naprotiv, a ljudi mogu biti i vrbovani i eksploatisani u sopstvenoj zemlji. To znači da devojka koja je državljanka Srbije može biti žrtva trgovine ljudima i na teritoriji svoje države, kada je prodana iz jednog grada u drugi, pa čak i u istom gradu. Trgovina ženama se ne dešava samo „Ruskinjama“, „Ukrajinkama“, „Moldavkama“, nego i našim državljanjkama, i moramo biti svesni onoga što se u poslednje vreme pokazalo kao novi trend, a to je porast broja žrtava trgovine ljudima koje su državljanke/i Srbije.

„Zašto žrtve trgovine ljudima ne pobjegnu?“

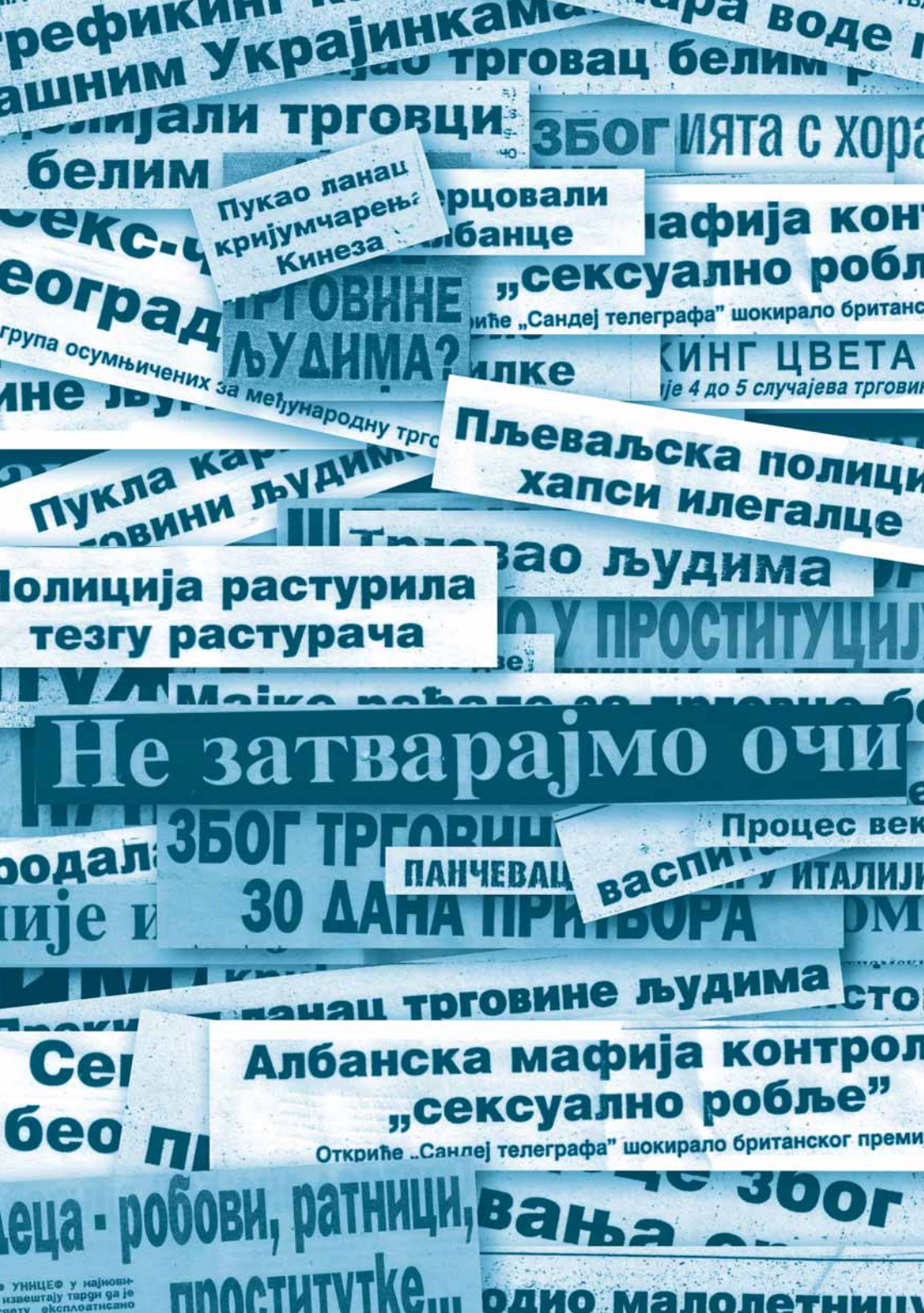
Žrtve trgovine ljudima žive pod stalnom kontrolom i uz pretnju nasiljem. Osim toga, trgovci ih ucenjuju i prete im da će povrediti njihovu decu, braću i sestre, roditelje ako pokušaju da pobjegnu. Ako ipak probaju da pobjegnu i ne uspeju, trgovci će ih prebiti, nekad i na smrt, kako bi sprečili ostale devojke da pokušaju isto. Uz sve ostalo, ovo je najubedljiviji razlog koji im poručuje da ne pokušavaju bekstvo.

„Osobe koje su završile u lancu trgovine ljudima će potražiti pomoć kad ih identifikuju ili kad oni sami shvate da su postali žrtve.“

Žrtve trgovine ljudima nisu uvek svesne da su žrtve. Osim toga, ako i shvate, zbog nepoverenja i osećaja krivice neće hteti da svoju priču podele sa drugima. Ili, kako kaže jedna žrtva: „Nisam znala kome da verujem, pa sam završila kao rob. Sada mi kažu, da bih bila slobodna i dobila pomoć treba da verujem svima vama, potpunim strancima“. Ono što znate je uvek manje strašno od onoga što ne znate.

„Žrtve trgovine ljudima uvek potiču iz siromašnih porodica.“

Ne postoji profil žrtve trgovine ljudima. One mogu biti bilo kog pola, godina, socijalnog ili etničkog porekla. Iako su mladi ljudi bez mogućnosti pod najvećim rizikom od ulaska u lanac trgovine ljudima, siromaštvo je samo jedan element koji omogućava postojanje trgovine ljudima.

рефикини... ара воде
ашним Украјинкама... трговац белим
...јали трговци... ЗБОГ ИЈТА С ХОРА
белим...
Пукао ланац кријумчарења...
Кинеза... рцовали...
...банце... афија кон...
...екс-... „сексуално робл...
еоград... иће „Сандеј телеграфа“ шокирало британс...
...група осумњичених за међународну трго... КИНГ ЦВЕТА...
...не лљудима? ...илке... је 4 до 5 случајева трговини...
Пукла кар...
...овини лљудима... Пљеваљска полиција...
...хапси илегалце...
Полиција растурила тезгу растурача...
...зао лљудима...
...У ПРОСТИТУЦИЈИ...
...Мајке...
Не затварајмо очи...
...ЗБОГ ТРГОВИНЕ ЛЉУДИМА... Процес век...
...одал... ПАНЧЕВАЦ...
...ије и... 30 ДАНА ПРИТВОРА... ИТАЛИЈИ...
...ланац трговине лљудима... сто...
Сер... Албанска мафија контрол...
...бео п... „сексуално робље“...
...Откриће „Санлеј телеграфа“ шокирало британског преми...
...леца - робови, ратници, вања... због...
...проститутке... рдио малолетници...

TRGOVINA LJUDIMA U SRBIJI

U cilju što sveobuhvatnijeg informisanja predstavnika sedme sile, u ovom poglavlju ćemo dati sumiran pregled zakonske regulative, institucionalnih rešenja i trendova u oblasti trgovine ljudima u Republici Srbiji.

INSTITUCIONALNI OKVIR

Državni organi Srbije i Crne Gore uvrstili su problem trgovine ljudima među svoje političke prioritete posle promene političke klime 2000. godine. Američki Stejt Department je u svom Izveštaju o trgovini ljudima 2001. godine Republiku Srbiju svrstao u Grupu 3 (*Tier 3*), ocenjujući da ne ispunjava minimum standarda u borbi protiv trgovine ljudima. Godinu dana kasnije, Srbija je prešla u Grupu 2, ali je već u izveštaju iz 2004. godine svrstana na listu za posmatranje Grupe 2. Kako je u Izveštaju objašnjeno: „Zemlja je smeštena na listu za posmatranje Grupe 2 na osnovu ukupnih uloženi napor, gde se pokazalo da značajan napredak nije ostvaren, posebno u slučaju Crne Gore”²⁷. Od izveštaja iz 2005. godine do danas, Republika Srbija se ponovo nalazi u Grupi 2.

Hronološki posmatrano, kao i u ostalim zemljama regiona, inicijativa za razvoj institucionalnog okvira u Republici Srbiji potekla je od visokih međunarodnih tela, kao što su Radna grupa Pakta za stabilnost Jugoistočne Evrope, Savet Evrope, Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju²⁸ i Ujedinjene nacije. U maju 2001. godine, osnovan je Jugoslovenski tim za borbu protiv trgovine ljudima na saveznom nivou. Zbog neizvesnog statusa federacije, aktivnosti na polju borbe protiv trgovine ljudima su prenete sa saveznog nivoa na nivo republika članica.

Dana 28. decembra 2001. godine rešenjem Ministra unutrašnjih poslova Republike Srbije²⁹ za nacionalnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima postavljen je zamenik načelnika Uprave granične policije Dušan Zlokas, a ubrzo zatim je osnovan i *Republički tim za borbu protiv trgovine ljudima* koji deluje na nivou Srbije³⁰. Danas ovaj tim okuplja predstavnike relevantnih državnih institucija (9), nevladinih organizacija (7) i međunarodnih organizacija (5).

Republički tim deluje kroz rad četiri radne grupe:

1. Radna grupa za borbu protiv trgovine decom – koordinator NVO Beasupport
2. Radna grupa za prevenciju i edukaciju – koordinator NVO ASTRA
3. Radna grupa za pomoć i zaštitu žrtava – koordinator Ministarstvo rada i socijalne politike
4. Radna grupa za pravosuđe i policiju – koordinator Ministarstvo pravde

27 OVDJE SE MISLI NA SLUČAJ TRGOVINE MOLDAVSKOM DRŽAVLJANKOM OZNAČENOM U MEDIJIMA I JAVNOSTI KAD „SLUČAJ S.Č.”.

28 MANDAT MISIJE JE DA IMA SAVETODAVNU ULOGU NA POLJU PRIMENE ZAKONA I PRATI DA LI SE DEMOKRATSKE INSTITUCIJE I PROCESI U SRBIJI FUNKCIONIŠU I RAZVIJAJU NA ODGOVARAJUĆI NAČIN. ONA POMAŽE POLICIJI I PRAVOSUĐJU U OBUČI I RESTRUKTURIRANJU. U SARADNJI SA DRŽAVNIM ORGANIMA I NEVLADINIM ORGANIZACIJAMA, MISIJA JE SPROVELA ČITAV NIZ ANTI-TRAFIKING AKTIVNOSTI U CILJU ISPRAVLJANJA SISTEMSKIH MANJKAVOSTI. KAD VODEĆA AGENCIJA U OVOJ OBLASTI, MISLIJA OD 2001. GODINE RADI, ZAJEDNO SA OSTALIM RELEVANTNIM INSTITUCIJAMA, NA POBOLJŠANJU EFIKASNOSTI NACIONALNOG PRISTUPA BORBI PROTIV TRGOVINE LJUDIMA. [HTTP://WWW.OSCE.ORG/SERBIA/13167.HTML](http://www.osce.org/srbia/13167.html)

29 ZAVEDENO POD BROJEM 26-1515-6/02 – MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA, NACIONALNI KOORDINATOR ZA BORBUTRIV TRGOVINE LJUDIMA

30 PRVI (OSNIVAČKI) SASTANAK REPUBLIČKOG TIMA ZA BORBUTRIV TRGOVINE LJUDIMA JE ODRŽAN 30. MAJA 2002. GODINE. PROGRAM RADA REPUBLIČKOG TIMA JE USVOJEN 17. OKTOBRA 2002. GODINE I ZAVEDEN JE POD BROJEM 26-1515-6/02 U MINISTARSTVU UNUTRAŠNJIH POSLOVA

SAVET MINISTARA ZA BORBU PROTIV TRGOVINE LJUDIMA
REPUBLIČKI TIM ZA BORBU PROTIV TRGOVINE LJUDIMA
NACIONALNI KOORDINATOR ZA BORBU PROTIV TRGOVINE LJUDIMA

Struktura Republičkog tima za borbu protiv trgovine ljudima

Trgovina ljudima je kao krivično delo uvedena u Krivični zakon Republike Srbije kroz član 111b u aprilu 2003. godine.

Februara meseca 2004. godine, u okviru Republičkog tima za borbu protiv trgovine ljudima, u cilju efikasnijeg i ekonomičnijeg delovanja, formirano je *Savetodavno telo* koje čine koordinator za borbu protiv trgovine ljudima sa saradnicima, koordinatori četiri radne grupe i predstavnici međunarodnih organizacija.

Vlada Republike Srbije donela je 14. decembra 2004. godine odluku o osnivanju *Saveta za borbu protiv trgovine ljudima*³¹. Članovi Saveta su: ministar unutrašnjih poslova kao predsednik saveta, ministar rada, zapošljavanja i socijalne politike, ministar pravde, ministar zdravlja, ministar prosvete i sporta i pomoćnik ministra finansija. Ovaj Savet je formiran sa ciljem da koordinira nacionalne i regionalne aktivnosti u borbi protiv trgovine ljudima, razmatra izveštaja relevantnih tela međunarodne zajednice, zauzima stavove i predlaže mere za sprovođenje preporuka dobijenih od strane međunarodnih tela.

Ministar unutrašnjih poslova Republike Srbije doneo je 5. jula 2004. godine *Instrukciju o uslovima za odobrenje privremenog boravka stranim državljanima žrtvama trgovine ljudima*³². Na osnovu ove Instrukcije, 20. septembra 2004. godine Zamenik načelnika Uprave pogranične policije za strance i upravne poslove doneo je *Uputstvo o proceduri odobrenja privremenog boravka stranim državljanima žrtvama trgovine ljudima*³³. Instrukcija omogućava odobrenje privremenog boravka iz humanitarnih razloga stranim državljanima žrtvama trgovine ljudima u trajanju od 3, 6 i 12 meseci.

Kao rezultat zajedničkog projekta Ministarstva za socijalna pitanja i Misije OEBS-a u Srbiji i Crnoj Gori, u okviru Zavoda za vaspitanje dece i omladine u Beogradu, u martu 2004. godine formirana je *Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima*, kao deo nacionalnog mehanizma za upućivanje³⁴, u okviru koje je funkcionisao Mobilni tim. Osnovni zadatak Mobilnog tima bio je da izvrši prvu procenu potencijalne žrtve i njenih potreba. Članovi Mobilnog tima su bili predstavnici Ministarstva

31 ODLUKA VLADE SRBIJE O OBRAZOVANJU SAVETA SA BORBU PROTIV TRGOVINE LJUDIMA BR. 02-6783/2004-1, 14. 10. 2004. GODINE

32 BROJ D BR. 5131/2004, MINISTAR UNUTRAŠNJIH POSLOVA SRBIJE DRAGAN JOUČIĆ, 05.07.2004. GODINE

33 BROJ 03/01 BR. 26-1658/04, ZAMENIK NAČELNIKA UPRAVE POGRANIČNE POLICIJE, ZA STRANCE I UPRAVNE POSLOVE PUKOVNIK DUŠAN ŽLOKAS, 20.09.2004. GODINE

34 PRAVILNIK O IZMENAMA I DOPUNAMA PRAVILNIKA O BLIZIM USLOVIMA ZA OSNIVANJE I NORMATIVIMA ZA OBLAVLJANJE DELATNOSTI SOCIJALNE ZAŠTITE ZA SMEŠTAJ DECE BEZ RODITELJSKOG STARANJA I DECE I OMLADINE SA POREMEĆAJIMA U PONAŠANJU, ČLAN 19. STAV 2. 1.3. (SLUŽBENI GLASNIK RS, BR 121/03)

za socijalna pitanja i nevladinih organizacija ASTRA i Savetovalište protiv nasilja u porodici. Novembra 2004. godine odustaje se od ideje Mobilnog tima, dok Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima nastavlja da funkcioniše i dalje. Osnovna uloga Službe je da bude **koordinacioni centar** u procesu pružanja i organizovanja svih vidova pomoći žrtavama trgovine ljudima, ali sama ne pruža direktnu pomoć. Uloga joj je da pruža informacije o dostupnim uslugama značajnim za pomoć žrtvama u zemlji i inostranstvu. OEBS Misija je, zajedno sa Ministarstvom rada i socijalne politike, finansirala Službe zaključno sa 31. majem 2005. godine, a od tada je Služba u potpunosti uključena u državni sistem socijalne zaštite, odnosno njen rad se finansira iz budžeta Republike, preko Ministarstva rada i socijalne politike.

Prvog januara 2006. godine stupio je na snagu *novi Krivični zakonik Republike Srbije*³⁵ koji članom 388 unosi novinu u definiciju trgovine ljudima, kao i kaznene odredbe za ovo krivično delo, razdvajajući ga od krivičnog dela *Nedozvoljen prelaz državne granice i krijumčarenje ljudi*, koje je regulisano članom 350. Članom 389 uvedeno je delo *Trgovina decom radi usvojenja*. Na snagu je stupio i *Zakon o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku*³⁶.

Vlada Republike Srbije, uz podršku Misije OEBS-a u Srbiji, donela je decembra 2006. godine *Strategiju borbe protiv trgovine ljudima*³⁷, koja se sastoji od niza mera i aktivnosti koje treba preduzeti u cilju suzbijanja ovog problema. Izradom Strategije uspostavljeni su strateški ciljevi koji treba da budu realizovani kroz različite aktivnosti državnih institucija, nevladinih i međunarodnih organizacija.

ZAKONSKA REGULATIVA

Republika Srbija (tada SR Jugoslavija) potpisala je i ratifikovala Konvenciju UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i prateće Protokole 2001. godine. Nakon toga, 2003. godine, trgovinu ljudima je inkriminisa članom 111b Krivičnog zakona Republike Srbije (KZ RS). Kako tom prilikom nije napravljena jasna razlika između krivičnog dela trgovine ljudima i krijumčarenja ljudi, ovo je ispravljeno u danas važećem članu 388 Krivičnog zakonika (KZS) koji je na snazi od januara 2006. godine. Biće krivičnog dela sadržano u ovom članu u velikoj meri odgovara članu 3 Palermo protokola:

Trgovina ljudima *Član 388.*

[1] Ko silom ili pretnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, poverenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem ličnih isprava ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi, vrbuje, prevozi, prebacuje, predaje, prodaje, kupuje, posreduje u prodaji, sakriva ili drži drugo lice, a u cilju eksploatacije njegovog rada, prinudnog rada, vršenja krivičnih dela, prostitucije ili druge vrste seksualne eksploatacije, prosjačenja, upotrebe u pornografske svrhe, uspostavljanja ropskog ili njemu sličnog odnosa, radi oduzimanja organa ili dela tela ili radi korišćenja u oružanim sukobima, kazniće se zatvorom od dve do deset godina.

[2] Za delo iz stava 1. ovog člana učinjeno prema maloletnom licu učinilac će se kazniti kaznom propisanom za to delo i kad nije upotrebio silu, pretnju ili neki drugi od navedenih načina izvršenja.

[3] Ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno prema maloletnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje tri godine.

³⁵ SLUŽBENI GLASNIK RS, BR. 85/2005, 88/2005 – ISPR. I 107/2005 – ISPR.

³⁶ SLUŽBENI GLASNIK RS, BR. 85/05

³⁷ STRATEGIJA JE OBJAVLJENA U SLUŽBENOM GLASNIKU RS, BR. 111/2006 OD 12. DECEMBRA 2006. GODINE.

(4) Ako je usled dela iz st. 1. i 3. ovog člana nastupila teška telesna povreda nekog lica, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do petnaest godina.

(5) Ako je usled dela iz st. 1. i 3. ovog člana nastupila smrt jednog ili više lica, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina.

(6) Ko se bavi vršenjem krivičnog dela iz st. 1. do 3. ovog člana ili je delo izvršeno od strane organizovane grupe, kazniće se zatvorom najmanje pet godina.

Međutim, kriminalizacija trgovine ljudima ima neke nedostatke. Najznačajnija odstupanja člana 388 od standarda UN odnose se na sledeće:

- (a) Zakon ne kaže eksplicitno da je pristanak žrtve trgovine ljudima na eksploataciju, nameravanu ili stvarnu, bez značaja ukoliko je korišćeno bilo koje sredstvo navedeno u članu 388 (1), što je zahtev predviđen u članu 3 (b) Protokola.
- (b) U tekstu Zakona se ne spominju otmica i prevara kao način izvršenja dela, iako su obuhvaćeni definicijom datom u Protokolu. Prethodni Krivični zakon prepoznavao je otmicu kao moguć način izvršenja dela [član 111b ranijeg Krivičnog zakona Republike Srbije].

Osim toga, iako Protokol to posebno ne zahteva, smatramo da važeći Zakon predstavlja korak nazad u kriminalizaciji trgovine ljudima u odnosu na prethodni zakon, i to zbog sledećih razloga:

- (a) Prvo, KZS ne predviđa kao otežavajuću okolnost ako je delo trgovine ljudima počinio državni službenik prilikom vršenja službene dužnosti. Ako je delo počinilo takvo lice, ono će krivično odgovarati po članu 388 (1), što znači da će moći da se dosudi stroža kazna samo ako su postojale neke od ranije pobrojanih otežavajućih okolnosti. Međutim, prethodni Krivični zakon Republike Srbije je smatrao otežavajućom okolnošću ako je delo izvršio državni službenik prilikom vršenja službene dužnosti [član 111b (2) KZ RS]; i
- (b) Drugo, KZS ne predviđa kao otežavajuću okolnost ako je, usled trgovine ljudima umišljajno ili iz teškog nehata ugrožen život žrtve. Opet, kao i u prethodnom slučaju, raniji zakon je uzimao činjenicu da je delo učinjeno na naročito svirepo ili naročito ponižavajući način kao otežavajuću okolnost, gde prvu kvalifikaciju možemo posmatrati kao „ugrožavanje života”. [član 111b (2) KZ RS]. Važeći zakon ne predviđa takvu mogućnost.

Imajući u vidu da je česta svrha trgovine decom nelegalno usvojenje i da osnovno delo trgovine ljudima ne uključuje trgovinu decom radi usvojenja, zakonodavac je smatrao da treba u posebnoj odredbi inkriminisati trgovinu decom radi usvojenja. Član 389 glasi:

Trgovina decom radi usvojenja Član 389.

(1) Ko oduzme lice koje nije navršilo četrnaest godina radi njegovog usvojenja protivno važećim propisima ili ko usvoji takvo lice ili posreduje u takvom usvojenju ili ko u tom cilju kupi, proda ili preda drugo lice koje nije navršilo četrnaest godina ili ga prevozi, obezbeđuje mu smeštaj ili ga prikriva, kazniće se zatvorom od jedne do pet godina.

(2) Ko se bavi vršenjem delatnosti iz stava 1. ovog člana ili je delo izvršeno na organizovan način od strane više lica, kazniće se zatvorom najmanje tri godine.

ZAŠTITA ŽRTAVA I SVEDOKA

Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala prepoznaje značaj zaštite žrtava i svedoka u članovima 24 i 25. Zakon o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku³⁸ iz 2005. godine reguliše zaštitu osumnjičenih, optuženih, svedoka saradnika, svedoka, oštećenih, veštaka i stručnih lica. Pod određenim uslovima, srodnici i druga lica bliska pomenutim osobama takođe imaju pravo na zaštitu. Program zaštite može se sprovesti pre, tokom, kao i nakon okončanja krivičnog postupka pravosnažnom presudom.

U okviru programa zaštite Zakon omogućava primenu sledećih mera:

- Fizička zaštita ličnosti i imovine,
- Promena prebivališta u zemlji i inostranstvu,
- Prikriivanje identiteta i podataka o vlasništvu,
- Promena identiteta.

Osim toga, Zakonik o krivičnom postupku predviđa određena dokazna pravila kako bi se svedoku omogućilo da svedoči, npr. poseban aranžman za izvođenje dokaza.

Ipak smatramo da, iako su u pravnom sistemu Srbije adekvatno ispoštovani standardi zaštite svedoka predviđeni u članu 24 Konvencije, oni se u praksi ne primenjuju često na žrtve trgovine ljudima. Žrtve se često opravdano ne osećaju sigurno i zaštićeno i to je najčešći razlog zašto odbijaju da svedoče. Sa druge strane, tužilaštvo se najčešće oslanja na izjavu svedokinje/oštećene kao najvažnije dokazno sredstvo.

Zbog psiho-fizičke torture, koja je nekada trajala i godinama, žrtve su često uplašene i nisu spremne da govore o onome što im se dogodilo. Post-traumatski stres, između ostalog, čini i to da neke od njih pamte najsitnije detalje (nadimke, imena klijenata, tetovaže, rečenice), a neke zaboravljaju i imena onih koji su ih zlostavljali. To je jedan od razloga zašto njihov iskaz na sudu često ne odgovara onom datom u policiji. Nije retka situacija, da žrtva iz opravdanog straha za sebe i svoju porodicu ne govori sve što joj je poznato, a često je, od samih trgovaca ljudima zaplašena da je ona ta koja je činila prekršaje i krivična dela i da će zato odgovarati. Žrtve se često stide i misle da su same krive za ono što im se desilo, te tako često pri davanju iskaza negiraju ili minimiziraju dela okrivljenog. Plaše se osude okoline i povratka u svoju porodicu gde će morati da odgovaraju na pitanja gde su bile, čime su se bavile, šta im se dogodilo i zašto nisu donele novac zbog koga su i pošle na put.

Iz prakse su poznate situacije da su žrtvama koje su se odlučile da svedoče upućivane stalne pretnje, čak i njihovim porodicama u matičnim zemljama (u vreme dok u drugoj zemlji traje postupak protiv trgovaca ljudima), što govori o odličnoj povezanosti i informisanosti svih koji učestvuju u lancu trgovine ljudima.

ZASTUPANJE OŠTEĆENOG U KRIVIČNOM POSTUPKU

Oštećeni (termin „žrtva“ ne postoji u našem zakonodavstvu) ima pravo na zastupanje preko punomoćnika tokom celog postupka. Punomoćnik može razgledati spise, prisustvovati svim radnjama u postupku, predlagati dokaze, postavljati pitanja optuženima, svedocima, veštacima i drugo, podneti imovinskopravni zahtev i, na kraju, dati završnu reč. U slučaju odustanka državnog tužioca, može preuzeti gonjenje. Stoga je neophodno da oštećenog, u toku celog postupka vezanog za trgovinu ljudima, bude obezbeđeno zastupanje od strane stručnih, senzibilisanih advokata, spremnih da se suoče sa mizoginijom, ksenofobijom, izvesnim personalnim rizikom i različitim modalitetima opstrukcije postupka.

38 SLUŽBENI GLASNIK RS, BR. 85/05

S obzirom da oštećena, pa tako ni njen punomoćnik, nemaju svojstvo stranke, već samo učesnika u postupku, ne postoji obaveza suda da im dostavi optužnicu, nalaze veštaka, pa čak ni presudu. Oštećena nema pravo žalbe na presudu, izuzev u delu odluke o troškovima, ili u slučaju da je državni tužilac preuzeo gonjenje od oštećene kao privatne tužilje. Stoga je uspostavljanje saradnje sa državnim tužiocem od vitalnog značaja za zaštitu personalnih prava žrtve, jer je to jedini put kojim se argumenti njenog punomoćnika mogu eventualno izneti kroz tužiočevu žalbu.

ZAKLJUČAK

I pored vidljivog napretka u suzbijanju trgovine ljudima, treba ukazati na propuste, probleme i zadatke kojima se treba posvetiti u skorijem periodu, kako bi borba protiv ovog problema bila maksimalno efikasna.

- [a] Republika Srbija još uvek nema usvojen Nacionalni plan akcije za suzbijanje trgovine ljudima. Takođe, još uvek nije ratifikovana konvencija Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima
- [b] Stupanjem na snagu novog Krivičnog zakonika, učinjen je značajan pomak u odnosu na definisanje trgovine ljudima, a izdvajanjem krivičnog dela *Nedozvoljen prelaz državne granice i krijumčarenje ljudi* u članu 350, napravljena je jasna razlika između ova dva dela. Značajno je i uvođenje dela iz člana 389 *Trgovina decom radi usvojenja*. Novi Zakonik, međutim, donosi generalno blažu kaznenu politiku, što je uočljivo i kod krivičnog dela *Trgovina ljudima*, pa je tako kazna za trgovinu decom propisana u članu 388 stav 3 smanjena sa minimum pet na minimum tri godine zatvora. Ovo je naročito zabrinjavajuće, kada se ima u vidu porast identifikovanih maloletnih žrtava trgovine ljudima.
- [c] Republički tim za borbu protiv trgovine ljudima je odličan primer saradnje vladinih, nevladinih i međunarodnih organizacija, ali, nažalost, još uvek funkcioniše bez jasne procedure i pravila rada (nejasni su kriterijumi za prijem/ istupanje u/iz članstva, donošenje odluka, pristupanje radnim grupama tima i sl.). Ovaj Tim do danas nije sproveo ni jednu zajedničku aktivnost u borbi protiv trgovine ljudima. Članovi Republičkog tima nemaju precizno definisane uloge, a samim tim ni odgovornost. Sva komunikacija između članova tima ostaje na neformalnom nivou³⁹. Sve aktivnosti usmerene na suzbijanje trgovine ljudima u Srbiji do danas su sprovedene zahvaljujući donacijama međunarodnih organizacija i stranih vlada, a kroz aktivnosti nevladinih organizacija (skloništa, SOS telefon, medijske kampanje, većina edukacija) ili kroz institucije u vidu dodatnih edukacija, studijskih putovanja i tehničkog opremanja (pre svega policije). U budžetu Republike Srbije nema predviđenih sredstava za suzbijanje trgovine ljudima, osim onih usmerenih na Zavod za vaspitanje dece i omladine Beograd⁴⁰.
- [d] Najveći broj nevladinih organizacija, ali i dobar deo predstavnika vladinog sektora, učestvuje u preventivnim aktivnostima suzbijanja trgovine ljudima. Predstavnici vladinih institucija se rado odazivaju i učestvuju na ovim projektima (kao učesnici ili predavači). Nažalost, do danas se prevenciji nije sistemski pristupilo, niti je urađena ijedna evaluacija, kako bi se utvrdilo kolika je stvarna efikasnost ovih aktivnosti i u kom pravcu bi dalje trebalo da se odvijaju.
- [e] Iako je osnivanjem Službe za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima (2004)⁴¹ učinjen značajan pomak, činjenica je da direktnu pomoć (medicinsku, pravnu, psihološku i sl.) za sada pružaju samo tri nevladine organizacije i Međunarodna organizacija za migracije (IOM) (kroz repatrijaciju i podržavanje rada skloništa). Nažalost, do danas u Srbiji ne postoji protokol za postupanje sa žrtvama trgovine ljudima, procedura je prilično nejasna, a veći broj predstavnika institucija nije upoznat sa postojanjem Službe, kao ni sa njenim nadležnostima. Praksa pokazuje da u Republici Srbiji identifikaciju žrtava, u najvećem broju slučajeva, još uvek vrši policija, dok Služba uglavnom potvrđuje ovu primarnu identifikaciju. Nisu retki slučajevi pritiska, posrednog ili neposrednog, na žrtve trgovine ljudima da se pojave kao svedoci u sudskim postupcima. Period oporavka se u praksi najčešće ne poštuje, dok se procena rizika, odnosno ugroženosti žrtava

39 TAKO SE, NA PRIMER, RADNA GRUPA ZA PRAVOSUDE I POLICIJU, KOJIM RUKOVODI MINISTARSTVO PRAVDE, NIKADA OD SVOG OSNIVANJA NIJE SASTALA. ČLANOVI OVE RADNE GRUPE, KAKO VLADINE, TAKO I NEVLADINE ORGANIZACIJE, NISU NAŠLE ZA SHODNO DA RADNU GRUPU AKTIVIRAJU ČAK NI POVODOM UVOĐENJA KRIVIČNOG DELA TRGOVINE LJUDIMA U KRIVIČNO ZAKONODAVSTVO REPUBLIKE SRBIJE.

40 ZAKON O BUDŽETU REPUBLIKE SRBIJE, SLUŽBENI GLASNIK RS, BR. 123/2007, 58/2007, 106/2005, 108/2005 - ISPR., 85/2006, 86/2006 - ISPR., 127/2004, 166/2005, 33/2004, 115/2004, 86/2002, 135/2003, 74/2001, 35/2002, 186/2002, 21/2001, 11/2001 - ISPR.

41 KAKO JE RANLJE REČENO, OVU SLUŽBU JE DO 31. MAJA 2005. GODINE FINANSIJSKI PODRŽAVAO OEBS I MINISTARSTVO RADA I SOCIJALNIH PITANJA.

veoma retko sprovodi. Takođe, od izuzetnog je značaja uraditi evaluaciju i procenu kvaliteta pružanja pomoći žrtvama trgovine ljudima, kako vladinih, tako nevladinih i međunarodnih organizacija. U budućnosti je neophodno raditi na povećanju kvantiteta usluga koje se nude žrtvama, ali i na poboljšanju kvaliteta postojećih.

- (f) U Srbiji ne postoje posebni programi i mere postupanja sa decom žrtvama trgovine ljudima. Oni dobijaju istu pomoć kao i punoletne žrtve, dele skladište sa njima i prolaze kroz isti tretman.
- (g) Služba poseduje bazu podataka u kojoj čuva podatke o žrtvama sa kojima je imala kontakt od svog osnivanja. Nisu jasne metode zaštite tih podataka i kriterijumi za dostupnost/sprečavanje dostupnosti istih javnosti, naučnim radnicima, zainteresovanim licima i samim žrtvama⁴².
- (h) Kaznena politika za krivično delo trgovine ljudima je, uz nekoliko izuzetaka, prilično blaga. U toku 2005. godine završeno je nekoliko većih sudskih postupaka, ali su, nažalost, glavni organizatori ovog „biznisa“ u Srbiji (ali i u regionu), još uvek na slobodi i/ili u bekstvu. Nikada nije ispitivana veza korupcije predstavnika državnih organa i trgovine ljudima u konkretnim slučajevima. Dokazni postupak kod ovog krivičnog dela se još uvek najvećim delom oslanja na svedoke/oštećene i njihovo svedočenje. Kao novi problem, javljaju se građanski postupci naknade štete za žrtve trgovine ljudima. Kako je praksa da se u toku krivičnog postupka uglavnom ne odlučuje o ovom zahtevu svedokinje/oštećene, sud ih upućuje da svoje pravo na naknadu štete ostvare kroz parnični postupak, koji po pravilu traje dugo, zahteva prisustvo žrtve i podrazumeva velike troškove [za takse, angažovanje punomoćnika...]. Problem je još veći kada se radi o stranim državljanima koje su svedočile u krivičnim postupcima u Srbiji, a zatim su repatriirane u svoju matičnu zemlju, te su izložene dodatnim troškovima puta i smeštaja ukoliko žele da ostvare svoje pravo na naknadu štete. Pitanje njihove bezbednosti prilikom ponovnog vraćanja u zemlju gde su svedočile i eventualnog susreta sa trgovcem se nanovo otvara. Postojeće edukacije za sudije i tužioce u svakom slučaju treba nastaviti, ali razmišljati i o uključivanju sudija parničara, kako bi reviktimizaciju žrtava u sudskom postupku sveli na minimum.
- (i) Reintegracija i resocijalizacija žrtava javljaju se kao gorući problemi. Žrtvama su uglavnom ponuđeni kursevi jezika, kompjutera i sl., ali sistematskih i dugoročnijih programa još uvek nema. Uočljiv je nedostatak informacija posle repatrijacije žrtava u matičnu zemlju o uspešnosti resocijalizacije u zemlji porekla. Ovaj segment zahteva hitno i organizovanje uključivanje sistema socijalne zaštite i kreiranje posebnih programa u okviru njih.
- (j) Da bi se uspešno borili protiv ovog specifičnog oblika nasilja, nužno je da se država odlučno i sistematski uključi u iskorenjivanje siromaštva. Takođe moramo biti svesni da trgovina ljudima ne bi postojala u tako širokom obimu bez korupcije. Upravo iz ovih razloga, suočavanje sa osnovnim uzrocima koji dovode do trgovine ljudima, a to su pre svega siromaštvo, neravnopravan položaj žena i još uvek prisutno nasilje nad njima, korupcija i organizovani kriminal, spadaju u prioritete kada govorimo o suzbijanju trgovine ljudima.

SRBIJA KAO ZEMLJA POREKLA, TRANZITA I DESTINACIJE

Analizirajući dostupne podatke o problemu trgovine ljudima⁴³, može se zaključiti da je danas Srbija zemlja porekla, tranzita i destinacije žrtava trgovine ljudima.

Društveno-političke promene u našoj zemlji i regionu, do kojih je došlo u toku poslednje dve decenije, ali i mnoštvo specifičnih mera preduzetih u pravcu suzbijanja trgovine ljudima, uticale su na dinamiku problema trgovine ljudima na način koji je razumljiv u hronološkom kontekstu okolnosti, od onih u nekadašnjoj SFRJ do prilika u Srbiji u kakvim danas živimo.

S obzirom na viši životni standard od ostalih zemalja u regionu, osamdesetih godina prošlog veka, Srbija je, kao i tadašnja

⁴² ZAKON O ZAŠTITI PODATAKA O LIČNOSTI, SLUŽBENI LIST SRJ, BR. 24/98 I 26/98

⁴³ DETALJI SU DOSTUPNI U POGLAVLJU „STATISTIKA ASTRÁ SOS TELEFONA“

Jugoslavija u celini, bila primarno zemlja destinacije žena iz istočnoevropskih država. Usled otvaranja ratnih žarišta i dolaskom stranih vojnih trupa tokom raspada SFRJ, broj žrtava trgovine ljudima kojima je Srbija odredište izrazito se povećavao. Međutim, istovremeno se preko njene teritorije vršio tranzit žrtava trgovine ljudima poreklom iz Bugarske, Moldavije, Rusije i Ukrajine na putu ka Bosni (i dalje ka konačnim destinacijama: Italiji, Španiji, Francuskoj...), Kosovu i Makedoniji (ka Grčkoj, zemljama Arabijskog poluostrva), kao i prema zemljama centralne i severne Evrope. Zahvaljujući svom geografskom položaju, Srbija je i stalna tranzitna ruta između Istočne i Zapadne Evrope, i najkraći put migranata iz siromašnih zemalja ka „obećanom zapadu“.

Kolaps državnih institucija devedesetih godina prošlog veka kao i kriminalizacija društva u celini, vodili su jačanju organizovanog kriminala, pa i grupa koje organizuju trgovinu ljudima. Međutim, i u ovom periodu, trgovina ljudima je bila daleko od toga da bude prepoznata kao specifičan problem.

U postkonfliktnom periodu, Srbija je postala i zemlja porekla žrtava trgovine ljudima. Nakon okončanja ratnih sukoba, zemlja je preplavljena korupcijom koja pogoduje opstanku organizovanih kriminalnih grupa nastalih u periodu militarizacije regiona i krizom institucija koje pokušavaju da prevladaju tranzicioni proces. Dolazi do privatizacije društvenog sektora i posledično do povećane nezaposlenosti žena koje rade u društvenim preduzećima. Privatizacija naročito pogađa žene sa nižim i srednjim stepenom obrazovanja, na radnim mestima za koja je, zbog novih potreba tržišta rada, neophodna prekvalifikacija. U takvoj društvenoj klimi, iz naše zemlje ka zapadu se izlivaju veliki migracioni talasi, kako legalnim, tako i ilegalnim putevima.

Međutim, do 2002. godine zvaničan stav države je bio da je Srbija isključivo zemlja tranzita za žrtve trgovine ljudima zbog svog geografskog položaja, dok je sam problem izjednačavan sa prostitucijom. Zadržalo se uverenje je da su žrtve trgovine ljudima samo strane državljanke i da je to fenomen koji ne pogađa građane Srbije. Strane državljanke koje bi bile uhapšene na teritoriji naše zemlje, ukoliko nisu imale regulisan tj. legalan boravak, smeštane su u Prihvatilište za strance u Padinskoj skeli. Naše državljanke, žrtve trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije nisu bile prepoznate kao takve, već su često prekršajno gonjene zbog remećenja javnog reda i mira tj. bavljenja prostitucijom. U državnim izveštajima o trgovini ženama iz tog perioda, kao osnovni vid borbe protiv ove pojave se navode mere za „suzbijanje prostitucije“, što ukazuje da institucije tada nisu pravile jasnu razliku između prostitucije i trgovine ljudima. Programi pomoći koje su pokrenule nevladine organizacije 2001–2002. godine (SOS telefon i sklonište za žrtve trgovine ljudima), bili su namenjeni prevashodno ženama i deci žrtvama trgovine ljudima.

Uvođenjem krivičnog dela trgovine ljudima u krivično zakonodavstvo Srbije (član 111b Krivičnog zakona R Srbije), aprila 2003. godine, menja se odnos države prema ovom problemu, preduzimaju se brojne i koordinirane aktivnosti relevantnih aktera u cilju njegovog suzbijanja i započinje se sa izgradnjom sistema za prihvati pomoć žrtvama trgovine ljudima. Jedna od posledica toga je i promena modusa rada trgovaca. suočeni sa snažnijim odgovorom vladinih, nevladinih i međunarodnih organizacija, trgovci prilagođavaju i menjaju oblike delovanja, te se trgovina ljudima, kao što je primećeno i u drugim zemljama regiona, povlači u „ilegalu“. Dok je ranije policija u racijama po agencijama za poslovnu pratnju i bordelima nalazila i po 20 devojka među kojima je bilo i žrtava trgovine ljudima, one naročito nakon operacije „Sablja“ 2003. godine, bivaju sklonjene u privatne stanove i klubove zatvorenog tipa. Time postaju manje vidljive građanima i teže dostupne policiji. Takođe je primećeno da su trgovci delimično promenili način kontrole žrtava trgovine, u smislu da su ređi slučajevi brutalnog zlostavljanja. Trgovci su izuzetno obazrivi kada se radi o posledicama maltretiranja i vode računa da one ne budu mnogo izražene ili bar da ne budu na vidnim mestima. Umesto fizičkog kažnjavanja, češće koriste pretnje, ucene i psihološko zlostavljanje koje ne ostavlja fizički dokaz, pa je utoliko teže dokazati ga na sudu.

Nije isključeno da je edukacija policije na pograničnim prelazima o problemu trgovine ljudima doprinela boljem radu ovih organa, ali i do pomeranja težišta trgovine ljudima unutar samih granica Srbije. Interna trgovina ljudima, kao i trgovina decom, pokazale su se kao mnogo manje rizične „delatnosti“ (transport žrtve na željenu lokaciju obično je moguće mnogo brže obaviti i to bez prelaska državne granice; kako ne postoje drugi kontrolni punktovi mnogo je manja mogućnost provera od strane policije; neuporedivo je lakše obezbediti identifikaciona dokumenata s obzirom da je u tom slučaju lična karta R Srbije dovoljna). S druge strane, regionalna trgovina i dalje se odvija preko otvorenih granica ka Bosni, Hrvatskoj i Crnoj Gori, odakle se rute nastavljaju ka Italiji kao najčešćoj zemlji destinacije. Pre ubistva premijera Zorana Đinđića i policijske operacije „Sablja“ u 2003. godini, Beograd je bio glavna tranzitna ruta i „sabirni centar“ odakle su žrtve dalje upućivane na destinacije u Srbiji i Zapadnoj Evropi. Nakon ove operacije nastupa manje zatišje, nakon čega je primećeno da glavna tranzitna ruta u Srbiji postaje Pančevo, grad na 15km udaljenosti severno od Beograda. U to vreme, Rumunija postaje kandidat za članstvo u EU (2003. godine), a godinu dana kasnije je uveden vizni režim za državljane Srbije ka Rumuniji i Mađarskoj. Moguće je da se iz tog razloga tranzitne rute stranih državljanke pomeraju severno od granica naše zemlje tj. možemo pretpostaviti da je trgovcima mnogo jednostavnije da transfer žrtava iz Rumunije, kao zemlje porekla, ali i tranzita za zemlje istočno od njene teritorije, obavljaju kroz otvorene granice EU.

Međutim, manji broj stranih državljanke, žrtava trgovine ljudima, možemo tumačiti i drugačije. Od 2004. godine racije su izuzetno retke i policija više pažnje posvećuje problemu krijumčarenja ljudi. Strani državljani/ke u slučaju povrede propisa iz Zakona o kretanju i boravku stranaca za koje je obavezno izricanje zaštitne mere udaljenja stranca sa teritorije Srbije bivaju po sprovedenom postupku upućene/i u Prihvatilište za strance i potom deportovane/i.

Sve navedene okolnosti dovele su do potpune promene u strukturi porekla žrtava trgovine ljudima, ali i menjanja njihove konačne destinacije. Broj žrtava poreklom iz Srbije raste poslednjih osam godina i, od nekadašnjih 30% u ukupnom broju žrtava trgovine ljudima, u novembru 2008. godine, one čine čak 85% žrtava koje su ove godine identifikovane. S druge strane, u periodu mart 2002 – novembar 2008. godine, za preko 50% žrtava trgovine ljudima je Srbija bila konačno odredište. Pod uticajem situacije ranijih godina, kada su, po podacima svih relevantnih aktera čak 70% identifikovanih žrtava, bile strane državljanke, državnim organima je bilo potrebno mnogo vremena da i kroz svoj zvanični stav ukažu da je Srbija postala i zemlja porekla, a ne samo destinacije i tranzitna teritorija, i da trgovina ljudima ne pogađa „samo Moldavke i Ukrajinke“, već i naše građane. Identifikovano je više rizičnih grupa, a zbog vulnerabilnosti su naročito pogođena deca, adolescenti i osobe sa psihički izmenjenim ponašanjem. U isto vreme, sve češće se i eksploatacija državljanke Srbije vrši na teritoriji naše zemlje. Ovu pojavu po prvi put registrujemo 2004. godine, kada je u lancu unutrašnje trgovine bilo oko 35% žrtava trgovine ljudima od ukupnog broja identifikovanih. Narednih godina je ova pojava takođe bila vrlo izražena i u stalnom rastu, što je nedvosmisleno pokazalo da trgovina ljudima, kao treći najprofitabilniji oblik organizovanog kriminala nema predrasuda prema državljanstvu ili nacionalnoj pripadnosti, a da podaci o internoj trgovini oslikavaju opšti trend u okviru problema trgovine ljudima u našoj zemlji.

Osnovni razlog ovih promena svakako je menjanje opšte društvene klime i ekonomskih prilika u Srbiji. Žene su pogodene otpuštanjima u okviru restrukturiranja koja su pogodila naročito industrijske grane sa tradicionalno ženskim zanimanjima. Privatizacija je, međutim, ostavila bez posla i veliki broj muškaraca. Već 2004. godine se beleže prvi slučajevi trgovine osobama muškog pola, uglavnom u cilju radne eksploatacije. Samo u jednom slučaju početkom 2007. godine, policija je identifikovala devetoricu muškaraca državljanke Srbije⁴⁴, koji su preko jedne lokalne agencije bili angažovani za rad na građevinama u Ujedinjenim Arapskim Emiratima, gde su potom bili eksploatisani. Interesantno je napomenuti da oni nikada

44 [HTTP://WWW.MAIL-ARCHIVE.COM/SIM@ANTIC.ORG/MSG33436.HTML](http://www.mail-archive.com/sim@antic.org/msg33436.html)

nisu primili ni jedan vid pomoći namenjen žrtvama trgovine ljudima. Praksa je pokazala da se muškarci znatno ređe obraćaju za bilo koju vrstu podrške i teže je prihvataju, jer žele da izbegnu svaku identifikaciju sa pozicijom „žrtve“ tj. osobe kojoj je profesionalna pomoć neophodna, ali su mogući i propusti u upućivanju na organizacije koje pomoć pružaju.

Zbog loše ekonomske situacije još uvek izuzetno veliki broj ljudi želi da emigrira. Istraživanje sprovedeno 2004. godine⁴⁵ je pokazalo da bi više od polovine ljudi koji imaju manje od 30 godina napustilo zemlju čim bi im se ukazala prilika (kod 18% mladih ljudi starosti između 18 i 27 godina, koji su učestvovali u istraživanju je već postojala odluka da će otići, dok je 43% izjavilo da želi da napusti Srbiju i da bi otišli ukoliko bi im se ukazala prilika – što nam daje zbirni podatak da 61% mladih ljudi želi da napusti Srbiju). Takođe, 65% njih uopšte nije verovalo da će država u predstojećem periodu učiniti nešto čime bi se njihov status poboljšao, primarno u smislu kvalitetnijeg obrazovanja i zapošljavanja. Više od polovine od ukupnog broja nezaposlenih u Srbiji čine mladi, dok jedna petina radi kod privatnika „na crno“. Dok opšta stopa nezaposlenosti iznosi oko 22 odsto, stopa nezaposlenosti za uzrast od 15 do 25 godina je 48,8 procenata, čime naša zemlja nadmašuje stope nezaposlenosti mladih u većini susednih zemalja.

Agencije i pojedinci koji posreduju u zapošljavanju su u aktuelnoj situaciji prepoznale mogućnost vrlo unosnog posla, pa u svojim ponudama sve više akcenat stavljaju na zapošljavanje u inostranstvu. Do 2004. godine postojala je „rupa u zakonu“ i njihov rad nije bio praćen od strane države. Međutim, uvođenjem licenciranja agencija za zapošljavanje, uspostavlja se određeni stepen kontrole poslova koji se, pored poslova dostupnih preko Nacionalne službe za zapošljavanje, nude građanima Srbije. Na spisku Ministarstva ekonomskog i regionalnog razvoja R Srbije⁴⁶ se, zaključno sa 01. decembrom 2008. godine, nalazi 49 agencija, mada dozvola nije garancija kvaliteta njihovog rada. U ponudi poslova su najčešće Au-pair programi, rad i školovanje u inostranstvu namenjeni studentima i osobama po završetku studija, širok spektar zanimanja na preookeanskim brodovima ili u velikim hotelskim kompleksima naročito u arapskim zemljama.

Trgovci ljudima su uvek jako dobro procenjivali potrebe žrtava, što im je davalo veliku mogućnost manipulacije. Imajući u vidu navedene podatke, ne iznenađuje činjenica da je najčešći način vrbovanja upravo putem oglasa u kojima se nude poslovi u inostranstvu. Vrlo često ta ponuda može poticati od osobe iz bliskog okruženja, što je naročito slučaj ukoliko se radi o deci i vrlo mladim ljudima.

„Lover boy“ (mladići koji se zabavljaju sa devojkama određeno vreme i nakon sticanja njihovog poverenja „uvlače“ ih u lanac trgovine) je način vrbovanja koji trgovci ljudima takođe koriste. Od 2005. godine, sve više žrtava se vrbuje putem Interneta i SMS poruka, što je novina u smislu korišćenja drugačijih medija posredstvom kojih se vrbovanje vrši.

Uz visoku nezaposlenost, izuzetno loš životni standard i brojna nerešena socijalna pitanja, problem trgovine

ljudima ugrožava i veliki broj izbeglica i raseljenih lica na teritoriji cele zemlje, što je samo jedna od posledica postkonfliktnog perioda. U riziku su takođe i osobe koje se vraćaju u Srbiju kroz proces readmisije.

Kao i u većini zemalja u tranziciji, Srbija se suočava sa povećanjem (ili možda samo povećanim registrovanjem) rodno

⁴⁵ CENTAR ZA PROUČAVANJE ALTERNATIVA, APRIL 2004

⁴⁶ MINISTARSTVO EKONOMIJE I REGIONALNOG RAZVOJA, JE OSNOVANO U MAJU 2007. GODINE. DO TADA JE MINISTARSTVO ZA RAD I SOCIJALNU POLITIKU LICENCIRALO AGENCIJE ZA ZAPOSĀJAVANJE.

zasnovanog nasilja. Prema istraživanju koje je 2005. godine sproveo Viktimološko društvo Srbije, svaka druga žena u Srbiji je izložena psihičkom nasilju u porodici, svaka treća trpi fizičko nasilje, dok je svaka četvrta u opasnosti da bude zlostavljana. Samo u Beogradu postoje tri skloništa za žene žrtve porodičnog nasilja. Alarmantan je podatak da su sve tri sigurne kuće uglavnom uvek popunjene do granice svojih kapaciteta. Znajući da je nasilje u porodici jedan od osnovnih faktora rizika, naročito kada su deca i žene u pitanju, jasno je da ovakva situacija pogoduje daljoj prisutnosti problema trgovine ljudima u našoj zemlji.

Demokratske promene u Srbiji započete još 2001. godine i celokupan proces tranzicije srpskog društva, praćeni su visokim stepenom korupcije bez čega organizovani kriminal, pa i trgovina ljudima ne može da opstane i da se dalje razvija. U zaključku Evaluationog izveštaja za Republiku Srbiju koji je GREKO usvojio u Strazburu 2006. godine, napominje se da je korupcija ozbiljan problem koji pogađa različite društvene sektore u našoj zemlji, a da su pre svega tome izloženi pravosuđe, policija, zdravstvena služba. 2005. godine, Srbija se na listi Transparency International od 158 zemalja nalazila na 97 mestu, uz indeks od 2.8 od mogućih 10. U septembru 2008. godine⁴⁷ od 180 ispitanih zemalja na ovoj listi Srbija je na 85 mestu. Indeks korupcije je 3,4 % što nas i dalje svrstava u grupu zemalja u kojima je to veliki problem.

Saradnja relevantnih aktera u borbi protiv trgovine ljudima u mnogome zavisi od dešavanja na političkoj sceni i političke volje aktuelne vlasti. Za razliku od perioda Vlade premijera Zorana Đinđića, od 2004. godine institucije se zatvaraju za saradnju sa nevladinim sektorom. Posledica toga su nepostojanje adekvatnih mehanizama za identifikaciju i pružanje pomoći žrtvama trgovine ljudima i nedovoljno razvijeni programi pomoći koji nisu prilagođeni specifičnim potrebama žrtava i u kojima država ne učestvuje. Kao krajnji rezultat, žrtve nisu pravilno ili pravovremeno identifikovane, iste osobe po nekoliko puta bivaju uvučene u lanac trgovine, sudski postupci traju i po nekoliko godina, a trgovci ljudima su na slobodi čak i godinama nakon pravnosnažne presude. Posebno zabrinjava činjenica da se u Srbiji osnovna ljudska prava žrtva ne poštuju čak ni kada osoba izađe iz lanca trgovine ljudima. Dešava se da se problem trgovine ljudima ponovo tretira kao krijumčarenje i narušavanje javnog reda i mira.

Seдам godina nakon ratifikacije UN Konvencije protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i njenih pratećih protokola⁴⁸, drugačija je i pozicija Srbije u odnosu na problem trgovine ljudima, ali još mnogo toga stoji na putu uspešnom suprotstavljanju i pronalaženju efikasnih rešenja, kako bi se sprečile posledice koje proizilaze iz trgovine ljudima kao najsurrovijeg oblika kršenja ljudskih prava.

TRGOVINA DECOM U SRBIJI

Trgovina decom je najgrublja povreda prava deteta koja ugrožava njegov budući život i razvoj. Zbog specifičnih psiholoških, socioloških i fizičkih posledica koje ovakvo iskustvo ostavlja na decu, neophodno je trgovinu ljudima sagledati kao problem na koji treba odgovoriti u skladu sa dečijim potrebama. Međutim, postoji opšta tendencija da se trgovina decom tretira kao potpitanje trgovine ljudima uopšte⁴⁹, pa se i većina međunarodnih standarda namenjena odraslim osobama žrtvama trgovine ljudima, primenjuje na decu žrtve trgovine.

Palermo protokol u članu 3.c vrlo jasno pravi razliku između dece i odraslih žrtava trgovine ljudima: nasilje, prevara, obmana ili drugo sredstvo izvršenja ne moraju da postoje kada se radi o detetu. Da bi bilo identifikovano kao žrtva trgovine ljudima dovoljno je da bude vrbovano i da postoji namera eksploatacije.

47 DETALJNIJE NA [HTTP://WWW.VESTI.RS/KORUPCIJA-SRBIJA-INDEKS.HTM](http://www.VESTI.RS/KORUPCIJA-SRBIJA-INDEKS.HTM)

48 SLUŽBENI LIST SRJ – MEĐUNARODNI UGOVOR BR. 6, 26, JUN 2001. GODINE

49 UNICEF, INNOCENTI RESEARCH CENTRE: *CHILD TRAFFICKING IN EUROPE – A BROAD VISION TO PUT CHILDREN FIRST*, 2008. GODINE

Kao i sve evropske zemlje, i Srbija je ratifikovala Konvenciju o pravima deteta još 1991. godine, ali je tek u maju ove godine podnela Inicijalni izveštaj o ostvarivanju Konvencije o pravima deteta na njoj teritoriji.

Koalicija nevladinih organizacija, na čelu sa Centrom za prava deteta, pripremila je Alternativni izveštaj koji je pred Komitetom za prava deteta u Ženevi predstavljen u februaru 2008. godine. Značajno je što su i sama deca dala svoj doprinos ovom izveštaju⁵⁰. Do danas samo 9 evropskih zemalja imaju Nacionalni plan akcije koji je namenjen isključivo rešavanju problema trgovine decom (Moldavija, Rumunija, Bugarska, Makedonija, Albanija, Bosna, Hrvatska, Norveška, Island), dok u ostalim zemljama postoje akcioni planovi namenjeni zaštititi dece od specifičnih oblika nasilja i zloupotrebe. U Srbiji je u februaru 2004. godine usvojen Nacionalni plan akcije za decu koji daje smernice za poboljšanje položaja deteta⁵¹.

Državni i izveštaji međunarodnih organizacija daju različite procene broja dece koja završe u lancu trgovine ljudima. Međunarodni program za ukidanje dečijeg rada (International Programme for the Elimination of Child Labour – IPEC) u okviru Međunarodne organizacije rada (ILO)⁵² je 2003. godine dao podatak da 1.2 miliona dece godišnje postanu u žrtve trgovine radi seksualne ili radne eksploatacije. Izveštaj o trgovini ljudima Stejt Departmenta iz 2007. godine, prema istraživanju završenom u 2006. godini, navodi da oko 800.000 žrtava trgovine ljudima svake godine prelazi međunarodne granice. Od tog broja, procenjuje se da su u 80% slučajeva u pitanju žene i devojke, a da je čak i do 50% žrtava uzrasta ispod 18 godina. U ovu procenu nisu uključeni milioni žrtava interne trgovine⁵³.

U Srbiji je 2004. godine objavljeno jedno od retkih istraživanje koje posebno obrađuje pitanje dece žrtava trgovine ljudima u Srbiji⁵⁴. U njemu se navodi da je među identifikovanim slučajevima oko 25% dece žrtava interne trgovine.

Prema podacima ASTRA SOS telefona, tokom 2002/2003. godine, deca su bila zastupljena sa oko 20%⁵⁵ u ukupnom broju žrtava trgovine ljudima i uglavnom se radilo o deci poreklom iz Srbije. Međutim, od 2004. godine dolazi do naglog povećanja broja dece žrtava trgovine, u čemu se slažu podaci svih relevantnih aktera u Srbiji. Procenat žrtava trgovine mlađih od 18 godina se poslednje 4 godine kreće oko 40%.

Ovu promenu trenda možemo tumačiti na više načina. S obzirom da od 2004. godine nije došlo do povećanja ukupnog broja žrtava trgovine ljudima u Srbiji, niti je uspostavljen bolji sistem pomoći za decu žrtve trgovine ljudima, verovatniji razlozi za povećanje broja dece u ukupnom broju identifikovanih žrtava leže u efektivnijoj identifikaciji dece zahvaljujući edukaciji relevantnih službi (pre svega policije), kao i u samoj promeni modusa rada trgovaca ljudima koji su zbog lakše manipulacije decom, bili izložni manjem riziku.

Naime, u isto vreme, tj. 2004. godine, dolazi do izrazitog porasta interne trgovine, tj. i dalje su u pitanju deca državljani Srbije, ali se eksploatacija u velikom broju slučajeva vrši na njoj teritoriji. Decom se trguje u cilju seksualne i radne eksploatacije, prosjačenja, sklapanja prinudnog braka, prinude na vršenje kriminalnih aktivnosti. Mnogo je veći broj devojčica identifikovanih kao žrtve trgovine nego dečaka. Praksa pokazuje da su dečaci često žrtve više vrsta eksploatacija, tj. da ukoliko ne ispune očekivanja trgovaca na prinudnom radu i prošnji, seksualna eksploatacija se koristi kao sistem kažnjavanja.

Mada je problem mnogo kompleksnije prirode, trgovina decom, kao i trgovina ljudima uopšte, često se poistovećuje sa

50 IZVEŠTAJ JE DOSTUPAN NA INTERNET ADRESI WWW.ASTRA.ORG.RS

51 DOKUMENT JE DOSTUPAN NA INTERNET ADRESI WWW.ARHIVA.SRBLIA.SR.GOV.YU/G/DOCUMENTS/NPA.ZIP

52 [HTTP://WWW.ILO.ORG/GLOBAL/ABOUT_THE_ILO/MEDIA_AND_PUBLIC_INFORMATION/PRESS_RELEASES/LANG--EN/WCMS_005284/INDEX.HTM](http://WWW.ILO.ORG/GLOBAL/ABOUT_THE_ILO/MEDIA_AND_PUBLIC_INFORMATION/PRESS_RELEASES/LANG--EN/WCMS_005284/INDEX.HTM)

53 DOKUMENT JE DOSTUPAN NA INTERNET ADRESI WWW.STATE.GOV/DOCUMENTS/ORGANIZATION/82902.PDF

54 NIKOLIĆ-RISTANOVIĆ, ČOPIĆ, MILIVOJEVIĆ, ŠIMEUNOVIĆ-PATIĆ, MIHIC *TRGOVINA LJUDIMA U SRBIJI*, VIKTIMOLOŠKO DRUŠTVO SRBIJE I DEBS, BEOGRAD, 2004. GODINE

55 ASTRA BAZA PODATAKA

seksualnom eksploatacijom. Razlog tome može biti u činjenici da je to zaista najčešći vid iskorišćavanja dece, ali i odraslih generalno, u lancu trgovine ali je, s druge strane, moguće da je to najvidljiviji iz tog razloga najčešće otkriven vid iskorišćavanja. Takođe, treba imati u vidu da upravo slučajevi seksualne eksploatacije dece izazivaju najveću pažnju ne samo medija već i vrlo jake reakcije profesionalne i šire javnosti. Drugi oblici eksploatacije se teže prepoznaju i izazivaju mnogo manji interes.

Slučajevi trgovine decom u cilju sklapanja braka na vrlo ranom uzrastu (11, 12 godina) najčešće se ne procesuiraju. U praksi, po dobijanju prijave policija prikuplja informacije na terenu i o tome informiše nadležni Centar za socijalni rad. Na osnovu procene centra, dete bi moglo da se izmesti iz porodice pre nego bude prodato, a policija bi o slučaju obavestila tužioca. Međutim, postupak se najčešće ne pokreće jer tužici smatraju da se radi o običajnom pravu. U slučajevima koji su nam poznati radilo se o deci dosta mlađoj od 16 godina, što je uzrast na kome bi, prema članu 23. Porodičnog zakona, uopšte dolazila u obzir mogućnost sklapanja braka. Uz to, porodica dobija novčanu nadoknadu, a dete prekida dalje školovanje, zbog čega ostaje bez obaveznog osnovnog obrazovanja i ima vrlo ograničene mogućnosti nalaženja zaposlenja, ali i ostvarivanja svojih drugih prava iz Konvencije o pravima deteta.

U toku 2008. godine preko 50% dela trgovine ljudima prijavljenih putem SOS telefona je izvršeno u cilju prinudne udaje. U pojedinim slučajevima su devojčice uzrasta od 15–17 godina, bez znanja i odobrenja roditelja pod prisilom odvođene kod trgovaca pod obrazloženjem da je reč o udaji. Potom su trpele nasilje, seksualno iskorišćavanje, bile su podvođene i postojala je opasnost da budu prodate dalje. Pojedine od njih, iz straha i pod uticajem pretrpljenog maltretiranja, nisu smele da kažu policiji da žele da napuste „svog muža“. Na žalost, u takvim situacijama, predstavnici relevantnih instanci su se u potpunosti oslanjali na iskaz žrtve, potpuno zanemarujući specifičnosti psihologije žrtve i činjenicu da je ona upravo u tom trenutku u fazi eksploatacije. Roditelji obično sami pokušavaju da vrate dete kući, ali im je uvek u takvim situacijama kontakt sa čerkom potpuno onemogućen od strane trgovca. U ovim slučajevima se uglavnom radilo o osobama koje su imale psihički izmenjeno ponašanje, zbog čega su bile vrlo ranjive i naročito podložne manipulaciji.

U odnosu na problem trgovine ljudima, iskustvo pokazuje da su najranjivija deca u periodu rane i srednje adolescencije. S obzirom na životni standard u Srbiji, teškoće sa kojima se suočavaju pri pokušaju da nađu posao i minimalnim šansama za rano osamostalivanje, veliki broj njih svoju šansu za bolji život vidi u odlasku u inostranstvo. Otežavajuću okolnost predstavlja postojeći vizni režim, zbog čega ilegalno migriranje postaje prihvatljiva opcija, a čime se značajno povećava rizik od trgovine ljudima i eksploatacije. U tom kontekstu, vrlo su interesantni rezultati istraživanja koje je UNICEF sproveo u Moldaviji⁵⁶: Bez obzira što su bili upoznati sa opasnostima trgovine ljudima, deca su ipak bila spremna da iskoriste nesigurne ilegalne kanale kako bi otišli u inostranstvo. Siromaštvo, porodično i seksualno nasilje, alkoholizam i narkomanija, takođe su faktori rizika koji u najvećoj meri doprinose ranjivosti dece.⁵⁷

Jedna od osnovnih pretpostavki o trgovini ljudima je da se ova kriminalna aktivnost odvija iz pravca ekonomski nerazvijenijih zemalja ka bogatim zemljama zapada. Socio–ekonomski faktori svakako utiču na mogućnost ove vrste viktimizacije, ali, naročito kada su deca u pitanju, porodična situacija i specifični individualni faktori koji iz toga proističu, dodatno povećavaju rizik. Najveći broj dece žrtava trgovine potiče iz disfunkcionalnih i nepotpunih porodica. Deca koja žive na ulici i koja su smeštena u institucijama su takođe izložena riziku da postanu žrtve trgovine. Ilustrativno je istraživanje sprovedeno u Srbiji 2007. godine na 81 detetu koje živi na ulici, u kome se došlo do podatka da se prošnjom bavi oko 70% ispitivane dece ali da oni znaju za drugu decu koja su eksploatisana i pod kontrolom odraslih osoba⁵⁸.

56 O'BRIAN, MUIREANN, ANKE VAN DEN BORNE I THEO NOTEN: JOINT EAST WEST RESEARCH ON TRAFFICKING IN CHILDREN FOR SEXUAL PURPOSES IN EUROPE: THE SENDING COUNTRIES. ECPAT EUROPE LAW ENFORCEMENT GROUP, AMSTERDAM, 2004. GODINE.

57 UNICEF, OHCHR I OSCE/ODIHR, LIMANOWSKA, BARBARA: TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS IN SOUTH EASTERN EUROPE: 2004 – FOCUS ON PREVENTION IN: ALBANIA, BOSNIA AND HERZEGOVINA, BULGARIA, CROATIA, THE FORMER YUGOSLAV REPUBLIC OF MACEDONIA, MOLDOVA, ROMANIA, SERBIA AND MONTENEGRO, THE UN ADMINISTERED PROVINCE OF KOSOVO. 2005. GODINE.

58 CENTAR ZA PRAVA DETETA, CENTAR ZA INTEGRACIJU MLADIH, SAVE THE CHILDREN, 2007. GODINE.

U praksi nije uvek jednostavno napraviti razliku između deteta koje je žrtva trgovine i deteta koje je izloženo nekom drugom obliku nasilja. To je naročito slučaj kada nemamo potpune informacije o porodičnoj i uopšte situaciji iz koje dete dolazi. Usled toga je moguće napraviti grešku: da umesto kao žrtva trgovine ljudima dete bude pogrešno identifikovano kao žrtva nasilja ili seksualne eksploatacije, kao „dete ulice“, (i)legalni migrant ili čak kao delinkvent.

Nakon iskustva trgovine, nije realno očekivati da će dete lako uspostaviti odnos poverenja sa osobama koje pružaju pomoć. Razlozi zbog kojih dete možda neće želeći da bude identifikovano kao žrtva trgovine ljudima su možda i ti jer neće prepoznati sopstveni interes u tome, već samo negativne posledice. Deca ponekad ne veruju da će njihove želje i očekivanja zaista biti uzete u obzir i ispunjene. Takođe, mogući razlog mogu biti pretnje od strane trgovca ljudima upućene samom detetu, ali i njegovoj porodici, zatim strah od stigmatizacije i pravnih posledica. Može se desiti da porodica očekuje od njega da obezbedi finansijska ili druga sredstva za svakodnevnu egzistenciju ili vraćanje dugova, te dete nije spremno na samoidentifikaciju, kako bi se što pre vratilo svojim „obavezama“.

Mere zaštite dostupne žrtvama trgovine ljudima su usmerene kratkoročnoj pomoći žrtvama. Zaštita izostaje za veliki broj dece koja su ranjiva i u riziku da se nađu u lancu trgovine ljudima. Ne postoje posebni programi (bilo institucionalni, bilo koje pružaju nevladine organizacije) koji se odnose na pružanje pomoći i rad sa maloletnim žrtvama trgovine ljudima. Čak 80% dece nakon izlaska iz lanca trgovine biva vraćeno u porodicu, tj. u okruženje iz koga je već jednom dospelo u poziciju žrtve trgovine. Zabrinjavajuće je što je često čak i to bolje rešenje od alternative, a to je smeštaj u Domove za decu bez roditeljskog staranja. U nekoliko navrata smo bili svedoci da deca beže iz smeštaja koji im je obezbeđen jer se radi o potpuno neadekvatnoj vrsti smeštaja bez odgovarajućih programa ili ikakvih programa u koje bi bili uključeni. Na žalost, u takvim situacijama je obično već kasno da se reaguje i u toj deci ne postoje nikakva saznanja po nekoliko meseci, kada ih policija identifikuje kao žrtve istog ili drugog oblika nasilja. Aktuelni sistem socijalne zaštite nema kapaciteta za pružanje kontinuirane pomoći detetu i njegovom užem okruženju. Sa druge strane, u nevladinom sektoru takođe nije razvijen poseban program za rad sa ovom decom, te i ovaj vid alternativne pomoći se često pokazuje kao neefektivan. Takođe i broj istraživanja obavljenih u Srbiji na ovu temu je mali, što upravo govori o marginalizaciji problema dece i dečijih prava i na žalost njihovom čestom zanemarivanju kako od strane državnog, tako, na žalost, i od strane nevladinog sektora.

STATISTIKA ASTRA SOS TELEFONA

Jedno od najčešćih pitanja koje su nam predstavnici medija upućivali prethodnih godina se odnosilo na statističke podatke o žrtvama trgovine ljudima dobijenih putem SOS telefona. S obzirom da je upravo njima namenjen ovaj priručnik, izlazimo u susret njihovim interesovanjima i u nastavku navodimo statistiku ASTRA SOS telefona koja obuhvata period od njegovog osnivanja u martu 2002. godine, zaključno sa novembrom 2008. godine.

ASTRA SOS TELEFON I DIREKTNIA POMOĆ ŽRTVAMA TRGOVINE LJUDIMA

MART 2002– NOVEMBAR 2008

Program ASTRA SOS telefon i direktna pomoć žrtvama trgovine ljudima je inicijalno osmišljen kao telefonska služba za pružanje informacija iz oblasti prevencije. Međutim, već mesec dana nakon otvaranja SOS linije, primljen je prvi poziv u vezi sa žrtvom trgovine ljudima. Njena osnovna namena je proširena i ona je do danas prva i jedina na teritoriji Srbije specijalizovana za ovu vrstu problema tj. za pružanje pomoći i prevenciju trgovine ljudima.

ASTRA SOS linija omogućava ostvarivanje kontakta sa potencijalnim žrtvama, osobama koje se nalaze u lancu trgovine ili su iz njega izašle bez adekvatne psiho–socijalne pomoći u periodu oporavka, zbog čega je ASTRA SOS telefon sredstvo:

Prevenjije

Omogućava informisanje o problemu trgovine ljudima, kao i o bezbednim načinima migracije i legalnog rada u inostranstvu. Istovremeno, klijentkinjama/ima su na raspolaganju i konsultacije sa advokatima koje se tiču eventualnih problema pri zapošljavanju kako u zemlji, tako i van granica naše države. Kada govorimo o preventivnoj ulozi SOS telefona, bitno je naglasiti da su upravo podaci dobijeni u razgovoru sa klijentkinjama/ima osnova za dalje analize, čiji rezultati nam omogućavaju da se prate novi trendovi, tj. da se identifikuju novi načini vrbovanja potencijalnih žrtava trgovine od strane trgovaca ljudima.

Identifikovanja i pružanja direktne pomoći žrtvama trgovine ljudima

Direktna pomoć žrtvama trgovine ljudima se sastoji od pružanja različitih vidova besplatne medicinske, psihološke i pravne pomoći, obezbeđivanja transporta, praćenja klijentkinja i klijenata kroz institucije i asistencija u ostvarivanju njihovih ljudskih (nediskriminacija) i građanskih prava (vađenje ličnih dokumenata, ostvarivanje dečjih dodataka, socijalne pomoći i tako dalje). Kada govorimo o aktivnostima ASTRE u delu koji se odnosi na hitno pružanje pomoći („emergency assistance“) odnosno na procenu potreba, od trenutka kada imamo saznanje o žrtvi trgovine i/ili nam je ona dostupna, pristupa se analizi potreba, gde se pre svega vodi računa o željama same žrtve i o tome šta ona vidi kao svoj najbolji interes.

Vidovi pomoći koji se pružaju [potencijalnoj] žrtvi trgovine u ovoj fazi su:

- Pravna pomoć – potpuno informisanje u vezi sa statusom, pravima i relevantnim zakonskim procedurama, obezbeđivanje pravnog zastupnika u sudskom postupku
- Psihološko savetovanje i/ili psihoterapija
- Medicinska pomoć
- Podrška i praćenje kroz institucionalne procedure
- Obezbeđivanje sigurnog smeštaja
- Ukoliko je klijent/kinja ASTRE strana/i državljanica/in obezbeđuju se usluge prevodioca.

Pružanje podrške žrtvi nastavlja se tokom procesa oporavka i reintegracije kada im navedene vrste pomoći ostanu na raspolaganju.

Realizacija navedenog ostvaruje se kroz:

Osnovne – primarne aktivnosti:

- *SOS pozivi*
- *Direktna pomoć žrtvama trgovine ljudima* (terenske akcije, asistencije i intervencije)
- *SOS datoteka*⁵⁹
- *Program reintegracije*

Ostale aktivnosti:

- *Kontakti sa institucijama i partnerskim organizacijama u regionu i šire* u cilju pružanja potpunih i blagovremenih informacija i konkretnih vidova pomoći (potencijalnim) žrtvama.

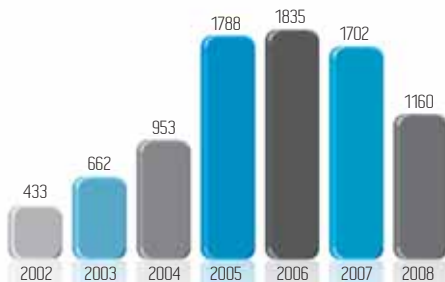
59 SVRHA ASTRA BAZE PODATAKA JE SKLADIŠTENJE I EFIKASNO KORIŠĆENJE PODATAKA. BAZA PODATAKA OMogućAVA PRAĆENJE STRUKTURE KLJENATA I ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA (UZ NJIHOV PRISTANAK), OBJEDINJAVANJE PODATAKA O TRGOVCIMA LJUDIMA, VRSTAMA PRUŽENIH POMOĆI I DRUGIH VARJALJBI KOJIMA SU MERLJIVE AKTIVNOSTI NA SOS TELEFONU.

ASTRA SOS telefon 011 33 47 817 radi svakog radnog dana od 14 do 20 časova. Pored ovog broja, obezbeđen je broj telefona 0800 101 201 koji je besplatan za klijentkinje i klijente koji zovu sa teritorije Republike Srbije. Od januara 2008. godine broj 065 33 47 817 je otvoren 24h svakog dana za sve hitne slučajeve i pomoć žrtvama trgovine ljudima.

SOS Pozivi

Od prvog poziva 19. marta 2002. godine do novembra 2008. godine, primljeno je ukupno 8533 poziva od strane 1862 klijenta.

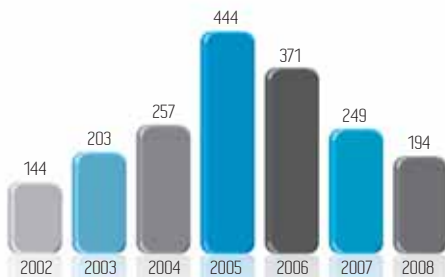
Grafikon 3
Broj poziva
mart 2002 - novembar 2008

Tokom šest godina rada, ASTRA je kroz brojne preventivno-edukativne aktivnosti, kao i postignutim rezultatima u radu sa žrtvama trgovine ljudima i osmišljavanjem novih programa koji bi izašli u susret njihovim potrebama, prepoznata od strane profesionalne, ali pre svega od strane šire javnosti, što se manifestuje kroz broj poziva primljenih na godišnjem nivou.

Broj poziva primljenih putem SOS telefona je u direktnoj vezi sa ASTRINIM radom na vidljivosti problema trgovine ljudima i prepoznatljivosti same organizacije, ali i visokim stepenom nepoverenja građana u institucije koji se radije obraćaju nevladinom sektoru. Takođe, možemo pretpostaviti i da je radom na prevenciji podignut nivo svesti šire javnosti o problemu trgovine ljudima, što takođe određuje broj onih koji prijavljuju potencijalnu trgovinu i/li žele da se informišu o načinima zaštite, ali i da je direktno suočavanje građana naše zemlje sa problemom trgovine ljudima, što je pre svega vidljivo kroz porast broja domaćih žrtava poslednjih godina, takođe dovelo do većeg interesovanja za ovaj problem.

Grafikon 4
Broj novoidentifikovanih klijenata
mart 2002 - novembar 2008

Velike oscilacije broja primljenih poziva su u najvećoj meri posledica kampanja koje je ASTRA realizovala, kao i medijskih nastupa, izjava za štampu i različitih oblika preventivno-edukativnih akcija (ulične akcije, promotivna učešća u različitim javnim dešavanjima). U dosadašnjoj praksi se pokazalo da u periodima u kojima se emituju ASTRINI spotovi broj poziva raste i do 100%.

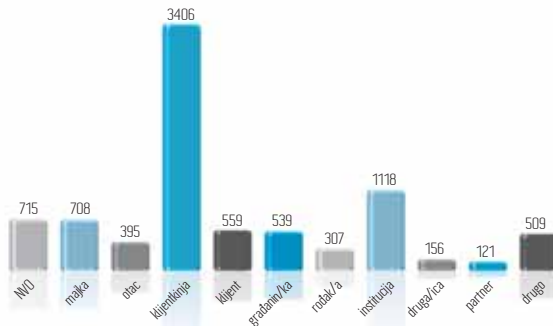
U toku 2002/2003. godine sprovedena je medijska kampanja „Otvori oči“. U tom trenutku trgovina ženama je na prostoru bivše Jugoslavije dugo prisutan problem, koji kao takav nije bio prepoznat u društvu. Cilj kampanje je bio učiniti problem

trgovine ženama vidljivim, uspostavljanjem saradnje nevladinih organizacija koje rade na suzbijanju trgovine ljudima sa relevantnim državnim institucijama i policijom i senzibilisati državne institucije i javno mnjenje u vezi sa ovim problemom i upoznati ih sa prvom i još uvek jedinom SOS linijom specijalizovanom za pitanje trgovine ljudima. U drugoj polovini 2004. godine registrovano je dva i po puta više poziva nego u periodu jun–jul. Osnovni razlog značajnog porasta broja poziva je početak kampanje „Postoji izlaz” koju je ASTRA uz podršku kancelarije UN za drogu i organizovan kriminal (UNODC) sprovedila od jeseni 2004. godine. U 2005. godini najveći broj klijenta se ASTRI obratio u julu mesecu, kada započinje kampanja „Spasimo decu od trgovine ljudima” sa organizacijom Save The Children u okviru koje je emitovano šest video spotova. U 2006. godini, uz podršku nevladine organizacije Save the Children UK realizovana je kampanja „Trgovina decom – naša stvarnost”, u okviru koje je u dva vremenska ciklusa (maj–jun i septembar–oktobar) emitovano 10 video spotova u kojima učestvuju ličnosti iz javnog života, sprovedene su ulične akcije, distribuiran promotivni materijal u štampanim medijima. Nakon završetka kampanje, u novembru mesecu, zabeleženo je povećanje od 40.3% poziva koji su se odnosili na decu. 2008. godine, uz podršku Misije OEBS u Srbiji i ADA – Austrijska agencija za razvoj i saradnju, ASTRA je realizovala kampanju „Gole činjenice”. U periodima emitovanja spotova (jun i oktobar), beleži se porast broja poziva od 40%.

Iz navedenog je uočljivo da sa zastupljenošću ASTRE, i samim tim prisutnošću teme trgovine ljudima u medijima, može objasniti variranje broja poziva tokom godine. Izveštavanje medija o problemu trgovine ljudima je drugi bitan faktor koji u velikoj meri određuje učestalost poziva, bez obzira da li mu mediji pristupaju kroz dokumentarne i edukativne emisije ili kroz afere u vezi sa trgovinom ljudima u kojima elementi senzacionalizma naročito privlače pažnju javnosti.

Jedan od razloga oscilacije broja poziva je sezonsko zapošljavanje i putovanja u inostranstvo, tj. broj poziva se svake godine povećava u periodu mart–jun. Uoči godišnjih odmora i letnjeg raspusta veliki broj, pre svega mladih, je zainteresovan za odlazak u inostranstvo, bez obzira da li je razlog tome traženje sezonskih poslova ili pak godišnji odmori. U kasnijem periodu, tj. tokom i nakon leta, broj poziva opada, što je verovatna posledica opadanja ponude i završetka sezone godišnjih odmora i raspusta.

Grafikon 5
Inicijatori kontakta
mart 2002 – novembar 2008

ASTRI se putem SOS telefona najčešće neposredno obraćaju klijenti (3406 tj. 39.92%). Po frekventnosti slede kontakti sa institucijama (1118 tj. 19.93%) i roditeljima (1103 tj. 12.93%). Pored toga, veliki broj poziva ASTRI su uputili NVO (715 tj. 8.38%), prijatelji, rođaci ili partneri žrtava (584 tj. 6.84%) i građani (539 tj. 6.32% ukupnog broja poziva).

Od 8533 poziva koji su primljeni u periodu mart 2002. – novembar 2008. godine, 6599 (77.33%) poziva je inicirano od strane osoba ženskog pola dok je u 1934 slučajeve ASTRU kontaktirala osoba muškog pola.

Osnovni razlog tome je što su žene ipak najčešće (potencijalne) žrtve trgovine ljudima. Žene češće i u većem broju traže pomoć, dok se osobe muškog pola znatno ređe obraćaju za bilo koju vrstu podrške i teže je prihvataju jer, usled uloge koja im je nametnuta patrijahalnim modelom, žele da izbegnu svaku identifikaciju sa pozicijom „žrtve” tj. osobe kojoj je profesionalna

pomoć neophodna. Pored toga, razlog značajno većeg broja žena koje su kontaktirale ASTRU, vidimo u višem nivou svesnosti socijalno-društvenih problema kod žena i prepoznavanju istih.

Pored razgovora putem SOS telefona, direktan kontakt sa klijentima se ostvaruje kroz terenske akcije. Obavljeno ih je ukupno 487. Broj terenskih akcija od osnivanja ASTRINOG Dnevnog centra opada jer zbog aktivnosti u njenu klijentkinje češće dolaze u ASTRU (2004 – 2005. godine, obavljena je 181 terenska akcija, a u periodu 2007 – 2008 godine 84). Klijentkinjama/tima je asistirano tokom kontakta sa drugim NVO i institucijama u cilju ostvarivanja njihovih prava na specifične vidove pomoći i obezbeđena im je pratnja tokom realizovanja svih vrsta pomoći u cilju sprečavanja sekundarne viktimizacije i postizanja optimalnog tretmana žrtava trgovine ljudima. Vrlo često žrtve same traže da zaposlene u ASTRI budu prisutne tokom prolaska kroz različite procedure, često samo kao psihološka podrška. Ova vrsta pomoći je važna zbog osećaja sigurnosti i pripadnosti, kao i odnosa poverenja koje uspostavljaju sa zaposlenima u ASTRI, a na čemu se temelji naš rad.

STRUKTURA POZIVA

Putem ASTRA SOS telefona od marta 2002–novembra 2008. godine, primljeno je 8533 poziva. Razvrstani su u tri osnovne kategorije i prikazani u grafikonu 6.

Grafikon 6
Vrste poziva mart 2002– novembar 2008

Prvu grupu čine pozivi direktno u vezi sa trgovinom ljudima (grafikon 7.) Prilinjeno je ukupno 5281 poziva ove vrste (61.89%), u grafikonu 6. prikazani su pozivi iz grupe preventivno-edukativnih poziva – 1186 poziva (13.9%) i u grafikonu 7. se nalaze ostali pozivi – ukupno 2066, odnosno 24.21% svih poziva tokom 2002 – 2008. godine.

Grafikon 7
Pozivi direktno u vezi sa trgovinom ljudima
mart 2002 – novembar 2008

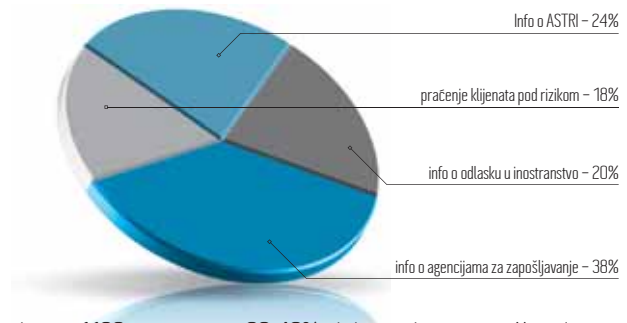
U grupi poziva u direktnoj vezi sa trgovinom ljudima, koji su najbrojniji i čine 61.89% ukupnog broja poziva u ovoj grupi, izdvajamo *prijave trgovine* (12.54%). ASTRA ove informacije prosleđuje relevantnim instancama i preduzima dalje korake u pravcu otkrivanja i pružanja pomoći žrtvi trgovine ljudima, uz saradnju sa NVO i međunarodnim organizacijama u

zemlji i inostranstvu, policijom (Opštinskim organima unutrašnjih poslova, Republičkim Ministarstvom unutrašnjih poslova, Nacionalnim biroom Interpola – Beograd, SECI Regional Centre for combating Trans-border Crime), nadležnim centrima za socijalni rad i drugim institucijama. Saradnja sa NVO u regionu omogućava delovanje na više koloseka u smislu koordinacije i razmene informacija radi otkrivanja žrtve trgovine ljudima i pružanja efektivne pomoći. NVO u mestu destinacije, tranzitnom području ili mestu porekla žrtve, ostvaruje direktan kontakt sa lokalnim institucijama, čime se u asistenciju vrlo brzo uključuje više aktera. *Prijava lokacije žrtve ili trgovca* (5.91%) je druga vrsta poziva direktno vezanih za trgovinu ljudima. Prijave ove vrste najčešće upućuju građani, obično anonimno. Mada smo u početku sumnjali u relevantnost ovih prijava, u praksi se pokazalo da saznanja dobijena ovim putem mogu biti izuzetno značajna. Izuzetno veliku važnost u ovom slučaju imaju akcije preduzete u cilju podizanja svesti javnosti jer, kao što je ranije pomenuto, ljudi postaju svesni problema i nauče da ga prepoznaju. Međutim, promenom metoda rada trgovaca, žrtve postaju manje dostupne i vidljive zbog čega je i broj poziva ove vrste poslednjih godina manji.

Treća vrsta poziva su „*post festum*“ pozivi kojih je primljeno ukupno 4282 (81.08%). ASTRI se obračaju žrtve trgovine koje su izašle iz situacije eksploatacije, a kojima su potrebni različiti vidovi pomoći i podrške (zdravstvena, pravna, materijalna i sl.). Ovi oblici pomoći su dostupni samo kroz programe nevladinih organizacija kojima se žrtve češće obračaju pre nego institucijama jer imaju više poverenja nego u institucionalni sistem. Broj poziva iz grupe „*post festum*“ značajno raste tokom godina i što je indikativno naročito kada se uzme u obzir da su programi reintegracije u Srbiji malobrojni, malih kapaciteta i bez sistematskog pristupa.

U poslednjih pet godina, trgovci su menjali svoj način rada, zbog čega su načini vrbovanja sve teže prepoznatljivi. U periodu od 2001 – 2003. godine veliki broj agencija za poslovnu pratnju se javno reklamirao i upravo kroz posao pri ovim agencijama, žene i devojke su često dospedale u položaj žrtve trgovine. Od 2004. njihovo oglašavanje je mnogo ređe, dok je u porastu ponuda „*au pair*“ i ugostiteljskih poslova, poslova za manekene i fotomodele. S druge strane, muškarci su traženi kao sezonski radnici na plantažama i farmama, nude im se poslovi u građevinarstvu i na naftnim platformama. U tom periodu susrećemo se i sa prvim slučajevima muškaraca žrtava trgovine u svrhu radne eksploatacije.

Grafikon 8
Preventivno edukativni pozivi
mart 2002 – novembar 2008

U grupi preventivno-edukativnih poziva primljeno je 1186 poziva, što čini 22.46% od ukupnog broja poziva. Na godišnjem nivou oko 20–25% ukupnog broja klijenata uputi pozive svrstane u ovu kategoriju. Preventivnim pozivima klijentkinje/klijeti traže konkretne informacije koje su im potrebne u tom trenutku, najčešće u vidu informacija.

U okviru ove kategorije najfrekventniji su pozivi u kojima se ASTRI obračaju klijentkinje/ti interesujući se za *rad agencija i pojedinaca koji posreduju u zapošljavanju*, naročito ukoliko se radi o zaposlenju u inostranstvu – 451 (38.03% od ukupno primljenih poziva iz grupe preventivno-edukativnih poziva i njihova učestalost raste tokom godina) kao i pozivi klijenata/kinja

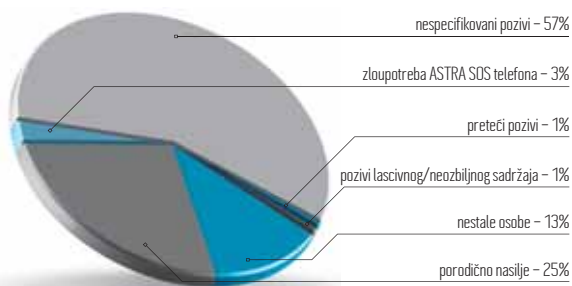
kojima su potrebne različite *informacije vezane za druge razloge odlaska u inostranstvo* (školovanje, turističke posete) – 234 (19.73% od ukupno primljenih poziva iz grupe preventivno–edukativnih poziva). Ova grupa klijenata se prati kroz čitav proces pripreme za odlazak i tokom boravka u inostranstvu do trenutka kada je izvesno da njihova bezbednost nije ugrožena.

Obezbeđuju im se: podatak da li agencija za čiju su ponudu zainteresovani ima licencu za rad koju agencijama za zapošljavanje izdaje Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja, pravna analiza ugovora u pisanoj formi uz poseban osvrt na tačke ugovora koje za klijenta mogu biti nepovoljne i zbog čega postoji mogućnost dodatnih pravnih konsultacija sa advokatima koje ASTRA angažuje. Pružaju im se tačne informacije o sigurnim migracijama (u vezi sa pripremom dokumenata, procedurama i viznim režimima), kontakti ambasade ili konzulata u stranoj zemlji, kontakti NVO u zemlji destinacije, proverava se da li škola, firma zaista postoji, njena lokacija, da li zaista primaju nove radnike, da li imaju zastupnika u Srbiji i drugi različiti podaci zavisno od konkretne situacije. Na ovaj način se preventivno deluje u cilju sprečavanja ne samo trgovine ljudima, već i eventualnih zloupotreba i prevara kojima mogu biti izloženi ljudi koji žele da nastave školovanje ili da se zaposle u inostranstvu.

U cilju održavanja kontakta i *praćenja klijenata pod rizikom*, primljeno je 215 poziva (18.13%) od strane 208 klijenata. Situacija u kojoj su se nalazili klijentkinje/i čiji su pozivi svrstani u ovu podkategoriju poziva, ukazuje na veliku verovatnoću da se kao žrtve nađu u lancu trgovine ljudima. U ovim slučajevima održavan je redovan kontakt u cilju praćenja situacije ili je, kada je situacija procenjena kao alarmantna, osoba na svoj zahtev izmeštana u bezbednu sredinu (najčešće sklonište) do trenutka kada se pouzdano utvrdi da nije ugrožena. Postojala je mogućnost da nije uvek u pitanju trgovina ljudima već da se radi o porodičnom, partnerskom ili drugom obliku nasilja, ali je okruženje u kome se osoba nalazi svakako bilo za nju potencijalno ugrožavajuće.

Porast broja poziva na godišnjem nivou beležimo u obraćanju građana radi dobijanja *informacija o ASTRI* (286 poziva tj. 24.11%). Obračaju nam se osobe koje svojim stručnim znanjem i entuzijazmom žele da doprinesu borbi protiv trgovine ljudima. Osim zainteresovanosti za uključivanje u ASTRINE aktivnosti, žele da saznaju više o programima, ciljevima i principima rada.

Grafikon 9
Ostali pozivi
mart 2002 – novembar 2008

U grupi *Ostali pozivi* izdvaja se veliki broj nespecificovanih poziva, ukupno 2066 (39.12%). U ovu kategoriju su svrstani kontakti sa klijentkinjama koje su iz kategorije post festum poziva, ali priroda kontakta koji održavamo sa njima nije u vezi sa situacijom eksploatacije u kojoj su se ranije nalazile. Često nam se obraćaju povodom različitih pitanja u situaciji kada im institucije nisu izašle u susret, te im nije poznato u čijoj je nadležnosti rešavanje konkretnog problema niti koja bi vaninstitucionalna organizacija mogla da im pomogne.

Slična situacija je i kada se radi o pozivima koji su vezani za *porodično nasilje*. Primljeno ih je ukupno 526 (25.46%), najčešće u situacijama kada smatraju da je pomoć koju se do tog trenutka dobili, neadekvatna ili nedovoljna. Intervencija

ASTRE podrazumeva pružanje podrške žrtvama porodičnog nasilja u ostvarenju kontakata sa nadležnim institucijama kao i sa nevladinim organizacijama čija je primarna orijentacija ova specifična vrsta problema.

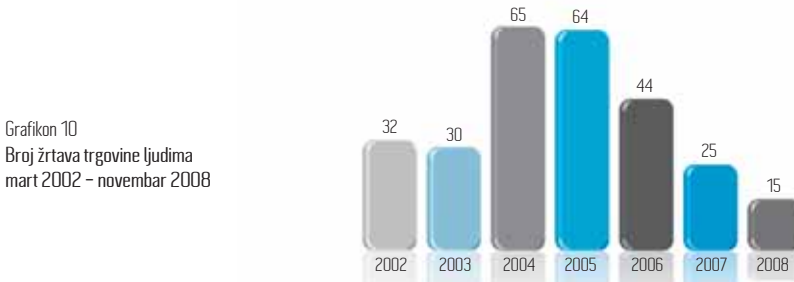
Posebnu podkategoriju *ostalih poziva* čine *prijave nestanka*. Primljeno ih je 270 (13.08%) i odnose se na nestanak punoletnih osoba koje nisu nestale u zoni ratnih dejstava i za koje ne postoje direktne indicije da se nalaze u lancu trgovine ljudima. Praksa je pokazala da su porodice nestalih punoletnih osoba skoro u potpunosti upućene na institucije, koje često ne mogu da pruže potrebnu podršku ili „logističku pomoć“. Kada je reč o civilnom sektoru, nestancima dece se bavi ne mali broj organizacija u svetu, što nije slučaj kada su odrasle osobe u pitanju. Interesantno je da se u praksi, naročito u institucionalnom sistemu kakav je bio ranijih godina, a ta tendencija postoji i danas, deca u slučajevima nestanka tj. odlaska od kuće, retko posmatraju u kontekstu potencijalne žrtve nasilja, i previđa se da je njihovo „delinkventno“ ponašanje ustvari moguća posledica doživljenog zlostavljanja. ASTRA je porodicama nestalih lica pružala podršku i kontakte sa organizacijama čijem je fokusu rada ova problematika bliža i koje bi mogle da pruže konkretnije vidove pomoći.

U ovoj grupi poziva je zabeleženo 68 (3.29% ukupnog broja poziva iz ove grupe) pokušaja *zloupotrebe* ASTRA SOS telefona. Najčešće su pozivi upućivani od strane trgovaca ljudima koji su na ovaj način želeli da saznaju lokaciju žrtve nakon što je uspela da izađe iz odnosa u kome je bila eksploatisana ili u toku sudskog postupka kako bi stupili sa njom u kontakt i uticali na njeno svedočenje. Pored toga, pokušavali su da saznaju adresu Skloništa za žrtve trgovine ljudima, kada imaju informaciju da je žrtva tamo smeštena, ili da slučaj lažno predstave kao trgovinu ljudima kako bi došli u kontakt sa žrtvom, dok je u osnovi npr. porodično nasilje.

Tokom pet godina rada SOS telefona primljeno 15 poziva *lascivnog/neozbilnog* sadržaja kao i 14 *pretećih poziva*. Upućivani su takođe od strane trgovca i ili njihovih advokata, uglavnom ubrzo po izlasku žrtve iz lanca trgovine ili tokom sudskog postupka.

KLIJENTKINJE/ ŽRTVE TRGOVINE LJUDIMA

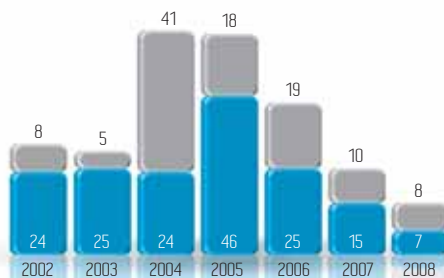
U periodu mart 2002 – novembar 2008. godine, putem ASTRA SOS telefona identifikovane su 275 žrtve trgovine ljudima.

Od ukupnog broja žrtava kojima je pružena pomoć, 166 osoba je bilo punoletne dok je u 109 slučajeva bilo reći o deci žrtvama trgovine ljudima (u međuvremenu je njih 47 postalo punoletno).

Broj dece u ukupnom broju identifikovanih žrtava trgovine je varirao tokom prethodnih pet godina. U 2002–2003. godini taj broj je oko 10%, dok je za period 2004 – 2005. znatno veći i iznosi alarmantnih 44%. Na godišnjem nivou, naročito je visok u 2004. godini – 41 tj. 63.07% maloletnih od ukupnog broja žrtava u toj godini, dok je u 2005. godini nešto manji (30,51% tj. 18 maloletnika). U 2006. godini, zastupljenost dece u ukupnom broju identifikovanih žrtava trgovine ljudima je i dalje izuzetno visoka tj. 47.7%, kao i tokom 2007 (40%) i 2008. godine (53.33%).

Grafikon 11
Broj dece u ukupnom broju žrtava
trgovine ljudima
mart 2002 – novembar 2008

Od 275 žrtava trgovine ljudima koje je ASTRA identifikovala tokom 2002–2008. godine, njih 17 su osobe muškog pola, dok se u 258 slučajeva radilo o devojčicama ili ženama. Prvi slučajevi gde su identifikovane muške osobe zabeleženi su 2004. godine. Dečaci su najčešće bili eksploatisani u svrhu prosijačenja i vršenja kriminalnih aktivnosti, ali je neretko vršeno i seksualno zlostavljanje, obično kao vid kazne ukoliko dete ne ispuni određene norme (npr. ne zaradi dovoljno novca u toku dana). Odrasle osobe muškog pola su, u do sada identifikovanim slučajevima, bile uglavnom radno eksploatisani.

Od 109 dece identifikovanog tokom 2002–2008. godine, njih 12 su bili dečaci u vreme kada su vrbovani i eksploatisani, dok je među odraslim osobama 5 muškaraca identifikovano kao žrtva trgovine ljudima.

Odnos broja domaćih i stranih državljaniki/a je, posmatrano na godišnjem nivou, značajno varirao u poslednjih pet godina. Zastupljenost državljaniki/a Srbije u ukupnom broju identifikovanih žrtava do 2002. godine je, prema raspoloživim podacima iz tog perioda, bila oko 30%. Nakon toga međutim, dolazi do rasta ovog broja, i već 2002–2003. godine one čine 61% ukupnog broja žrtava. U 2004–2005. godini – 71.11%, dok se 2006. godine u 161 (68.51%) slučaju radilo o državljanima/kama naše zemlje. Tokom 2007. godine taj procenat iznosi 88% a u 2008. godini 86.7%.

DRŽAVLJANSTVO PUNOLETNIH ŽRTAVA TRGOVINE	
Srbija	97
Moldavija	18
Ukrajina	14
Rumunija	11
Bugarska	5
Mađarska	4
Francuska	2
Slovačka	2
Uzbekistan	2
Hrvatska	2
ostalo ⁶⁰	7
Ukupno	164

Tabela 1

DRŽAVLJANSTVO DECE ŽRTAVA TRGOVINE	
Srbija	97
Makedonija	3
Moldavija	2
Albanija	2
Rumunija	2
Bugarska	2
Irak	1
Ukupno	109

Tabela 2

U ukupnom broju identifikovane dece, njih 97 (88.99%) su državljani Srbije, dok je 59% odraslih osoba takođe poreklom iz naše zemlje. Ovi podaci nam slikovito prikazuju jedan od najupečatljivijih trendova u vezi sa trgovinom ljudima u našoj zemlji.

60 ČEŠKA (1), LATVIJA (1), JERMENIJA (1), BELORUSIJA (1), BOSNA I HERCEGOVINA (1), ALBANIJA (1), SRPSKO-FRANCUSKO (DVOJNO) DRŽAVLJANSTVO (1)

Zemlja destinacije je Srbija za 137 (49.8%) žrtava koje je ASTRA identifikovala od početka rada SOS telefona do novembra 2008. godine. Za njih 37 (13.45%) zemlja odredišta je bila Italija, dok se manji broj klijentkinja/ta kretao u pravcu zemalja koje su najčešće samo tranzitne rute ka Italiji i Španiji (BiH, Hrvatska, Slovenije), ka jugu (Grčka, Kosovo, Makedonija, Malta, Turska, Libija), ka zapadnoj Evropi (Francuska, Belgija) i na sever ka Švedskoj. Nije isključeno da konačna destinacija većeg broja žrtava nije određena jer je lanac trgovine prekinut u fazi transporta tj. tranzita kroz Srbiju, mada u nekim slučajevima time nije sprečena eksploatacija koja je postojala i pre toga, u matičnoj zemlji i/ili u drugim zemljama tranzicije.

Veliki je procenat žrtava (64 tj. 27.23%) čije je konačno odredište Srbija, a koje/i su naše/i državljanke/i, što ukazuje na značajno prisustvo trgovine ljudima koja se odvija unutar granica naše zemlje. Na godišnjem nivou ovaj procenat je još

DESTINACIJE PUNOLETNIH ŽRTAVA TRGOVINE	
Srbija	83
Italija	21
nepoznato	12
Bosna i Hercegovina	7
Grčka	5
Crna Gora	5
Španija	4
Hrvatska	4
Makedonija	4
ostalo ⁶¹	8
Nemačka	3
Kosovo	4
Švedska	2
Francuska	2
Ukupno	164

Tabela 3

DESTINACIJE DECE ŽRTAVA TRGOVINE	
Srbija	54
Italija	16
Bosna i Hercegovina	6
Nemačka	6
Hrvatska	6
Makedonija	3
Kosovo	3
Švedska	3
Crna Gora	2
Francuska	2
nepoznato	5
Grčka	1
Slovenija	1
Belgija	1
Ukupno	109

Tabela 4

jače izražen i kao alarmantan trend ga identifikujemo 2004–2005. godine, kada je u lancu interne trgovine bilo oko 35% ukupnog broja identifikovanih žrtava. Na godišnjem nivou zastupljenost interne trgovine je: 2006. godine – 29.54%, 2007. godine – 36% i 2008. godine – 30.8%.

Način identifikacije putem ASTRA SOS telefona je rezultat skoro sedam godina prakse u ovoj oblasti zbog čega su određeni indikatori svesno postavljeni veoma široko, odnosno gde se odstupa od birokratsko–administrativnog pristupa. Takođe je potrebno naglasiti da se indikatori koje ASTRA primenjuje pri identifikaciji žrtava trgovine donekle razlikuju od indikatora koje primenjuje Služba za koordinaciju pomoći žrtvama trgovine ljudima, odnosno policija. Tokom 2004. godine u dva konkretna slučaja zaposleni u ASTRI su imali drugačije mišljenje od zaposlenih u Službi za koordinaciju pomoći žrtvama trgovine ljudima, a osmoro dece koje je policija identifikovala kao žrtve trgovine Služba nije uvela u svoju data bazu jer nije direktno učestvovala u njihovom zbrinjavanju mada je u tom slučaju podneta krivična prijava za trgovinu ljudima. Identifikacija i upućivanje žrtava trgovine u Srbiji nisu standardizovani postupci i u praksi se vrše uz brojne propuste koji se najvidljivije ispoljavaju kroz potpuno neujednačene podatke o broju identifikovanih žrtava kojima različiti akteri raspolažu (nevladine organizacije, Služba za koordinaciju pomoći žrtvama trgovine ljudima, policija).

61 RUMUNLIJA (1), LIBIJA (1), TURSKA (1), MALTA (1), NORVEŠKA (1), SLOVENIJA (1), BELGIJA (1), AUSTRIJA (1).

PRUŽENA POMOĆ

ASTRA pruža pravnu pomoć (*potencijalnim*) žrtvama trgovine ljudima, nudeći im besplatnu uslugu pravne analize ugovora, podršku u toku krivičnog postupka, pravnu pomoć ukoliko se odluče za podnošenje tužbe za naknadu štete. U toku 2004 – 2008. godine izvršena je 31 pravna analiza ugovora agencija koje su nudile posao. Klijentima je dostavljana analiza u pisanom obliku sa akcentom na pozitivnim i potencijalno štetnim klauzulama ugovora. Vrlo često se radilo o dvojezičnim ugovorima, na srpskom i engleskom jeziku i neretko sadržaji na različitim jezicima nisu bili identični. Kako je Bliski Istok česta destinacija, ugovori za zaposlenje na toj teritoriji, su imali verziju i na arapskom jeziku. Identičnost svih jezičkih verzija je proveravana i informacija o pronađenim različitostima i riziku koji to nosi, je saopštavana klijentima. Pored toga, često logo poslodavca na tim verzijama nije bio istovetan. Pojedine klauzule su implicitno stavljale zaposlenog ne samo u odnos dužničkog ropstva, već i u svojevrsnu izolaciju i uskraćivale mu mogućnost da napusti radni objekat i zemlju u kojoj se nalazi (konkretno klauzule koje su se odnosile na lična dokumenta tj. pasoš zaposlenog).

U toku poslednje četiri godine, klijentkinjama/ma ASTRE su obezbeđene 202 pravne asistencije.

Pored toga, ilustrativan je podatak da je samo u 2006/2007. godini, za 32 klijentkinje/a ASTRE omogućeno ukupno 458 *psiholoških asistencija* kroz individualni rad sa psihologom ili psihijatrom, grupne terapije i psihološka testiranja. U toku 2006. godine 16 klijentkinja je primilo ukupno 146 puta ovaj vid pomoći, dok je u 2007. godini to obezbeđeno 202 puta za 13 klijentkinja, a od kojih je 38% (77) realizovano u okviru ASTRINOŠ Dnevnog centra. 2008. godine su obezbeđene 232 psihološke asistencije za 17 klijentkinja.

ASTRA je pratila procese u kojima su se naši klijenti pojavljivali kao svedoci ili oštećeni kao i slučajeve koji su se odnosili na ostvarivanje prava naših klijentkinja/ta, ali nisu u direktnoj vezi sa trgovinom ljudima. Do sada su podnete 3 tužbe za naknadu štete i u jednom od tih slučajeva je doneta pravnosnažna presuda u korist žrtve. Ošteta, međutim, klijentkinji ASTRE još uvek nije isplaćena. Sudski postupci, u kojima su naši klijenti/kinje učestvovali kao svedoci/oštećeni, su vođeni u Beogradu, Novom Sadu, Pančevu, Bijelom Polju, Nišu, Sremskoj Mitrovici, Vranju. Pored toga, jedan broj suđenja, i ako se nije odnosio direktno na naše klijentkinje/te, je praćen, jer se optužba zasnivala na članu 111b Trgovina ljudima KZRS [od 01.01.2006. godine krivično delo trgovina ljudima inkriminisana je u članu 388 Krivičnog zakonika Republike Srbije]. U periodu 2004–2008. godine izvršeno je 7 sudskih veštačenja.

KONTAKTI SA INSTITUCIJAMA

U cilju izlaženja u susret potrebama klijenata i pružanja pomoći za 275 žrtava trgovine ljudima koje su do sada identifikovane, ostvareni su brojni kontakti sa institucijama. Radi prosleđivanja slučajeva relevantnim instancama, obračamo se Republičkom Ministarstvu unutrašnjih poslova, Nacionalnom birou Interpolu – Beograd, SECI Regional Centre for combating Trans-border Crime, kao i Opštinskim organima unutrašnjih poslova. Informacije se prosleđuju direktno članovima timova za borbu protiv trgovine ljudima ili, ukoliko takvi timovi nisu ustanovljeni, odeljenjima u okviru sekretarijata koja se bave slučajevima trgovine ljudima. Dalja komunikacija na relaciji navedenih službi i klijenata najčešće se odvija posredstvom ASTRE, te je jedna od aktivnosti stalno podsticanje dvosmernog protoka informacija, kako bi klijentkinje/1 bile upoznate sa eventualnim rezultatima rada policije u konkretnim slučajevima. Osim nekolicine slučajeva o kojima smo informisani telefonskim putem, o rezultatima samo jedne istrage ASTRA je primila zvaničnu dopisnu informaciju.

U saradnji sa policijom izdvajamo period pre i posle 2004. godine. Interesantno je da je ona bila najkvalitetnija upravo u periodu kada pitanje trgovine ljudima još nije bilo definisano u našem zakonu i kada nisu postojale strukture koje su se bavile

rešavanjem ovog problema. Opšti utisak je da je saradnja bila uspešna dok osnovni mehanizmi nisu uspostavljeni. Posle 2004. godine je samo formalno rad institucionalnih aktera bio u skladu sa pravima žrtava i standardima u radu sa njima, ali se u razvijanju započetih programa nije napravio ni korak dalje. Postavljanjem temelja suzbijanju trgovine, institucije kao da smatraju problem trgovine u Srbiji rešenim još 2004. godine, kada je i tadašnji ministar unutrašnjih poslova izjavio da ne postoji problem trgovine decom iz Srbije, kao ni jasan dokaz o deci, stranim državljanima, da su trafikovana u/li kroz Republiku Srbiju⁶². Upravo te godine putem ASTRA SOS telefona je identifikovano 41 dete u lancu trgovine.

Saradnja sa predstavnicima Centara za socijalni rad je od velike važnosti naročito u pružanju pomoći maloletnim licima i tokom procesa rehabilitacije. Od 2006. godine uspostavljena je bliska saradnja sa Domovima za decu i omladinu na teritoriji Beograda i njihovi štićenici su uključeni u program Dnevnog centra. Sa Ministarstvom rada i socijalne politike RS dugo je održavana saradnja u oblasti prevencije radi pravovremenog dobijanja informacija o privatnim agencijama koje obavljaju delatnost zapošljavanja u Srbiji i u inostranstvu. Lista licenciranih agencija dostupna je na internet prezentaciji Ministarstva ekonomije i regionalnog razvoja,⁶³ s obzirom da ovo ministarstvo izdaje agencijama za zapošljavanje dozvole za rad.

U cilju pružanja sveobuhvatne pomoći žrtvama trgovine ljudima, saradjujemo sa Službom za koordinaciju pomoći žrtvama trgovine ljudima. U više navrata je obezbeđena pomoć i za osobe koje nisu identifikovane putem ASTRA SOS telefona, a u vezi sa kojima nam se Služba obratila. Kao i uopšte u saradnji sa institucijama, nailazili smo na brojne probleme u saradnji. Prepreku predstavlja i nedefinisana sektoralna nadležnost sa Službom za koordinaciju koja do danas nije rešena.

U septembru 2007. godine otvorena je kancelarija prvog srpskog zaštitnika građana. Već početkom 2008. godine ombudsman je bio angažovan na slučaju dve uzbekistanske državljanke koje su bile smeštene u Prihvatilištu za strance u Padinskoj Skeli, a za koje se sumnjalo se da su žrtve trgovine ljudima. Nakon zajedničke posete devojkama, pružena im je pomoć kao žrtvama trgovine ljudima, ali su ipak nakon kratkog vremena deportovane primarno, zbog nesenzibilisanosti ostalih aktera koji su na slučaju bili angažovani.

Klijentkinjama/ima ASTRE su u više navrata bile potrebne medicinske usluge Instituta za sudsku medicinu i Infektivne klinike Kliničko– bolničkog centra u Beogradu. Pregledi obavljani na Institutu se dokumentuju i u sudskom postupku su vrlo značajni za dokazivanje nanetih povreda tokom eksploatacije.

KONTAKTI SA DRUGIM ORGANIZACIJAMA

Kako bismo izašli u susret potrebama klijentkinja/ata, kontaktirane su NVO u Italiji, Španiji, Ukrajini, Bugarskoj i Velikoj Britaniji. Takođe, obračali smo se i institucijama u Holandiji, Makedoniji i na Malti. U slučajevima prevencije prilikom odlaska naših klijentkinja/klijenata u inostranstvo, izuzetno su bile važne informacije i kontakti do kojih smo na ovaj način došli. Za osobe koje su se već nalazile na teritoriji tih zemalja, pomoć koju su im ove organizacije pružile često je bila jedina dostupna u tom trenutku. Do sada je putem ovih kontakata bez teškoća obavljeno više repatrijacija žrtava trgovine ljudima, a naročito dobra saradnja je uspostavljena sa Konzularnim odeljenjem naše zemlje u Atini u Grčkoj, kao i sa Konzulatom Republike Srbije u Trstu, Italija, kao najčešćom zemljom destinacije.

ASTRA je članica većeg broja lokalnih i međunarodnih mreža, što nam u urgentnim situacijama omogućava vrlo brz protok informacija i pravovremeno reagovanje. Neke od njih su ASTRA mreža, Mreža poverenja, HPVPI mreža, The World

62 TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS IN SOUTH EASTERN EUROPE 2004, REPORT BY BARBARA LIMANOWSKA, P.117

63 [HTTP://WWW.MERR.SR.GOV.YU/](http://www.merr.sr.gov.yu/)

Organisation Against Torture (OMCT), FLARE i druge⁶⁴.

Broj zemalja destinacije državljanke naše zemlje daleko je veći i biće neophodno u budućnosti još puno raditi na uspostavljanju novih kontakata.

REINTEGRACIJA ŽRTVA TRGOVINE LJUDIMA

Resocijalizacija i reintegracija žrtava trgovine ljudima su jedna od najslabijih tačaka u ukupnim aktivnostima svih aktera u borbi protiv trgovine ljudima i konkretno pomoći žrtvama u Srbiji.

Do 2007. godine, već nakon pružanja pomoći koja je žrtvi neophodna po izlasku iz lanca trgovine ljudima ili, ukoliko joj je bio potreban smeštaj, nakon napuštanja jednogodišnjeg programa „Privremene kuće“ (Skloništa za reintegraciju žrtava trgovine ljudima koje od 2005. godine vodi NVO ATINA), u praksi nisu postojali sistematski programi reintegracije kojima bi se osnažili osnovni kapaciteti žrtava. Naročito nakon okončanja sudskih postupaka, one su bile u potpunosti prepuštene same sebi. Ishod situacije u kojoj im nije bila ponudena nijedna alternativa, pre svega u cilju njihovog ekonomskog osnaživanja, često je bio ponovna izloženost različitim vidovima eksploatacije i ulaženje u lanac trgovine ljudima

ASTRIN DNEVNI CENTAR

U okviru Programa ASTRA SOS telefon i direktna pomoć žrtvama dolazimo u direktan kontakt sa žrtvama, što nam omogućava uvid u njihove potrebe. Nakon izlaska iz lanca trgovine, one se suočavaju sa brojnim problemima: prisustvo posledica posttraumatskog stresa, teške materijalne prilike, nepostojanje/odvojenost od matične porodice, prekinuto školovanje, nepostojanje mogućnosti za zapošljavanje, teškoće pri prolasku kroz pravne procedure, nevidljivost u sistemu zdravstvene zaštite i posledična nedostupnost besplatnih zdravstvenih usluga, itd.

Uz saradnju sa CARE International, Save the children UK i International Women's Club, ASTRA je realizovala program reintegracije koji je prilagođen uzrastu i potrebama korisnika.

Pored vidova pomoći koje su dostupne klijentima putem ASTRA SOS telefona, u Dnevnom centru se sprovode sledeće aktivnosti:

- ohrabrivanje za ponovno vraćanje u sistem školovanja,
- kontinuiran terapeutski rad,
- grupe samopomoći,
- osmišljavanje slobodnog vremena i podsticanje kreativnosti,
- Yoga i kurs samoodbrane
- edukativne radionice (tema po izboru klijentkinja Dnevnog centra)
- razvijanje samopouzdanja i samouverenosti,
- ekonomsko osnaživanje.

U periodu januar 2007– novembar 2008. godine, Dnevni centar je 1853 puta posećen od strane 62 osobe (15 dece), od kojih su njih 49 redovno učestvovala u njegovim aktivnostima. Puno značajnih promena se tokom poslednjih godinu dana dogodilo u radnom modusu ASTRE, jer je kroz rad Dnevnog centra bilo neophodno konstantno preispitivati postignute rezultate. Konstantno je menjan dizajn Dnevnog centra u skladu sa potrebama klijenata.

Reintegracija žrtava, na način uspostavljen kroz Dnevni centar, iziskuje sistematsku nadogradnju saradnje sa različitim

⁶⁴ DETALJNI SU DOSTUPNI NA NA INTERNET ADRESI WWW.ASTRA.ORG.SR

institucionalnim instancama i njihovi predstavnici su poznati sa specifičnostima problemima trgovine ljudima, kriterijumima i pozitivnim iskustvima do kojih je ASTRA došla. Osim putem ASTRA SOS telefona, klijenti/kinje mogu biti upućene u Dnevni centar od strane zaposlenih u obrazovnim institucijama, ustanovama socijalne zaštite, i drugim nevladinim organizacijama koje su tokom pripremnog perioda upoznate sa problematikom kojom se ASTRA bavi i profilom korisnika/ca, kao i uslugama koje Dnevni centar pruža. Međutim, za sada, Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima nije uputila nijednu žrtvu trgovine ljudima na ASTRIN Dnevni centar.

Relevantni akteri oporavku i resocijalizaciji žrtava trgovine ljudima očigledno ne daju prioritet zbog čega je ASTRA Dnevni Centar još uvek jedini program reintegracije namenjen žrtvama trgovine koje nisu smeštene u Skloništu, ali im je i dalje potreban svaki oblik pomoći u cilju ozdravljenja, stabilizacije i osnaživanja. Ovakvi programi zahtevaju uspostavljenje intenzivne međusektoralne saradnje, obuku, usaglašavanje standarda, procedura, saradnju brojnih aktera i primarno državnih instanci kako bismo ostvarili „pozitivnu diskriminaciju“ žrtava trgovine u periodu (re)socijalizacije.

ISTRAŽIVANJE JAVNOG MNJENJA O PROBLEMU TRGOVINE LJUDIMA

AUTOR: MEDIUM GALLUP ZA POTREBE NVO ASTRA

UVOD

TNS Medium Gallup sproveo je ispitivanje javnog mnjenja za potrebe nevladine organizacije Astra u oktobru 2008. godine.

Cilj: Ispitivanje percepcije i razumevanja problema trgovine ljudima među građanima Srbije

U istraživanju je korišćena tehnika direktnog intervjua (licem u lice), na osnovu strukturisanog upitnika. Uzorak je nacionalno reprezentativan i obuhvatio je 1139 građana Srbije, preko 11 godina.

TIP ISTRAŽIVANJA	Kvantitativno terensko istraživanje
METOD	Omnibus kvantitativno istraživanje – Face to Face
TEHNIKA	Direktni intervjui, licem u lice sa ispitanikom, prema unapred strukturisanom upitniku
UZORAK	Više-etapni stratifikovani slučajni uzorak, sistematski slučajni izbor ispitanika. Teritorija: Srbija, urbana i ruralna naselja Starost ispitanika: 11+ Veličina: 1139
PONDERISANJE	Po uzrastu i obrazovanju

Tabela 5

STRUKTURA UZORKA

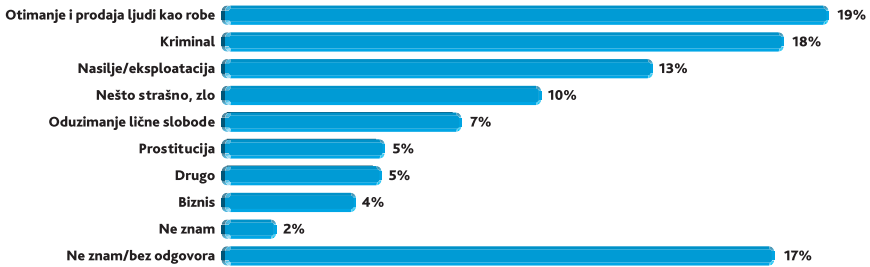
		BROJ ISPITANIKA	%	% WEIGHT
Pol	Muški	564	50%	49%
	Ženski	575	50%	51%
Godine	11-15	72	6%	6%
	16-20	105	9%	8%
	21-30	215	19%	16%
	31-50	421	37%	37%
	51-65	230	20%	23%
	65+	96	8%	10%
Obrazovanje	Osnovno i niže	357	31%	34%
	Srednje	592	52%	49%
	Više i visoko	190	17%	16%
Tip naselja	Selo	680	60%	59%
	Grad	459	40%	41%
Region	Beograd	257	23%	22%
	Vojvodina	288	25%	25%
	Centralno-zapadna Srbija	238	21%	22%
	Jugoistočna Srbija	356	31%	31%
Radni status	Zaposlen (puno ili skraćeno radno vreme)	522	46%	45%
	Nezaposlen	170	15%	14%
	Domaćica	65	6%	7%
	Učenik/student	213	19%	16%
	U penziji	166	15%	17%
	NZBO	3	0%	0%
Visina primanja po članu domaćinstva	Do 6.000 dinara	102	9%	9%
	6 - 12.000 dinara	167	15%	15%
	12 - 18.000 dinara	188	17%	17%
	18 - 30.000 dinara	237	21%	20%
	30 - 60.000 dinara	118	10%	10%
	Preko 60.000 dinara	36	3%	3%
	NZ/BO	291	26%	25%
Ukupno		1139	100%	100%

Tabela 6

SHVATANJE TRGOVINE LJUDIMA

Građani najčešće definišu trgovinu ljudima kao **otimanje i prodaju ljudi**, veoma često je poredeći sa trgovinom **robom**. Svaki peti ispitanik kaže da je trgovina ljudima kriminal, i to jedan od **najtežih oblika**. Često se navodi i da je trgovina ljudima **nasilje, odnosno eksploatacija ljudi**.

Grafikon 12 – Šta je po vama trgovina ljudima? OTVOREN ODGOVOR

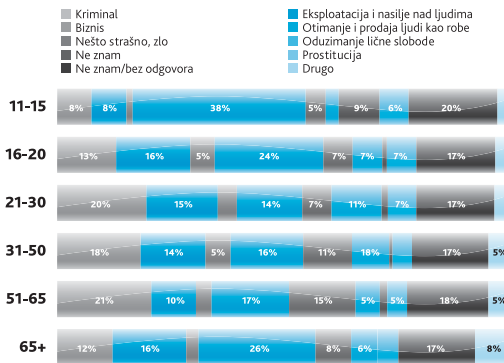

Za veliki broj ispitanika je ova pojava toliko potresna da ne mogu jasno i racionalno da je definišu, već daju veoma emocionalno obojeno objašnjenje – trgovina ljudima je nešto strašno i zlo.

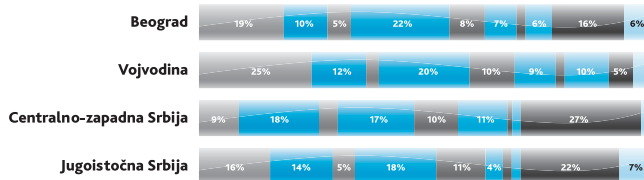
„Zlo savremene civilizacije protiv koga se treba boriti.“

„Svesna sam da postoji, ali takov užas teško prihvatam.“

Grafikon 13

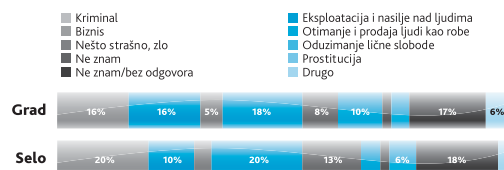

Grafikon 14

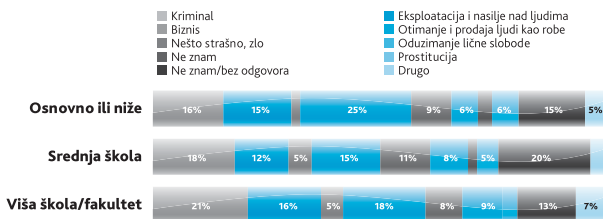
Trgovina ljudima se u svim starosnim kategorijama najčešće definiše kao otimanje i prodaja ljudi kao robe, a češće je ovako definišu najmlađi.

Grafikon 15

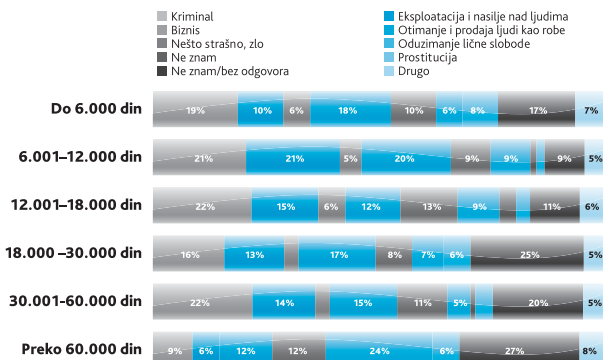
Stanovnici centralno-zapadne Srbije češće od stanovnika ostalih regiona ne znaju da definišu trgovinu ljudima, dok je stanovnici sa sela češće od onih u gradskim sredinama opisuju kao „nešto strašno i zlo.“

Grafikon 16

Visoko obrazovane osobe, češće od ostalih obrazovnih kategorija definišu trgovinu ljudima kao kriminal. Srednje obrazovani češće od drugih ne znaju da objasne šta je trgovina ljudima, dok najniže obrazovani češće od ostalih navode da je to otimanje i prodaja ljudi kao robe.

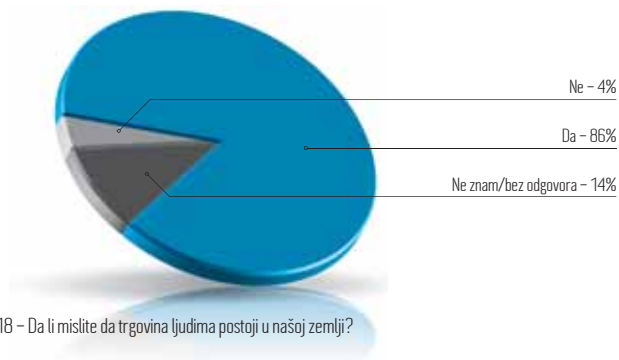
Grafikon 17

Osobe sa nižim primanjima opisuju trgovinu ljudima kao kriminal, biznis i otimanje i prodaju ljudi kao robe. Ispitanici sa visokim mesečnim primanjima značajno češće nego ostali smatraju da je trgovina ljudima oduzimanje lične slobode.

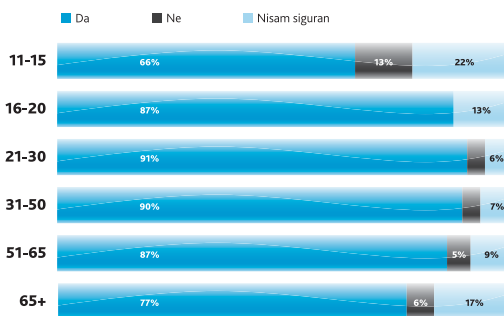
PERCEPCIJA TRGOVINE LJUDIMA U SRBIJI

Najveći broj građana (86%) svestan je postojanja trgovine ljudima u našoj zemlji, dok 4% misli da ova pojava ne postoji u Srbiji. Dosta je i onih koji ne znaju da li trgovina ljudima postoji ili ne postoji kod nas (9%).

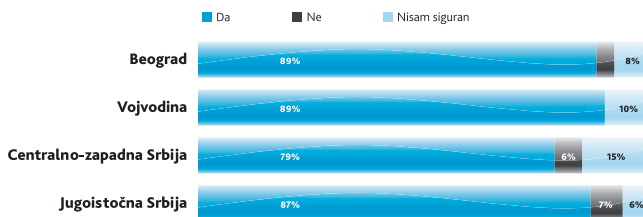
Grafikon 18 – Da li mislite da trgovina ljudima postoji u našoj zemlji?

Grafikon 19

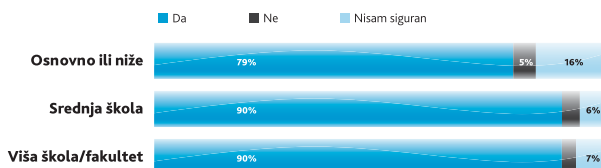
Najmlađi ispitanici (11–15) češće od ostalih starosnih kategorija smatraju da trgovina ljudima ne postoji u Srbiji, ili nisu sigurni da li postoji. Stariji od 65 godina su takođe nedovoljno upoznati sa postojanjem ovog problema u Srbiji.

Grafikon 20

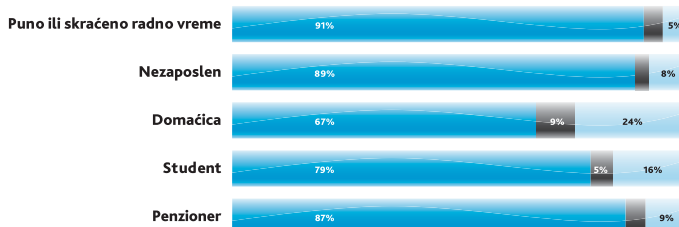

Slabija informisanost o postojanju trgovine ljudima u Srbiji postoji i u centralno-zapadnoj Srbiji.

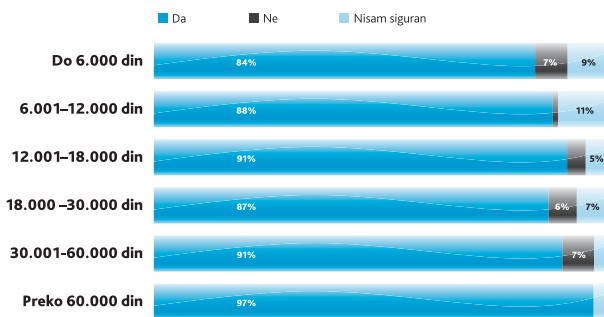
Grafikon 21

Grafikon 22

Grafikon 23

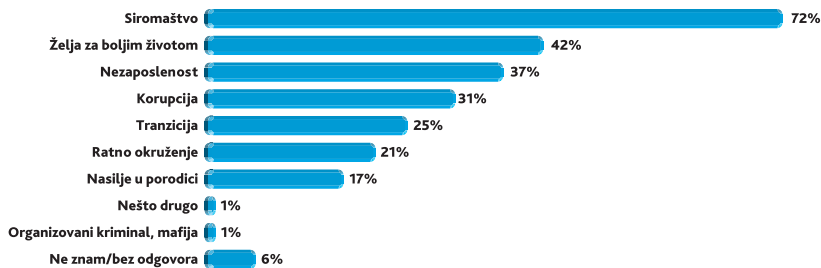
Kategorije ispitanika koje su slabije upoznate sa postojanjem trgovine ljudima u Srbiji su još: osobe sa osnovnim obrazovanjem, nižim primanjima, domaćice, ali i studenti.

UZROCI

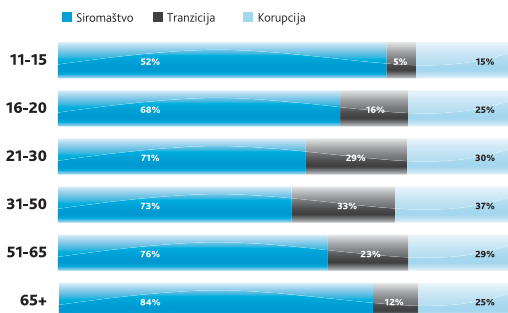
Građani Srbije smatraju da se glavni uzroci trgovine ljudima nalaze u lošoj socio-ekonomskoj klimi, dok se mikroklimi tj. nasilju u porodici pridaje manji značaj.

Najznačajnijim uzrokom smatra se **siromaštvo**, kao i elementi koji idu uz njega – želja za boljim životom i nezaposlenost. Po mišljenju građana, trgovini ljudima u značajnoj meri doprinose i drugi elementi veoma prisutni u našoj zemlji – **korupcija**, **tranzicija**, nekadašnje ratno okruženje.

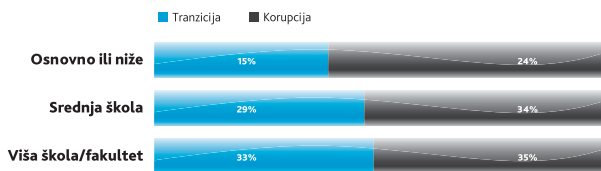
Grafikon 24 – Koji su, po vašem mišljenju, uzroci trgovine ljudima? VIŠESTRUKI ODGOVOR

Grafikon 25

Grafikon 26

Najstariji ispitanici (preko 65 godina) češće od ostalih starosnih kategorija navode siromaštvo kao jedan od uzroka trgovine ljudima. Sa druge strane, siromaštvo najređe spominju najmlađi (11 – 15 godina).

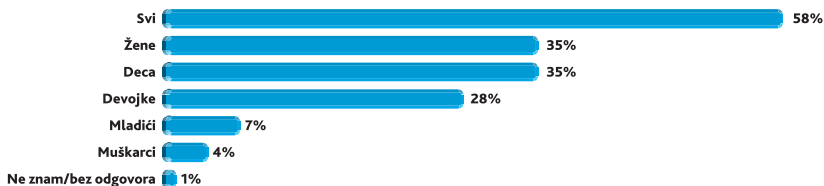
Tranzicija, kao uzrok trgovine ljudima, najčešće se navodi od strane osoba srednjih godina (31 – 50) i visoko obrazovanih, dok je najređe navode najmlađi (11 – 15).

Korupciju takođe najčešće navode građani srednjih godina (31 – 50) i visoko obrazovani.

POTENCIJALNE ŽRTVE

Najveći broj građana smatra da svako može da postane žrtva trgovine ljudima.

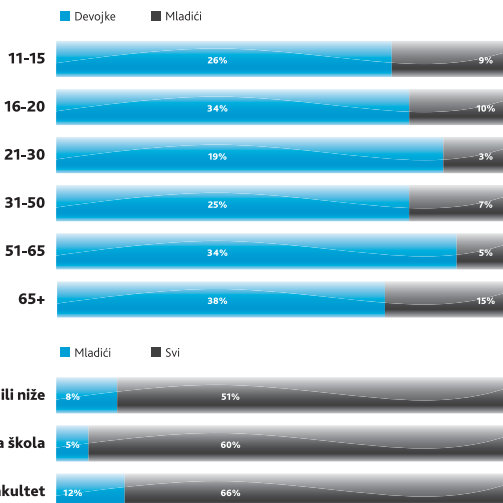
Grafikon 27 – Ko mogu biti žrtve? VIŠESTRUKI ODGOVOR

Činjenice da je svako potencijalna žrtva svesniji su građani višeg obrazovanja, a postoje i velike razlike u regionima. Najviša svest o tome postoji u Vojvodini, dok je najniža u jugoistočnoj Srbiji.

U celini se ipak smatra da su osobe ženskog pola i deca više u opasnosti da postanu žrtve trgovine ljudima nego osobe muškog pola.

Grafikon 28

Grafikon 29

Fakultetski obrazovani ispitanici češće od ostalih obrazovnih kategorija navode da svako može da postane žrtva trgovine ljudima.

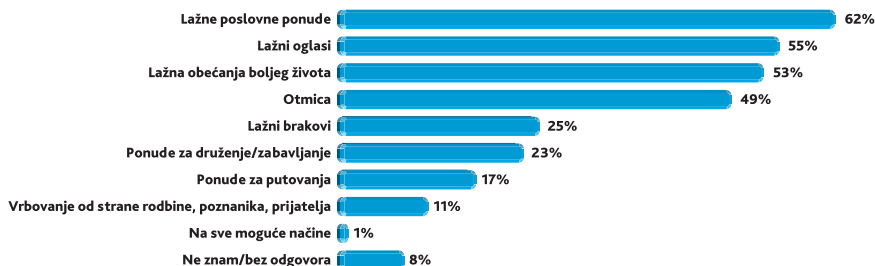
Ovi ispitanici takođe češće navode da mladići mogu biti žrtve trgovine ljudima.

Mladiće i devojke kao potencijalne žrtve češće od ostalih starosnih kategorija navode najstariji građani.

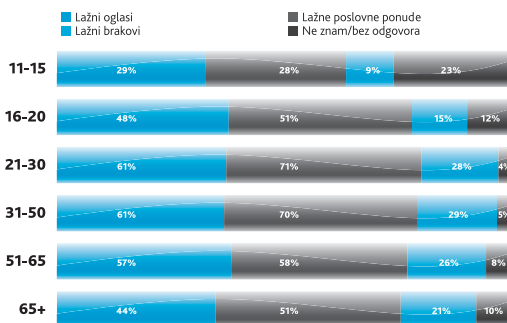
PRIVLAČENJE ŽRTAVA

Različite vrste obmana od strane nepoznatih osoba se smatraju najčešćim oblicima vrbovanja – lažne poslovne ponude, zatim lažni oglasi i obećanja boljeg života, nešto ređe lažni brakovi.

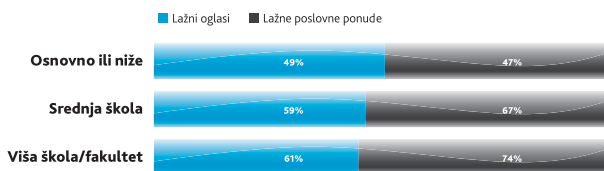
Grafikon 30 – Da li znate na koji način trgovci ljudima vrbuju svoje žrtve? VIŠESTRUKI ODGOVOR

Otmica je takođe često navođen način dolaženja do žrtava, dok se vrbovanje od strane poznatih osoba nešto ređe navodi. Sa druge strane, čak 8% građana nije upoznato sa načinima vrbovanja trgovaca ljudima.

Grafikon 31

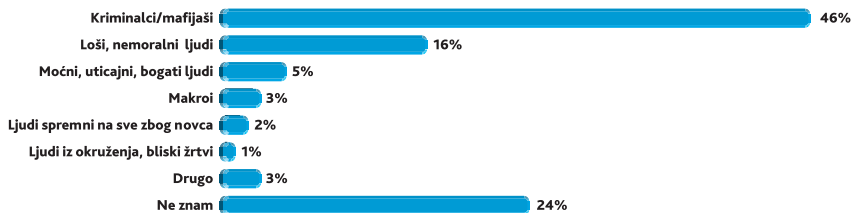
Grafikon 32

Lažni oglasi i lažne poslovne ponude su načini vrbovanja koje najčešće navode ispitanici srednjih godina (21 – 50), kao i visoko obrazovani. Sa druge strane ove oblike vrbovanja, kao i lažne brakove, značajno ređe navode najmlađi ispitanici. Najmlađi (11 – 15) pak češće od ostalih starosnih kategorija navode da ne znaju na koji način trgovci ljudima vrbuju svoje žrtve.

TRGOVCI LJUDIMA

Najveći broj građana (46%) opisuje trgovce ljudima kao kriminalce ili mafijaše, ponekad navodeći da su ove aktivnosti deo organizovanog kriminala. Postoje i oni (5%) koji eksplicitno navode da se ovom aktivnošću bave moćni i uticajni ljudi na visokim položajima – biznismeni i političari.

Grafikon 33 – Ko su po vama trgovci ljudima? OTVOREN ODGOVOR

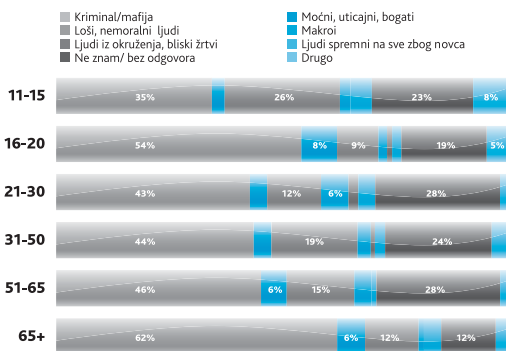
Svaki peti građanin opisuje trgovce ljudima kao loše, nemoralne, beskrupulozne osobe, navodeći često da oni nisu ljudi tj. da „nemaju ljudskosti“.

„Kriminalci često povezani sa policijom.“

„To je najgori ološ, bez ičega ljudskog u sebi.“

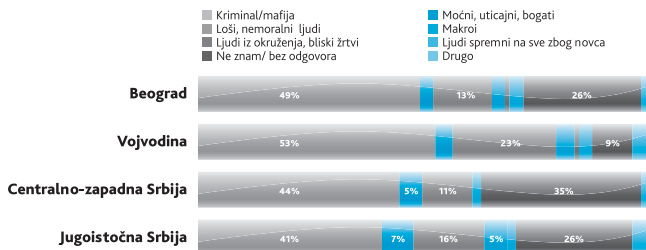
„Biznismeni, političari, tajkuni, kriminalci.“

Grafikon 34

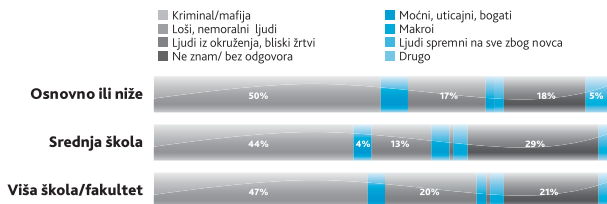
Najmlađi (11-15 godina), češće od drugih kažu da su trgovci ljudima loši i nemoralni ljudi, dok najstariji građani Srbije smatraju da su to ljudi koji se bave kriminalnim i mafijaškim poslovima.

Grafikon 35

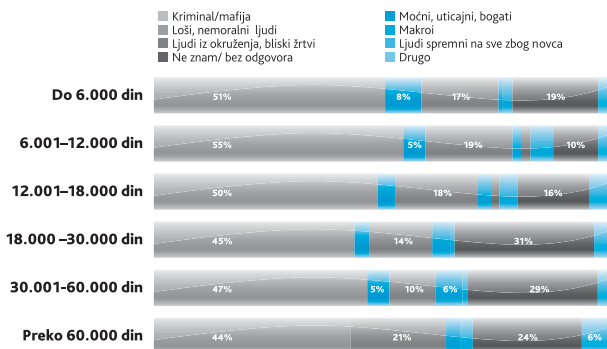
Ispitanici u Vojvodini češće od ostalih opisuju trgovce ljudima kao kriminalce i mafijaše.

Grafikon 36

Najveći broj niže obrazovanih građana opisuje trgovce ljudima kao kriminalce ili mafijaše. Sa druge strane visoko obrazovani građani smatraju da su to loši i nemoralni ljudi, dok osobe sa srednjom školom češće od drugih ne znaju ko su trgovci ljudima.

Grafikon 37

Građani sa prihodima između 6 i 12 hiljada dinara opisuju trgovce ljudima kao kriminalce i mafijaše, dok oni sa visokim primanjima nešto češće od drugih navode da su to loši i nemoralni ljudi.

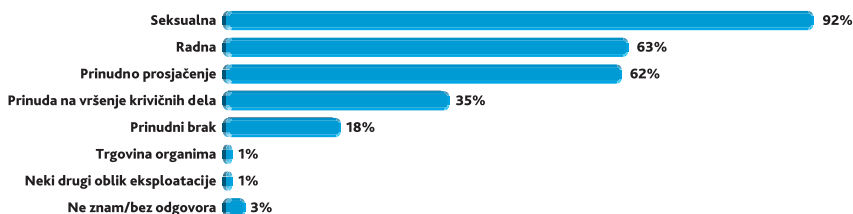
OBLICI EKSPLOATACIJE

Seksualna eksploatacija je vid zloupotrebe žrtava koji je najpoznatiji građanima Srbije.

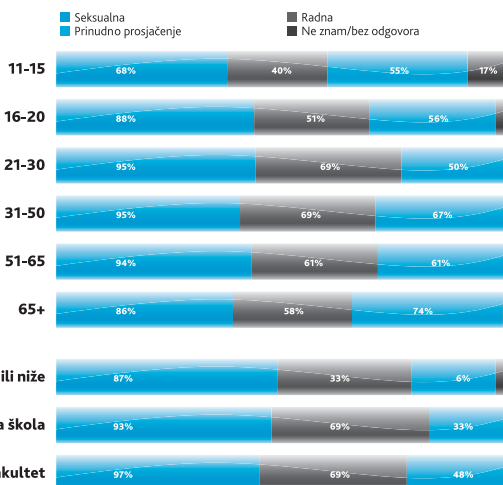
Radna eksploatacija i prinudno prosjačenje se takođe često navode, a slede prinuda na vršenje krivičnih dela i prinudni brak.

Sa druge strane, trgovina organima je najređe navođena.

Grafikon 38 – Za koje oblike eksploatacije (iskorišćavanja) žrtava trgovine ljudima ste čuli? VIŠESTRUKI ODGOVOR

Grafikon 39

Grafikon 40

Seksualna i radna eksploatacija su najčešće navođeni oblici iskorišćavanja žrtava, ali su oni među najmlađima (11 – 15) i građanima sa osnovnim obrazovanjem spominjani značajno ređe nego u ostalim kategorijama. Prinudno prosićanje se najčešće navodi od strane osoba starijih od 65 godina, a prinuda na vršenje krivičnih dela od strane visoko obrazovanih. Ispitanici od 11 do 15 godina starosti, kao i oni sa osnovnim obrazovanjem češće od ostalih kategorija ne znaju koji oblici eksploatacije žrtava postoje.

VIDOVI KONTROLE

U svojim otvorenim odgovorima, građani Srbije najčešće navode (63%) da trgovci ljudima kontrolišu svoje žrtve fizičkim nasiljem i pretnjama.

„Prinudam, fizičkim i psihičkim nasiljem, ucenom, silom.“

„Raznim pretnjama, a najgore su pretnje ubistvom članova porodice ili same žrtve.“

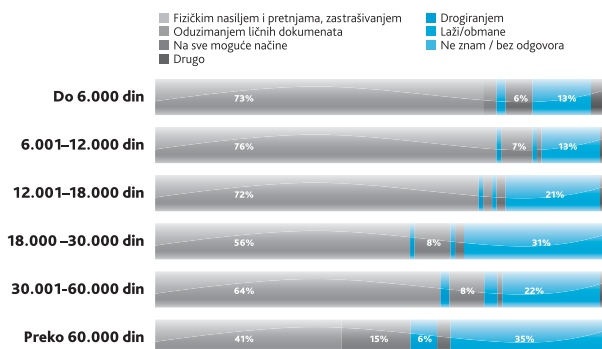
„Pričaju im kako rade sa policijom i kako nemaju kame da se žale.“

Stedeći vid kontrole koji se često navodi (6%) jeste oduzimanje ličnih dokumenata.

„Oduzimaju im dokumenata i pravo da kontaktiraju sa okolinom, kao i sva druga prava, drže ih zatvorene.“

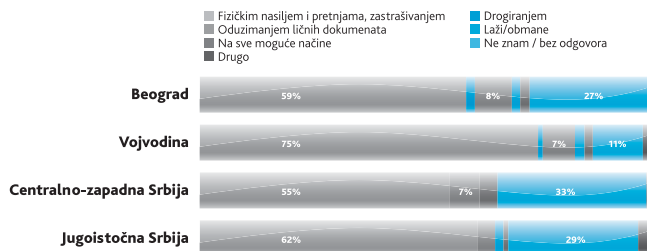
Građani su još navodili kontrolisanje žrtava uz pomoć lažnih obećanja o boljem životu, a neki su naveli i drogiranje kao vid kontrole.

Grafikon 41

Građani sa najvišim primanjima češće od ostalih kategorija ne znaju na koji način trgovci ljudima kontrolišu svoje žrtve, a takođe češće od ostalih navode oduzimanje ličnih dokumenata kao metod kontrole.

Grafikon 42

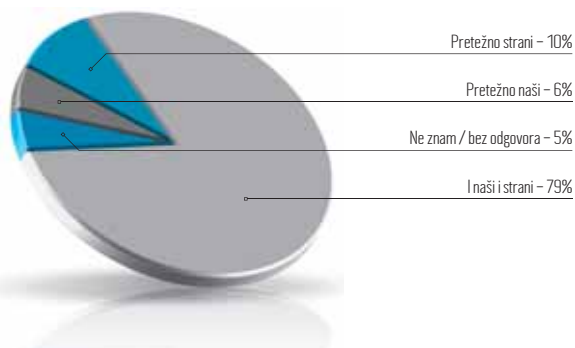

Vojvodani češće od stanovnika ostalih regiona navode fizičko nasilje, pretnje i zastrašivanje kao način trgovaca ljudima da kontrolišu svoje žrtve.

NACIONALNOST ŽRTAVA

Najveći broj građana (79%) smatra da su žrtve trgovine ljudima podjednako naši i strani državljani. Svaki deseti ispitanik smatra da su žrtve pretežno stranci, dok 6% smatra da su naši građani češće žrtve.

Grafikon 43 – Da li su žrtve trgovine ljudima naši ili strani državljani?

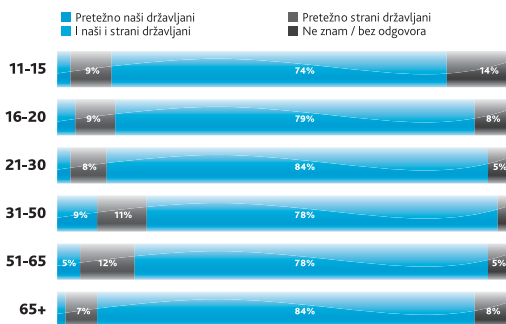
KOJE SU, PO VAŽEM MIŠLJENJU NAJČEŠĆE NACIONALNOSTI ŽRTVE?

Svih	59%
Romske	23%
Ukrainske	22%
Ruske	21%
Moldavske	16%
Srpske	15%
Rumunske	13%
Kineske	4%
NZBO	4%

Tabela 7

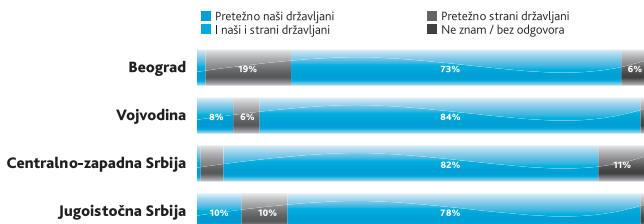
Najčešće se navodi da su žrtve svih nacionalnosti, ali nešto češće od ostalih navode se Romi, Ukrajinci i Rusi, zatim Moldavci, Srbi, Rumuni i na kraju Kinezi.

Grafikon 44

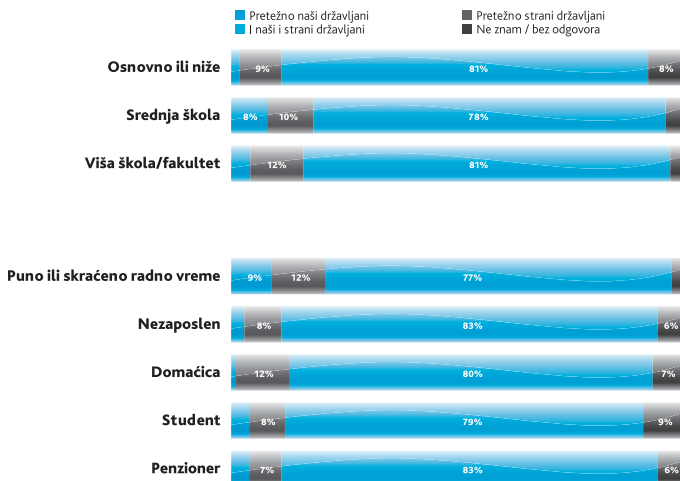
Najmlađi i ispitanici iz centralno – zapadne Srbije još jednom pokazuju slabiju informisanost o trgovini ljudima u odnosu na ostale kategorije.

Grafikon 45

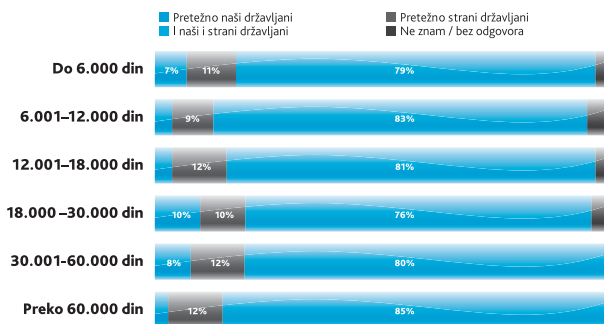

Beograđani češće od ostalih smatraju da su žrtve strani državljani. Sa druge strane, stanovnici jugoistočne Srbije i Vojvodine, kao i osobe srednjih godina (31 – 50) češće smatraju da su žrtve naši državljani.

Grafikon 46

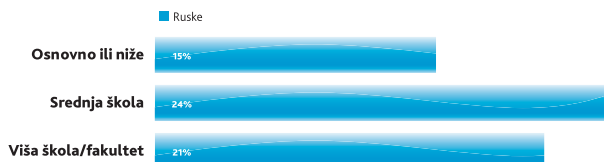

Grafikon 47

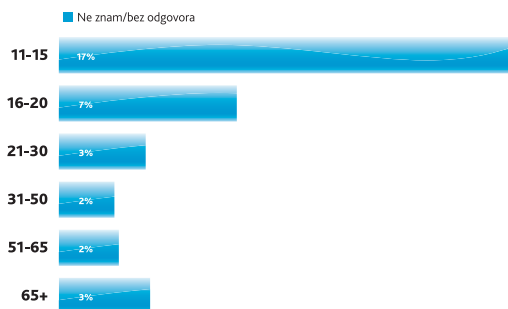
Grafikon 48

Građani sa osnovnim obrazovanjem, ali i studenti nešto češće od ostalih kažu da ne znaju da li su žrtve trgovine ljudima naši ili strani državljani. Srednje obrazovani, zaposleni, kao i građani sa prosečnim ili nešto iznad prosečnim primanjima češće smatraju da su žrtve naši državljani.

Grafikon 49

Osobe srednjeg obrazovanja češće od dugih obrazovnih kategorija smatraju da su žrtve ruske nacionalnosti.

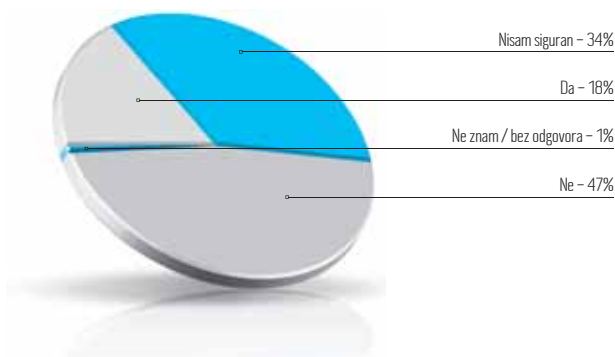

Grafikon 50

KRIVICA ŽRTVE?

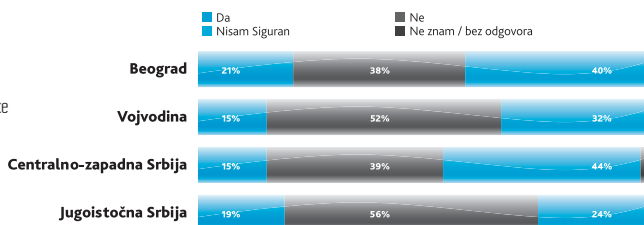
Najveći broj građana [47%] smatra da žrtva trgovine ljudima nije kriva za situaciju u kojoj se našla, dok 18% misli da jeste.

Grafikon 51
Da li je žrtva kriva za situaciju u kojoj se našla?

U **Beogradu** je mišljenje da je žrtva kriva za situaciju u kojoj se našla zastupljenije nego u drugim regionima, a takođe ima i značajno manje onih koji smatraju da žrtva nije kriva, dok je najveći broj Beograđana neodlučan.

Chart 52 – Da li je žrtva kriva za situaciju u kojoj se našla?
Regionalni presek – značajne razlike

U centralno-zapadnoj Srbiji gotovo polovina građana nema određen stav o krivici žrtve, a takođe je broj onih koji smatraju da žrtva nije kriva znatno manji nego u jugoistočnoj Srbiji i Vojvodini.

RAZLIČITI STAVOVI

Pitali smo građane Srbije da malo detaljnije objasne svoj stav o krivici same žrtve za situaciju u kojoj se našla.

Građani koji smatraju da žrtva *nije kriva* pokazuju izuzetnu **empatiju** prema žrtvama, a veoma osuđuju trgovce ljudima, smatrajući ih **najtežim zločincima**. Oni polaze od toga da je žrtva **prevarena** ili **oteta**, i iako ponekad navode da je **neoprezna**, smatraju da nikako **ne može biti i kriva** za ono što joj se dogodilo.

Veoma često oni **osuđuju i državu**, koja ovoj pojavi doprinosi kako lošom ekonomskom politikom (visoka nezaposlenost, plate od kojih ne može da se živi, nebriga o siromašnim i marginalizovanim grupama), tako i neadekvatnim zakonskim regulativama i kaznama za trgovinu ljudima.

Napominje se i to da građani, naročito siromašni i neobrazovani, nisu informisani o problemu trgovine ljudima, pa tako često

uopšte nisu svesni opasnosti.

„Pre nego što su shvatile šta im se dešava žrtve su uvučene u mrežu.“

„Kako neko za to da bude kriv? U takvoj situaciji žrtva je uvek žrtva, a ne krivac.“

„To su uglavnom mlade i siromašne osobe koje su na to prinuđene.“

„Država je kriva – nezaposlenost, siromaštvo, nekažnjavanje za dela kažnjiva zakonom.“

„Iskorišćene u potrazi za boljim životom.“

Oni koji smatraju da žrtva **jeste kriva** uglavnom polaze od toga da je ona **svesno** ušla u celu situaciju zbog želje da brzo i lako dođe do novca.

„Nasela je na obećanja a brzoi i lakoj zaradi.“

„Ako nije otmica, žrtva je svesno ušla u rizik za boljim životom.“

Žrtve se smatraju **lakomislenim i lakovernim**, a za ove osobine ne postoji razumevanje, već se žrtve, veoma iracionalno, okrivljuju i zbog njih. **„Kriva je žrtva jer je naivna.“**

Komentari osoba koje smatraju da je žrtva kriva ponakad su veoma oštri i osuđujući i čak sugerišu da **žrtva treba da ispašta** zbog svoje naivnosti.

„Čim su pristali na to, snose posledice za svoje ponašanje i neobrazovanost.“

„Naivna žrtva veruje strancima, pa tako mora da ispašta zbog toga.“

„I ona se bavi kriminalnim radnjama.“

„Da ne lete za veliku zaradu već da rade kao i mi na njive.“

Građani koji su **neodlučni** po pitanju krivice žrtve za situaciju u kojoj se našla, najčešće obrazlažu da sve zavisi od okolnosti pod kojima je žrtva dospela u datu situaciju.

Uglavnom se kaže da žrtva ne može biti kriva ukoliko je **oteta** ili na drugi način prinuđena da se bavi poslovima koje ne želi. Sa druge strane, ukoliko je **svojevoljno** ušla u posao, ona se smatra delimično krivom za sve što joj se desilo, jer je mogla da predvidi razvoj događaja.

Ipak, oni koji se izjašnjavaju kao neodlučni, pokazuju dosta tolerancije i razumevenja za situaciju u kojoj se žrtva našla, navodeći da su ove osobe uglavnom naivne i neobrazovane i da ih treba **edukovati, a ne optuživati**.

„Neki su naterani (oteti) a neki su sami krivi.“

„Nekad žrtva svesno ulazi u takav posao ali kada hoće da izađe ne može.“

„Trebalo je da pazi, a sa druge strane mafijaši su opasni i vešti.“

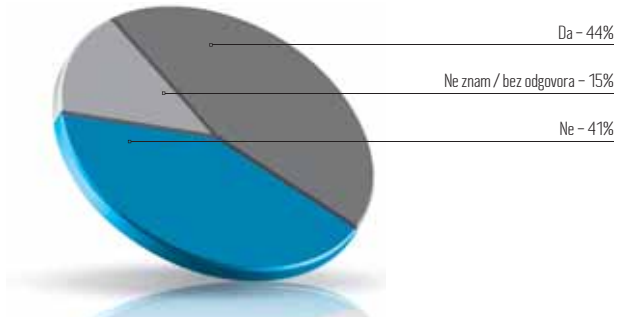
„Mazda pristaju zbog neobrazovanosti i potrebe za novcem.“

„Svi su krivi a najviše društvo što se ne bori protiv toga.“

ZAKONSKA ODGOVORNOST

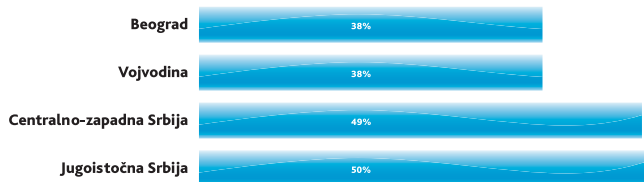
Mišljenja o krivičnoj odgovornosti osoba koje se prinudom bave nezakonitim poslovima su podeljena. Iako 40% smatra da žrtva prinude ne treba da odgovara pred zakonom, sličan broj njih smatra da one treba da odgovaraju pred zakonom.

Grafikon 53 – Da li mislite da osobe koje se pod prinudom bave poslovima koji su protivzakoniti treba da odgovaraju pred zakonom?

Po pitanju krivične odgovornosti žrtve, postoje izražene regionalne razlike u stavovima – polovina stanovnika centralno-zapadne i jugoistočne Srbije smatra da žrtva treba krivično da odgovara, što je značajno više, nego u Beogradu i Vojvodini.

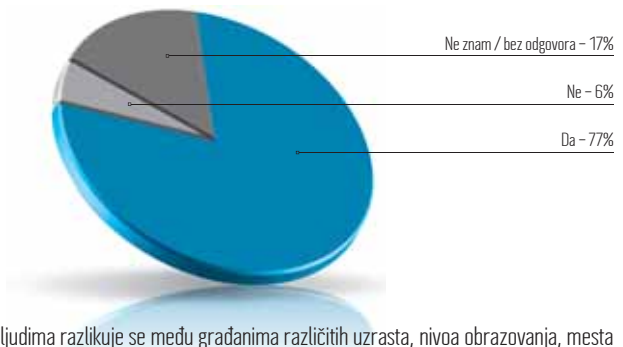
Grafikon 54
 PROCENAT ONIH KOJI SMATRAJU DA ŽRTVA TREBA DA ODGOVARA PRED ZAKONOM
 Sociodemografski presek – značajne razlike

POZNAVANJE ZAKONA

Većina građana Srbije smatra da je trgovina ljudima kažnjiva zakonom Republike Srbije. Ipak, 6% građana smatra da ovakve aktivnosti ne podležu zakonu, dok 17% ne zna da li je trgovina ljudima kažnjiva zakonom.

Grafikon 55 – Da li je trgovina ljudima kažnjiva zakonom u našoj zemlji?

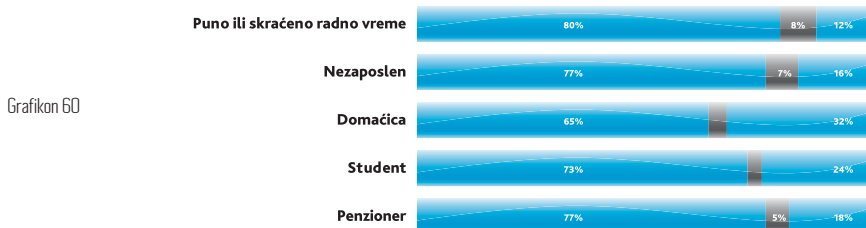
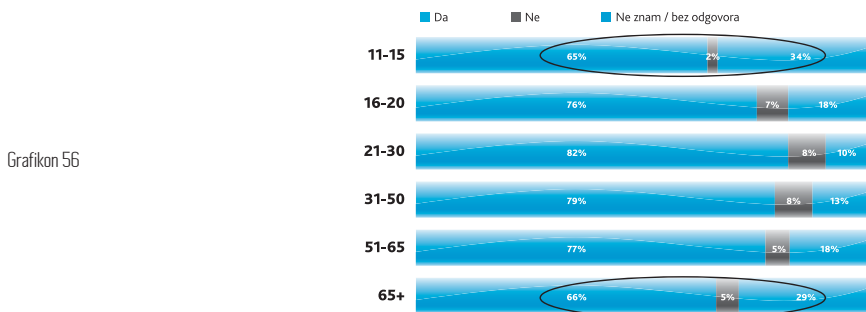

Nivo informisanosti o kažnjavanju trgovine ljudima razlikuje se među građanima različitih uzrasta, nivoa obrazovanja, mesta stanovanja.

POZNAVANJE ZAKONA – RAZLIKE

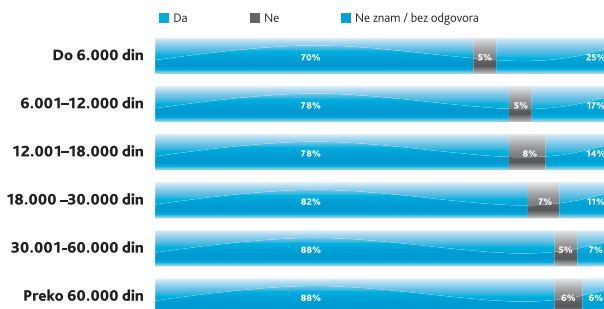
Najmanja upoznatost sa postojanjem zakonskih sankcija za trgovinu ljudima postoji među najmlađim i najstarijim građanima, nisko obrazovanim i stanovnicima centralno-zapadne Srbije.

Da li je trgovina ljudima kažnjiva zakonom u našoj zemlji?

Značajna je i razlika između tipa naselja – u selu je nešto bolja informisanost o kažnjavanju trgovine ljudima nego u gradu.

Grafikon 61

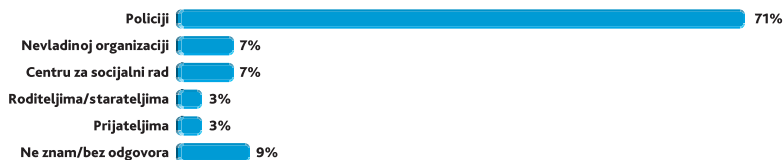

Socio demografski presek ukazuje da obrazovaniji, zaposleni i građani sa većim mesečnim primanjima – generalno, ljudi boljeg socio-ekonomskog statusa znaju da je trgovina ljudima kažnjiva zakonom u Srbiji.

POMOĆ

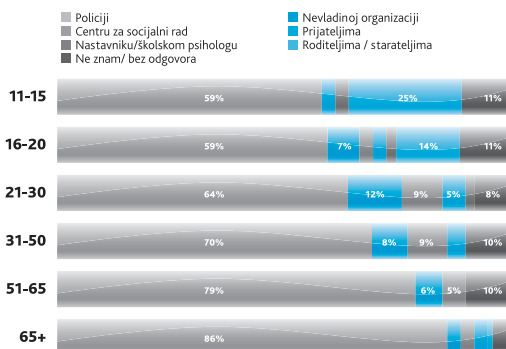
U slučaju da ima neko saznanje o trgovini ljudima, najveći broj građana Srbije bi se obratio policiji. Manji broj bi se obratio nevladinoj organizaciji koja se bavi ovom problematikom ili centru za socijalni rad, a pojedini bi se poverili bliskim osobama – roditeljima/starateljima ili prijateljima.

Grafikon 62 – U slučaju da imate saznanja o trgovini ljudima, kome biste se prvo obratili za pomoć?

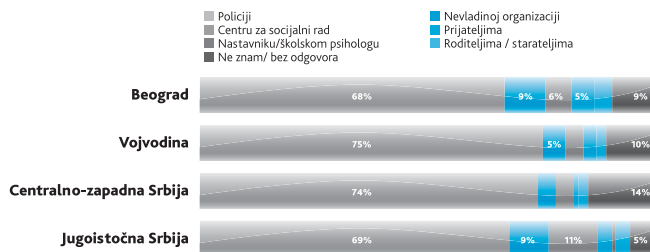

Prilično veliki broj građana, gotovo 10% ne zna kome bi se obratilo kada bi imalo neku informaciju o trgovini ljudima.

Grafikon 63

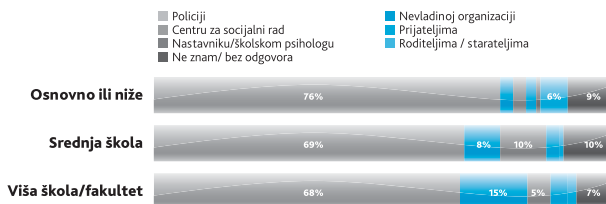
Grafikon 64

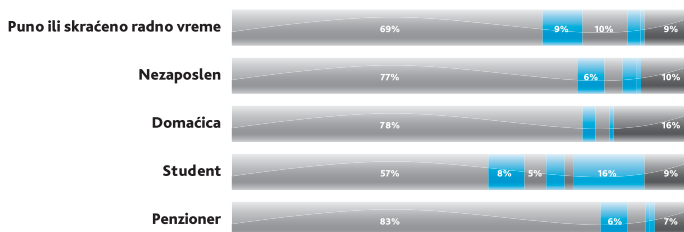
U slučaju da imaju neko saznanje o trgovini ljudima, najveći broj starijih građana Srbije bi se obratio policiji. Za razliku od njih najmlađi bi se poverili roditeljima/starateljima.

Vojvođani i stanovnici centralno-zapadne Srbije češće od drugih bi se najpre obratili policiji ukoliko bi imali saznanja o trgovini ljudima. U jugoistočnoj Srbiji, češće nego u drugim regionima, građani bi se obratili centru za socijalni rad.

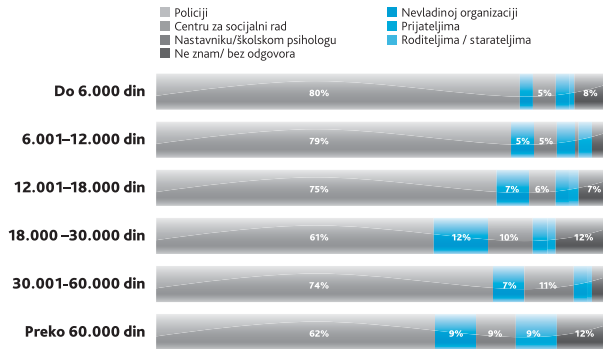
Grafikon 65

Grafikon 66

Grafikon 67

Gradani sa osnovnim obrazovanjem, penzioneri i oni sa nižim mesečnim primanjima (do 12 hiljada dinara) češće od ostalih kažu da bi se najpre obratili policiji. Studenti bi se obratili roditeljima/starateljima.

PREVENCIJA

Gradanima Srbije postavili smo otvoreno pitanje o načinima rešavanja problema trgovine ljudima i merama prevencije.

Najveći broj ispitanika naveo je da bi **policija** trebalo da preduzima oštrije akcije u suzbijanju ove aktivnosti. Pod tim se pre svega podrazumevaju efikasne akcije otkrivanja lanaca trgovaca i njihovo hapšenje, kao i bolja kontrola granice.

Veoma često navođena preventivna mera je i informisanje i edukacija o ovom problemu. U edukaciju bi trebalo da se uključe svi – mediji, škola, a naročito roditelji tj. porodica.

Bolja **zakonska regulativa**, koja pre svega podrazumeva **rigorozne sankcije** za ovu vrstu aktivnosti, bila bi po građanima efikasna mera suzbijanja trgovine ljudima.

Smanjenju bi doprineo i **rast životnog standarda** – povećanje plata i stope zaposlenosti, zatim **saradnja i zajednička akcija svih institucija** – ministarstava, centara za socijalni rad, škola, nevladinih organizacija, **otvaranje sigurnih kuća** za žrtve, kao i **borba protiv korupcije**.

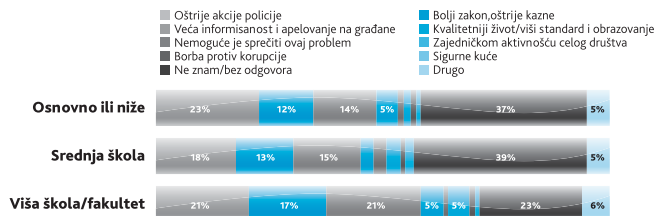
Dosta građana koji navode mere koje bi trebalo preduzeti napominju da se u Srbiji veoma slabo radi na rešavanju ovog problema i da bi angažovanje države trebalo da bude mnogo veće.

„Ništa se ne radi po pitanju suzbijanja, svi čute i prave se ludi.“

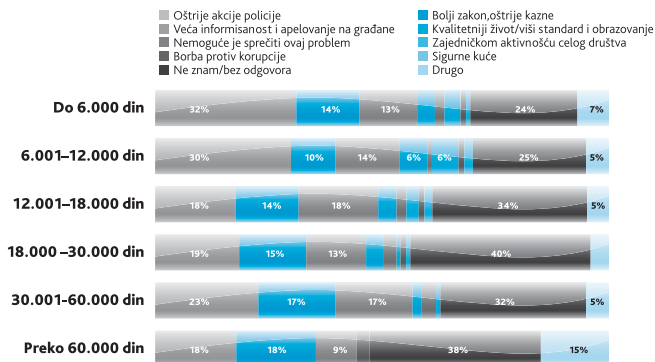
„U ovoj zemlji je uvek nešto drugo preče od galog ljudskog života.“

Grafikon 68

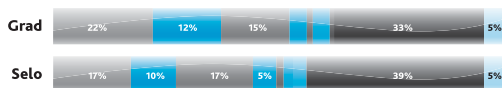
Način rešavanja problema i prevencija

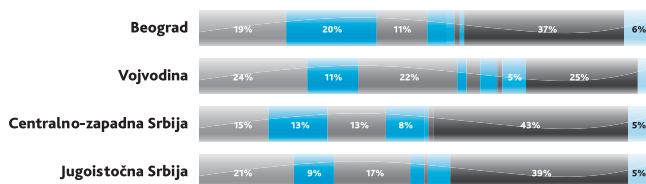
Grafikon 69

Grafikon 70

Grafikon 71

Približno jednak broj niže i visoko obrazovanih ispitanika smatra da bi policija trebalo da preduzima oštrije akcije u suzbijanju trgovine ljudima. Istog mišljenja su i stanovnici sa nižim mesečnim primanjima, građani Vojvodine i stanovnici iz urbane sredine. Visoko obrazovani češće od ostalih navode potrebu za edukacijom.

REZIME

Za građane Srbije trgovina ljudima je veoma potresna tema, ali najveći broj smatra da se rešavanju ovog problema treba ozbiljno posvetiti. Trgovina ljudima opisuje se kao otimanje i prodaja ljudi, što predstavlja najteži zakonski ali i moralni prestup, kao najteži vid nasilja i iskorišćavanja ljudi.

Većina građana je svesna da se trgovina ljudima dešava i u našoj zemlji, ali ova činjenica je manje poznata među najmlađim i najstarijim građanima, kao i osobama sa osnovnim obrazovanjem i stanovnicima centralno-zapadne Srbije. Glavnim uzrocima trgovine ljudima smatraju se loši socio-ekonomski uslovi, dok se mikroklimi tj. nasilju u porodici pridaje manji značaj. Strategije vrbovanja koje su najpoznatije građanima su različite vrste lažnih obećanja o velikoj zaradi i boljem životu. Smatra se da su trgovci ljudima češće osobe koje žrtva tek upoznaje, nego neko njoj blizak. Vidovi eksploatacije sa kojima su građani najviše upoznati su pre svega seksualna eksploatacija, zatim radna eksploatacija i prinudno prosjačenje, prinuda na vršenje krivičnih dela i prinudni brak, dok se trgovina organima veoma retko navodi. Najčešće se navodi da trgovci kontrolišu žrtve fizičkim nasiljem i pretnjama, zatim lažnim obećanjima o boljem životu, a ponekad i drogiranjem.

Većina smatra da su žrtve trgovine ljudima podjednako naši i strani državljeni, ali nešto češće od ostalih nacionalnosti navode se Romi, Ukrajinci i Rusi.

Pitanje krivice same žrtve izaziva podeljena mišljenja. Iako većina smatra da žrtva nije kriva za situaciju u kojoj se našla, dosta građana smatra da jeste kriva, ili su neodlučni. Građani koji smatraju da žrtva nije kriva polaze od toga da je ona prevarena ili oteta, ponekad navode da je neoprezna, ali smatraju da nije kriva za ono što joj se dogodilo.

Oni koji smatraju da žrtva jeste kriva uglavnom polaze od toga da je ona svesno ušla u celu situaciju zbog želje da brzo i lako dođe od novca. Žrtve se smatraju lakomisljenim i lakovernim, a ovi građani ponakad čak smatraju da žrtva treba da ispašta zbog svoje naivnosti.

Građani koji su neodlučni po pitanju krivice žrtve najčešće obrazlažu da sve zavisi od okolnosti pod kojima je dospela u datu situaciju. Iako odgovornost delimično pripisuju i žrtvi, oni pokazuju dosta tolerancije i razumevenja, navodeći da žrtve treba edukovati, a ne optuživati.

Mišljenja o krivičnoj odgovornosti žrtava koje se prinudno bave nezakonitim poslovima su takođe podeljena. Nešto je više građana koji smatraju da žrtve treba da odgovaraju pred zakonom.

Iako većina građana Srbije zna da je trgovina ljudima kažnjiva zakonom republike Srbije, dosta je onih koji ne znaju da li je ovo krivično delo, a neki čak smatraju da nije. U slučaju da imaju neko saznanje o trgovini ljudima, većina bi se prvo obratila policiji, ali postoje i oni koji ne bi znali kome da se obrate.

Najviše građana smatra da u borbi protiv trgovine ljudima, kao i prevenciji, ključnu ulogu ima policija, a zatim edukacija, pa onda zakonodavstvo. Smanjenju ove pojave doprineo bi i rast životnog standarda. Veliki broj kaže da se u Srbiji veoma slabo radi na rešavanju ovog problema i da bi angažovanje države trebalo da bude mnogo veće.

PREPORUKE

Građani Srbije imaju veoma negativan stav prema trgovini ljudima, ali je on pretežno baziran na teškim i neprijatnim **emocijama** koje ova tema kod njih izaziva. Sa druge strane, u velikoj meri im nedostaje **znanje** o ovom problemu. Zbog toga bi trebalo organizovati **što više kampanja koje podižu svest o ovom problemu**.

Nedovoljna informisanost je karakteristična za celokupnu populaciju Srbije, ali naročito za **najmlađe i najstarije građane, nisko obrazovane**, kao i stanovnike **centralno-zapadne Srbije**. Posebnu pažnju pri edukaciji i informisanju bi trebalo posvetiti ovim kategorijama.

Činjenice koje treba više istaći u edukativnim kampanjama:

- načini vrbovanja žrtava (8% građana nije upoznato sa načinima)
- trgovina organima (samo 1% građana navodi ovaj vid zloupotrebe)
- trgovci ljudima mogu biti i osobe bliske žrtvi (ovo se ređe pominje, pretežno se smatra da su trgovci nepoznate osobe)

Posebnu pažnju pri informisanju i edukaciji trebalo bi posvetiti pitanju krivice i krivične odgovornosti, kako žrtve, tako i zločinaca.

Kod velikog broja građana prisutno je nerazumevanje pozicije žrtve, jer veliki broj smatra da je žrtva kriva za situaciju u kojoj se našla, ili nije sigurno po pitanju krivice same žrtve. Neki čak navode da žrtva treba da ispašta zbog svoje naivnosti, lakomisenosti i neobrazovanosti.

Kada se ovome dodaju podaci da gotovo polovina građana smatra da žrtva treba da odgovara pred zakonom za dela koja je činila pod prinudom, vidi se da postoji veoma velika osuda žrtve. Građani nisu upoznati sa sekundarnom traumatizacijom žrtve, a aktivnosti usmerene na njeno osnaživanje i reintegraciju u društvo nisu pominjani u otvorenim odgovorima, pa bi o ovim aspektima trebalo pružati više informacija.

Sa druge strane, svaki šesti građanin ne zna da li je trgovina ljudima kažnjiva zakonom, a neki čak smatraju da nije kažnjiva. Treba imati u vidu i da 8% građana ne bi znalo kome da se obrati kada bi imali neku informaciju o trgovini ljudima. Svi navedeni rezultati, dovode u sumnju i odgovore osoba koje kažu da bi se obratili policiji ili nekoj drugoj ustanovi.

Pri informisanju građana, trebalo bi jasno istaći da je trgovina ljudima **teško krivično delo**, za koje su predviđene **zakonske sankcije** i da je pojedinac **dužan** da se obrati nadležnim institucijama u slučaju posedovanja informacija o ovim aktivnostima. Podizanje svesti i eventualno razvoj **lokalnih ili regionalnih institucionalnih centara** u Srbiji, koji bi pored već postojećih nevladinih organizacija, informisali građane i pružali pomoć žrtvama je takode jedan od predloga za bolje informisanje po ovom pitanju, naročito u regionima u kojima je informisanost najniža (centralno– zapadna Srbija).

ISKUSTVA IZ PRAKSE

MEDIJI O TRGOVINI ŽENAMA: LOV NA ŽRTVE

PIŠE: SAŠA LEKOVIĆ, SLOBODNI NOVINAR I TRENER ISTRAŽIVAČKOG NOVINARSTVA

Istraživanje o medijskom tretmanu fenomena trgovine ženama, prikazano u ovoj brošuri, pokazuje da se situacija u srpskim novinama (istraživanje je obavljeno samo na sadržaju pisanih medija) ne razlikuje bitno od situacije u ostalim državama nastalim na prostoru nekadašnje SFRJ, pa ni od prakse u ostalim tranzicijskim zemljama u jugoistočnoj Europi.

Sudeći po tekstovima objavljenima u dnevnim i tjednim listovima u Srbiji u 2008. godini godini koji su analizirani u toku istraživanja proizlazi da novinari i urednici često ne razaznaju razliku između ilegalne migracije, međunarodne prostitucije i trgovine ženama (vid. deo o trgovini ženama, ilegalnoj migraciji i prostituciji) ili ih se ona ne tiče previše.

Tu je, međutim, tek početak zbrke koja često uzrokuje nesporazume, pogrešna tumačenja i objavljivanje priča iz kojih je vidljivo koliko je tema trgovine ljudima (u ovom specifičnom slučaju ženama) nejasna i mnogim novinarima koji o njoj žele pisati.

Istraživanje je pokazalo i to da se o trgovini ženama najviše pisalo nakon što bi u javnost dospjela informacija o pronalasku žrtve trgovine, ali da to najčešće nije bio povod za dugoročnije analitičko izvještavanje o fenomenu trgovine ženama. Veliki broj objavljenih tekstova je površan, podilazi niskim strastima, te podstiče ili slijedi nedokumentirane afere.

KAKO UNIŠTITI PRIČU ?

Drastičan primjer potpuno promašenog medijskog tretmana slučaja trgovine ženama je onaj poznat kao „crnogorski slučaj” koji je započeo krajem 2002. godine. Skandal je trajao mjesecima. Na temelju izjava mlade Moldavke smještene u sklonište za žrtve trgovine ženama i neki visokopozicionirani državni funkcioneri javno su optuživani da su seksualno iskoristavali tu, ali i druge djevojke za koje su znali da su žrtve trgovine. Medijske su optužbe proširene čak i na sudjelovanje u trgovini ženama.

Objavljen je iskaz žrtve, kao i imena osoba koje su optužene da su sudjelovale u izivljavanju nad njom, svađe odvjetnika, tužitelja i sudaca o pojedinostima afere... U priču su se svojim ocjenama uključile i političke stranke. Svi su sve komentirali. Bilo je i uhićenja, a u zatvoru je privremeno završio čak i zamjenik državnog javnog tužitelja.

Na kraju pravosuđe je ocijenilo da nema elemenata za kazneni progon, a žrtva je dodatno traumatizirana, ponižena i potpuno psihički slomljena. Mediji su se većinom senzacionalistički naslađivali morbidnim pikanterijama ove ružne priče, te sudjelovali u prepucavanjima čiji je cilj bio sve samo ne rješavanje toga slučaja i borba protiv trgovine žena.

Kada više nije bilo interesa za senzacionalističke medijske istupe, „crnogorski slučaj” nestao je sa stranica novina i sa TV ekrana kao da se nikada nije ni dogodio. Iako je polazeći od priče o sudbini djevojke bilo moguće razviti niz različitih priča povezanih sa temom trgovine ljudima to većina medija nije niti pokušala. Niti jedan aspekt priče nije doveden do kraja, iako se čak 60 posto analiziranih tekstova objavljenih u srpskim novinama 2002. godine bavio tim slučajem.⁶⁵

Umjesto da zanimanje javnosti za temu „traffickinga” bude iskorišteno kako bi se plasirali analitički tekstovi koji bi na

65 PRIRUČNIK ZA NOVINARE, ASTRA, 2003. GODINE

profesionalan način ukazali na probleme i moguća rješenja, mnogi su mediji priliku zloupotrijebili zanemarujući pravo javnosti da bude doista informirana o suštini problema, zanemarujući zanatska pravila novinarske struke i, prije svega, elementarna ljudska prava – prvenstveno žrtve.

PONOVO ŽRTVOVANE ŽRTVE

Kao većini ljudi, niti novinarima najčešće ne pada na pamet da je u priči o „nekim tamo prostitutkama“ prije svega zapravo riječ o elementarnom kršenju temeljnih ljudskih prava. Bez obzira na njihovu starost, porijeklo, obrazovanje i prošlost, sve su te djevojke i žene prije svega – žrtve. One su to čak i ako svojom voljom odluče baviti se prostitucijom.

Niti jedna prostitutka nije dobrovoljno pristala biti tučena, silovana ili prisilno drogirana. Može li itko povjerovati da bi ijedna žena voljela danima zadovoljavati seksualne želje mnoštva nepoznatih muškaraca, bez mogućnosti da odlučuje gdje, kako, kada i s kim će to činiti? Postoji li itko tko želi biti prevaren, slabo ili nikako plaćen – bez obzira kakvim se poslom bavio?

Ova su banalna i naoko posve otrcana pitanja, ali je dobro da ih sam sebi svaki novinar sasvim ozbiljno uputi i pokuša na njih odgovoriti svaki put prije nego što odluči pisati o trgovini ženama, ali i o temama kako što su ilegalne migracije ili prostitucija. Kao što je pogrešno miješati te pojmove jednako je loše ne vidjeti koliko često oni mogu biti povezani.

U svakom slučaju najviše je oštećena žrtva. To se posebno odnosi na situacije kada se na temelju samo jednog izvora izvještava o konkretnim slučajevima. Žena ili djevojka koja je već teško frustrirana, ponižena i oštećena, dodatno se viktimizira neodgovornom javnim iznošenjem informacija o situaciji u kojoj se zatekla. Žrtvu ponekad nitko i ne pita želi li da se o njenom iskustvu piše, pogotovo ako izvor ima motiva da se određene informacije iznesu u javnost.

Stoga za novinare, ali ne samo njih, može biti korisno uvijek si postaviti još jedno banalno i naoko nepotrebno pitanje: kako bismo postupili da je riječ o našoj majci, sestri, suprugi, djevojci ili prijateljici? Da li bismo objavili priču bez provjere, da li bismo uopće objavljivali podatke o njenoj tragediji? Bismo li to učinili bez žrtvina pristanka?

Žrtve su medijski najzanimljiviji dio priče o trgovini ženama, pa je razumljivo da novinari i urednici vole imati priču žrtve ili bar priču o žrtvi. Pri tome se često nema na umu da su žrtve trgovine ranjive i nezaštićene, da žrtva to nikada ne prestaje biti – čak ni kada se uspije iščupati iz ruku trgovaca ljudima. Čak i kada žrtve odluče komunicirati sa novinarima to ne znači da je novinarima sve dozvoljeno.

U takvim situacijama valja najodgovornije primijeniti profesionalno pravilo da novinar/urednik mora zaštititi svoj izvor (posebno kad je on posebno izložen opasnosti da dodatno fizički i psihički pati). Svako nepridržavanje ovoga pravila može završiti čak i tragično.

GRUJEŠITI (NI)JE NOVINARSKI ?

Novinari i urednici mogu katastrofalno pogriješiti izvještavajući, te nauditi žrtvama čak i u najboljoj namjeri da im pomognu. Evo nekoliko stvarnih primjera koji to potvrđuju:

Jedna američka TV kompanija objavila je 2002. godine priču o skupini mladih Albanci koje su otete sa ulica albanskih gradova i završile su kao prisilne prostitutke u Italiji. Priča je snimljena nakon što ih je policija otkrila i spasila. Skrivena identiteta djevojke

su o svom iskustvu detaljno razgovarale sa TV reporterima prije nego što su vraćene u Albaniju. Iako je priča emitirana samo u SAD-u, po povratku u Albaniju djevojke su ponovo otete i ubijene. U svijetu organiziranoga kriminala informacije putuju najbrže i najpouzdanije. Ako to novinar nema na umu sve vrijeme rada na temama poput trgovine djevojkama i ženama može i nenamjerno učiniti kobnu pogrešku.

TV ekipu iz ove priče očito nitko nije upozorio koliko oprezno treba pristupati žrtvama i kolika je priprema potrebna da bi se taj posao obavio na zadovoljavajući način. Najvažnije od svega, zanemareno je temeljno pravilo: novinar žrtvu treba zaštititi, ponekad i od nje same. Žrtva ne mora znati ono što novinar mora: kakve su moguće opasnosti za nju ukoliko pristane javno govoriti, pogotovo pred kamerama.

Na žalost, i oni čiji je posao da štite žrtve često čine upravo suprotno. Pokazuje to i primjer iz Makedonije, gdje je policija 2002. godine provela raciju u nekoliko lokala za koje se sumnjalo da su mjesta gdje su strane državljanke prisiljavane na prostituciju. U tim lokalima zaista je pronađeno više djevojkama za koje se moglo pretpostaviti da su žrtve trgovaca ljudima. Policija je zatim, bez ikakve pripreme i savjetovanja sa bilo kime, dopustila lokalnoj TV ekipi da snima djevojke u policijskoj stanici.

Neke od djevojkama pristale su i razgovarati s novinarima, ali im identitet nije bio dovoljno zaštićen, a na snimci su prepoznatljive i ostale djevojke, koje nisu pristale na razgovor s novinarima niti na snimanje, ali su se u vrijeme snimanja priloga nalazile u istoj prostoriji. To je jasan primjer nedopustivo neprofesionalnog ponašanja i policije i novinara. Djevojke su vraćene u zemlje porijekla i ne zna se kakva im je sudbina.

KAKO IZBJEĆI POGREŠKE?

Kada je riječ o bilo kakvoj video snimci, među važnim savjetima je i taj da žrtva, ukoliko je to izvedivo, pregleda materijal koji će biti emitiran kako joj niti slučajno ne bi bio otkriven identitet. Zatim je važno da se glas žrtve elektronski izmjeni, a žrtva (posebno glava) snima s leđa ili da se snimka glave i ostalih karakterističnih pojedinosti elektronski učini neprepoznatljivom. Na kraju, važno je da žrtva niti nakon upoznavanja sa novinarima i snimanja priloga ne daje svoje pravo ime, niti podatke o boravištu.

Žrtvi treba objasniti koje su moguće loše strane objavljivanja priloga i svakako joj omogućiti stručan pravni i svaki drugi potreban savjet. Ukoliko žrtva iz bilo kojeg razloga nije u mogućnosti niti u tim uvjetima sama procijeniti moguće opasnosti od objavljivanja priloga novinari i urednici dužni su učiniti sve da je zaštite.

Svakako najprofesionalnije se ponašaju one medijske kuće ili redakcije koje imaju razrađenu pisanu proceduru postupanja u svim osjetljivim slučajevima. Po iznimno visokim standardima i strogim kriterijima poznat je npr. BBC, ali svaka redakcija, pa i svaki novinarski tim može imati čvrst skup pravila kojih će se uvijek pridržavati. Rizik od pogreške automatski će biti drastično smanjen.

Očito je da kolege iz makedonske TV ekipe nisu imali pravila ponašanja kojih bi se strogo pridržavali, no navedeni primjer fatalne pogreške američke TV ekipe govori kako neprofesionalno ponašanje nije „privilegija” samo mladih, neiskusnih novinara iz loše organiziranih redakcija u siromašnim zemljama.

Koliko je važno dosljedno poštivanje pravila zaštite žrtava potvrđuje i primjer koji se, uz sve profesionalno iskustvo i temeljitu pripremu, dogodio autoru ovoga teksta.

Takođe, 2002. godine objavio sam u novinama ispovijest žrtve trgovine koja je uspjela pobjeći iz zatočeništva. Identitet žrtve bio je maksimalno zaštićen. Žrtva se vratila u mjesto u šibenskom zaleđu, gdje je živjela sa obitelji. Nekoliko mjeseci kasnije jedna TV ekipa, pripremajući emisiju o trgovini ljudima, kontaktirala me moleći da ih povežem sa tom žrtvom kako bi o njoj snimili prilog.

Osnovno je pravilo u takvim slučajevima da identitet žrtve, adresu ili brojeve telefona ne otkrivam nikome, pa tako ni kolegama novinarima. Ako žrtva pristane na susret dam joj ime i broj novinara, savjetujem da nazove sa javne govornice iz mjesta daleko od onoga gdje živi, sa mobitela koji umjesto pretplatničkog broja koristi karticu i čijega vlasnika nije moguće identificirati. Jedna od mogućnosti je i da umjesto žrtve nazove netko u koga ona ima potpuno povjerenje, ali uz jednake mjere predostrožnosti. Slijedeći savjet je da se eventualni razgovor dogovori na „neutralnom mjestu“ – izvan boravišta žrtve, ali i izvan TV studija, odnosno novinske redakcije. Svaki svjedok je suvišan, a može postati i koban.

I u ovom slučaju učinio sam sve što propisuje ta stroga procedura. Osim jednoga: nisam računao da niti žrtva niti kolege neće poslušati savjete. Žrtva je zaboravila na oprez, imajući puno povjerenje u novinare, a TV ekipa nije se pridržavala osnovnih pravila. Rezultat: prilog je snimljen u dvorištu kuće u kojoj je žrtva stanovala [sa širokim kadrovima kuće, okoline i grada], glas žrtve ostao je prepoznatljiv, a lik nije bio zamućen iako su snimljeni i kadrovi sa poluprofilom – dovoljno za prepoznavanje.

Nakon prikazivanja priloga, što je trebao biti poticaj drugih žrtvama koje su preživjele strahote da svjedoče protiv trgovaca ljudima, djevojka morala je otići iz mjesta u kojem je do tada živjela i, bez posla, ustrašena i razočarana, odseliti od obitelji koja joj je do tada bila jedina podrška. Ova priča još jednom pokazuje koliko je osjetljiva i rizična svaka odluka da se o trgovini ljudima progovori kroz priču o žrtvi ili priču same žrtve.

No, upozoravanje na moguće pogreške sasvim sigurno neće spriječiti novinare i urednike da i dalje inzistiraju na pričama o žrtvi kao medijski najinteresantnijem pristupu temi trgovine ljudima. Stoga bi svi koji pišu o žrtvama trebali imati na umu nekoliko važnih činjenica. Autor ovoga teksta sažeo ih je u deset savjeta i iznio na Svjetskoj konferenciji istraživačkoga novinarstva u Kopenhagenu [1.-4. svibnja 2003. godine] čija je jedna od tema bila trgovina ženama u svrhu seksualne eksploatacije.

Urednici nisu zainteresirani za priče o trgovini ženama?

Ponudite im priču žrtve.

Vlasti odbijaju priznati da problem trgovine ženama postoji?

Uvijek iznova ispričajte priču žrtve.

ALI...

Morate uvijek štiti žrtvu.

Ne otkrivajte nikome njen identitet.

Policija, pravosuđe, socijalne službe...žele kontaktirati „vašu“ žrtvu?

Omogućite žrtvi da kontaktira njih ako želi, ali da tako ostane zaštićena.

Ostali novinari žele kontaktirati žrtvu?

Postupite jednako kao i sa ostalim zainteresiranima. Sigurnost žrtve je najvažnija.

Na tragu ste moguće žrtve?

Najprije kontaktirajte njenu obitelj i objasnite što radite i koliko znate.

Što reći policiji ili drugim nadležnim službama dok radite na priči?

Dopustite da žrtva/njena obitelj odluče. Objasnite im moguće dobre i loše strane svake od mogućih odluka.

Kako dugoročno efikasno izvještavati o trgovini ljudima?

Povežite se u informativnu mrežu sa kolegama koji se tom temom bave u vašoj i drugim zemljama.

Žrtva se vratila kući. Da li je to konačno sretan kraj priče?

Nikako. Resocijalizacija može biti najteži i najdugotrajniji dio njene traume.

Ima li uopće sretnog završetka priča o žrtvama trgovine?

Zbog onoga što je proživjela žrtva ostaje žrtva bez obzira na sve. To uvijek morate imati na umu!

Žrtvu treba razumjeti, ne sažaljevati

Ovi savjeti proizašli su iz novinarskog i uredničkog iskustva rada na pričama o ženama i djevojkama, žrtvama trgovine ljudima. Popis sasvim sigurno nije konačan niti nepromjenjiv. Postoji još čitav niz mogućih savjeta iskoristivih u specifičnim situacijama. Tih deset savjeta tek je podsjetnik na neka opća mjesta koja su neizbježna u svakoj priči o žrtvama, bez obzira na njihovu dob, podrijetlo, obrazovanje, socijalni status, nacionalnost i konkretnu osobnu traumu.

Tek ako je svjestan svih ovih činjenica i ako je spreman strogo se pridržavati pravila koja štite žrtvu novinar može razmišljati da priđe žrtvi ili njenoj obitelji. To još uvijek ne znači da će dobiti priču, da će ona biti dovoljno atraktivna urednicima i zanimljiva javnosti... Pristupajući žrtvi i pišući o problemu trgovine ženama, uz mnoge druge profesionalne vrline, novinar mora biti još i dobar psiholog, te diplomat. I mora biti spreman na ono što novinaru može biti najteže: odustati od priče. Ako bi priča mogla ugroziti žrtvu obaveza novinara je da takvu priču ne objavi.

Još jedna velika pogreška gotovo neprimjetno događa se novinarima koji se nepripremljeni suočavaju sa žrtvama – miješaju simpatiju (sažaljenje) i empatiju (razumijevanje njihove situacije). Iako svako normalno ljudsko biće osjeća simpatiju ili sažaljenje prema žrtvi trgovine ljudima koja je propatila strašne muke, a osuđuje postupke trgovaca ljudima, novinar koji je suočen sa žrtvom i njenom pričom mora biti maksimalno profesionalno neutralan. Ako novinar žrtvu sažaljeva, a ne razumije priču o žrtvi bit će suosjećajna, ali neće odgovoriti na važna pitanja. Čitav posao novinara sastoji se u postavljanju pravih pitanja i pronalaženju što preciznijih odgovora.

Novinar mora pokušati razumjeti što se sa žrtvom dogodilo, ali ne smije joj pristupati sa sažaljenjem, tješiti je, obećavati ono što nije u njegovoj moći, povlađivati... Novinar mora, pažljivo i neagresivno – ali ipak – pokušati pronaći logični slijed priče, postavljati pitanja koja traže pojašnjenja, ne sugerirati odgovore, ne donositi sudove i ne koristiti u priči optužbe koje je žrtva izgovorila protiv konkretnih osoba ili institucija ako za njih nema dokaza.

ZLATNO PRAVILO: NE BUDI AGRESIVAN – NAUČI SLUŠATI

Žrtvini motivi da o svoj traumi razgovara s novinarima i izloži je javnosti (makar i ostavši anonimna) mogu biti različiti. Želja da se pomogne drugim potencijalnim žrtvama, očaj ili osveta samo su neki od mogućih, posve različitih motiva koji žrtve pokreću na odluku da javno progovore. Bez obzira na motiv, novinar je suočen sa ogromnom odgovornošću. Ponekad od postupaka novinara doslovno ovisi žrtvin život.

Stoga, možda najbolji savjet što ga iskusan novinar može dati mladim kolegama koji se žele baviti pričama o trgovini ženama, a pogotovo pričama žrtava jest: bez obzira na svu atraktivnost teme dobro razmislite možete li odgovoriti profesionalnim zahtjevima (zanatskim i etičkim) koje pred vas takva tema postavlja.

Ponekad je hrabrija, mudrija i profesionalnija odluka *ne uložiti u temu koju ne možete odgovorno i profesionalno savladati*. Priče o trgovini ženama često su upravo takve teme, posebno priče žrtava. Ako se ipak odlučite za rad na takvim pričama trebali savjetovati se sa kolegama ili kolegicama koji imaju tu vrstu iskustva.

Ako je moguće, najbolje je formirati tim i raditi na pričama zajedno. Napravite plan i svatko neka radi na jednom dijelu priče. Sve provjeravajte, kontrolirajte se međusobno i samima sebi budite tzv. „vražji odvjetnik“. Ne budite samozadovoljni učinjenim nego se neprestano propitujte. Ne uvjeravajte sami sebe *ovo sam napravio/napravila sjajno* nego se upitajte *jesam li ovo dobro napravio/napravila? Što nisam učinio/učinila, što se može bolje?*

Ženama žrtvama trgovine ljudima često lakše prilaze novinarka nego novinari. Žene se sa ženama većinom osjećaju sigurnije, lakše im je govoriti o intimnim pojedinostima, osjećaju neku vrst međusobne pripadnosti i povjerenja. Nakon pakla koji su im pripremili muškarci (među trgovcima ženama ima i žena, ali je muškaraca neuporedivo više) žene žrtve teško se suočavaju sa muškarcima, osjećaju odbojnost prema njima, često i gađenje prema svakom muškarcu, pa i novinaru koji s njima želi razgovarati.

No, to ne mora biti pravilo. Mnogo zavisi od iskustva i pripreme novinara, okolnosti susreta i umješnosti novinara da se prilagodi žrtvi kao sugovornici. U razgovoru sa žrtvom trgovine ljudima novinar treba koristiti jednu od najvažnijih osobina dobrog novinara, koja je u tako delikatnim situacijama posebno značajna: treba znati slušati.

Bez obzira na motiv žrtve da govori, pojedinosti njenoga traumatičnoga iskustva, starosti ili obrazovanja, kada odluči govoriti žrtva ima potrebu izreći mnogo toga. Dobar novinar zna slušati, zna kada šutjeti a kada postaviti pitanja.

Prije nekoliko mjeseci bio sam svjedokom kada je jedan, do tada se činilo uspješan, razgovor novinara sa žrtvom potpuno upropašten, a zatim i prekinut. Dogodilo se to kada je novinar počeo inzistirati na detaljnom opisu konkretnog fizičkog maltretiranja koje je žrtva proživjela. Nastojanje novinara da izravnim i vrlo preciznim pitanjima od žrtve dobije što više konkretnih opisa mučenja izazvalo je u njoj otpor.

Osjetila se ponovo poniženom, briznula je u plač i novinar je od toga trenutka u njoj pobuđivao jedino osjećaj gađenja, iako mu je do tada više od sata iscrpno opisivala sve što joj se događalo, bez imalo zazora i nelagodje. No, činila je to spontano, bez da je novinar to od nje izričito tražio. Situacija u kojoj je očekivano da ona iscrpno opisuje svoja poniženja na jasan zahtjev novinara traumatizirala ju je očito više nego ostale, a nesmotrenost novinara u njoj je provocirala otpor. I za žrtvu i za novinara bolja bi bila odluka da nije niti pokušao pristupiti žrtvi.

Priče o konkretnim žrtvama, tako atraktivne čitateljima, gledateljima i slušateljima, te važne novinarima i urednicima, znaju biti višestruko opasne – i za novinarski profesionalni ugled, ali i za žrtve koje medijima daju svoje ispovijesti, dopuštaju da se o njima piše ili postaju „medijske zvijezde“ i bez svoje volje.

TRGOVINA ŽENAMA KAO UNOSAN POSAO

Postoje razni drugi načini da se izvještava o trgovini ženama, a mnogi od njih gotovo da se i ne koriste u tranzicijskim zemljama jugoistočne Europe zbog toga što ozbiljno istraživačko novinarstvo nije dovoljno zastupljeno niti cijenjeno u javnosti, pa čak niti u samoj novinarskoj struci.

Često je dovoljno samo slijediti elementarnu logiku da bi se došlo do pravog odgovora na pitanje: što može biti dobra tema. Trgovina ljudima, uz trgovinu drogom i oružjem, najisplativiji je oblik organiziranoga kriminala i jedan od najunosnijih poslova uopće. Jugoistočna Europa među najvećim je tržištima u trgovini ženama, Srbija je jedno od raskrižja na važnom pravcu „traffickinga“, a u ekonomskim rubrikama najprodavanijih srbijanskih novina cijele godine nema niti jednoga teksta o trgovini ženama!?

Često se „ekonomski“ pristup ovoj temi smatra nedovoljno atraktivnim. No, povod za pisanje o trgovini ženama „na drugi način“ (bez detaljnih priča o konkretnim žrtvama) može se pronaći u suhoparnim ekonomskim analizama, teško razumljivim brojkama, nepreglednim tabelama... ali da bi bila objavljiva i na stranicama ekonomskih rubrika tema se ne mora obraditi na dosadan i nerazumljiv način.

Na primjer, analizirajući sa ekonomskog stanovišta naoko medijski neatraktan slučaj grupe ilegalnih migrantica ili pozadinu vijesti sa policijske konferencije za novinare o privođenju nekoliko „strankinja prostitutki“ može se pronaći prava priča o trgovini ženama – dovoljno atraktivna, a ujedno činjenično utemeljena. Nasnažnije i najvažnije priče o fenomenu trgovine ženama nastale su upravo na takav način.

PUT BEZ IZLAZA: KORIŠTENJE SAMO JEDNOG IZVORA

Većina tekstova o temi trgovine ženama u Srbiji se, kao i u ostalim zemljama jugoistočne Europe, temelji na podacima sa policijskih konferencija za novinare. Te sastanke sa novinarima predstavnici policije uglavnom koriste kako bi se pohvalili policijskim uspjesima, koji uključuju racije, te privođenja djevojaka i žena zatečenih bez odgovarajućih dokumenata.

Činjenica da je policija glavni izvor informacija koje mogu ukazivati na trgovinu ženama ne može se izbjeći. Mnogo je veći problem što se novinari često zadovoljavaju šturom policijskom informacijom koja češće optužuje moguće žrtve (one su u zemlji ilegalno, bez valjanih dokumenata), nego moguće počinitelje kaznenih djela, uključujući i trgovinu ljudima.

Lakše je pisati o onome što je očito i još ponuđeno kao „na dlanu“. Jednostavnije je prenositi policijske informacije o ženama bez dokumenata, nego se baviti pozadinom priče. Ne istražujući dalje i ne tražeći nove pristupe temi novinari postaju policijski glasnogovornici umjesto da javnosti ponude profesionalno urađenu priču u kojoj su bar postavljena sva relevantna pitanja – ako već na svako od njih nije pronađen adekvatan odgovor.

Svakako, uz policijske izvještaje treba koristiti i ostale izvore koji mogu doprinijeti boljoj informiranosti novinara o temi. U slučaju trgovine ženama posebno značajan izvor podataka mogu biti nevladine organizacije i međunarodne institucije koje se bave tim fenomenom, pravima žena ili izravno pomažu žrtvama.

Novinari, međutim, čine pogrešku ako nekritički prihvaćaju informacije iz tih izvora kao jedino relevantnih. Takav postupak

jednako je neprofesionalan kao i zadovoljavanje samo policijskim izvještajima. Novinar mora biti profesionalno odmjeren, a prihvaćajući informaciju iz jednog izvora kao jedinu ispravnu i konačnu čini upravo ono što nikako ne bi smio – postaje pristran.

Takvo ponašanje neminovno smanjuje razinu profesionalne ozbiljnosti i vrijednost učinjenoga posla, a tada je vrlo malen korak do katastrofalnih rezultata: nepotpune informacije, isključivosti, senzacionalizma... Dugoročno, novinar koji se oslanja samo na jedan izvor sve je ovisniji o izvoru i ne može se oduprijeti manipulacijama. Umjesto da novinar koristi izvor za stvaranje potpune, uravnotežene informacije – izvor tada iskorištava novinara da bi javnosti bila prikazana onakva slika o temi trgovine ženama koja odgovara izvoru.

Na tipičnom primjeru pokušat ćemo pokazati kako najobičnija policijska informacija može biti povod za rad na nizu analitičkih priča tematski vezanih za trgovinu ženama ili za – put u profesionalnu katastrofu.

Put ka jednoj ili drugoj krajnosti počinje već davno prije dolaska reportera na konferenciju za novinare gdje će polazna informacija biti izrečena: u trenutku kada je jedan od naša tri zamišljena (a zapravo vrlo stvarna) reportera odlučio profesionalno pristupiti svome poslu (usvojio je stroga pravila ponašanja, sustavno prikuplja i organizira podatke, razmjenjuje iskustva sa kolegama, proširuje krug potencijalnih izvora, provjerava i uspoređuje informacije...).

Na konferenciji za novinare u policiji novinarima je ponuđena slijedeća informacija:

„Rutinskom provjerom u lokalu RUŽA u mjestu X u središnjoj Vojvodini pronađene su tri ukrajinske državljanke sa krivotvorenim putnim ispravama i radnim dozvolama. Vlasnik lokala A.A. izjavio je da su djevojke kod njega radile kao konobarice. Operativnom obradom utvrđeno je da su Ukrajinke pružale seksualne usluge za novac većem broju muškaraca. Protiv više osoba policija je podnijela prekršajne prijave“.

Ovakvu informaciju prvi je reporter doslovno prenio, a kako bi je „pojačao“ njegov urednik naslovio je vijest sa: *PRIVEDENE TRI UKRAJINSKE PROSTITUTKE.*

Pređajom policijske informacije uredniku prvi reporter završio je svoj posao i otišao s kolegama na piće i razgovor o nogometu. Uživao je u slobodnom vremenu do slijedeće, sutrašnje konferencije za novinare.

Drugi je reporter poslije konferencije za novinare otišao na piće sa svojim izvorom iz policije. Tako je uz šturu službenu informaciju dobio i sočne detalje o raciji, uključujući policijske fotografije iz racije, imena ukrajinskih djevojaka, podatak da su maloljetne, te kopije lažnih putovnica, viza i radnih dozvola. Saznao je i da policija sumnja kako je jedan od policajaca bio upleten u ilegalno prebacivanje djevojaka preko granice. Nije znao da ga zapravo njegov izvor zloupotrebljava kako bi naudio kolegi s kojim je u sukobu.

Slijedećeg dana u novinama drugoga reportera pojavio se „vrišteći“ naslov:

I POLICIJA UMIJEŠANA U SKANDAL SA PROSTITUTKAMA. Tekst, u kojem je, uz policijsku informaciju, objavljeno sve što mu je rekao njegov policijski izvor (naznačen kao povjerljivi izvor unutar policije koji je želio ostati anonimn) uključujući i ime navodno umiješanoga policajca, „ukrašen“ je fotografijama na kojima se vidi privođenje djevojaka otkrivena lica, njihovim imenima, te faksimilima dokumenata koji su kod njih pronađeni. Zadovoljan prostorom koji je dobio i načinom na koji je plasirana njegova priča drugi je reporter slavodobitno pozvao na piće kolege iz rubrike.

Treći reporter, nakon što je policijski glasnogovornik iznio pripremljenu informaciju, počeo je postavljati pitanja:

- Što znači izraz rutinska provjera?
- Koliko često se rutinski provjerava lokal RUŽA, ostalim lokalima u mjestu X, te ostalim mjestima u nadležnosti te policijske uprave?
- Kakvi su bili rezultati ranijih provjera?
- Zna li se porijeklo falsificiranih dokumenata i gdje su oni izdani prema podacima koji su upisani na njima?
- Da li je to prvi put da je policija pronašla djevojke sa lažnim dokumentima ili bez dokumenata u lokalu RUŽA ili nekom drugom lokalu A.A., ako ih on ima?
- Da li su u lokalu pronađene i druge djevojke, koje su imale uredne dokumente?
- Kako je policija saznala da su se djevojke prostituirale za novac (od njih, od klijenata, anonimnom prijavom...)?
- Protiv koga su točno podnešene prekršajne prijave i na temelju kojeg zakonskog članka?
- Da li je policija provjeravala jesu li djevojke tučene, da li im je onemogućavano slobodno kretanje, jesu li prisiljavane na prostituciju?
- Da li je policija kontaktirala nevladinu organizaciju koja brine o skloništu za žrtve trgovine ženama i da li je itko osim policajaca razgovarao sa djevojkama, uključujući i predstavnike ukrajinskog konzulata?

To je samo dio pitanja što ih je još na konferenciji za novinare postavio treći reporter, iako je znao da će na većinu njih odgovor biti kako se podaci ne mogu dati u interesu istrage. Postavljajući sva ta pitanja reporter je, međutim, pokazao da se neće zadovoljiti šturom informacijom dobijenom od policijskog glasnogovornika, a ujedno je počinjao organizirati prikupljanje podataka koji će mu biti neophodni u nastavku istraživanja.

Možda na kraju u ovoj priči treći reporter neće uspjeti dokazati trgovinu ženama, ali će mu, radeći na ovakav način, biti lakše usredotočiti se na ono što se može dokumentirati – tzv. minimalnu priču. Svi ostali podaci koje prikupi bit će mu korisni kada jednom bude imao dovoljno za maksimalnu priču – priču o trgovini ženama u kojoj će se možda pokazati da je i naoko banalna epizoda iz lokala RUŽA važan dio.

Trećem reporteru policijski je glasnogovornik zaista rekao kako na većinu pitanja ne može odgovoriti zbog interesa istrage. Reporter je zabilježio svoja pitanja i glasnogovornikove odgovore. Na neka pitanja (o tome što se događalo ranije) već je imao odgovore jer je redovito prikupljao informacije, provjeravao ih i organizirao tako da ih je jednostavno mogao pronaći kada bi mu zatrebali.

Tekst trećeg reportera koji je objavljen sutradan naslovljen je sa: PROSTITUTKE ILI SEKSUALNE ROBINJE? Uz policijsku informaciju objavljena su najvažnija pitanja koje je reporter postavio u policiji, odgovori koje je dobio i podaci koje je već imao o ranijim događajima vezanima za temu, a koje je glasnogovornik proglasio nedostupnima u interesu istrage. Glasnogovornik je to učinio jer se, za razliku od trećeg reportera, nije pripremio za konferenciju za novinare koju je sam savzao. Ti su podaci, naime, već ranije objavljeni, a izvor im je bio upravo glasnogovornik – na jednom od ranijih susreta sa novinarima.

Treći reporter tekst je završio popisom najvažnijih pitanja koja su još bez odgovora, te ih je istovremeno poslao u nadležne institucije (uključujući i policiju). Nakon što je pročitao svoj tekst, provjerio je da li je korektno objavljen i usporedio ga sa tekstovima preostale dvojice reportera. Imena djevojaka, te podatke iz dokumenata koje je objavio drugi reporter, zajedno sa svojom objavljenom pričom i popisom pitanja na koja nema odgovor, treći reporter poslao je na nekoliko mjesta tražeći pomoć svojih kolega.

Taj njegov „paket“ stigao je kolegi u Ukrajini odakle su djevojke podrijetlom sudeći po putovnicama, ali i zemlji u kojoj su im, prema podacima na dokumentima, izdane vize. Po ustaljenoj proceduri novinari će istraživati svaki u svojoj zemlji, a dobijene informacije međusobno će razmjenjivati, provjeravati i usklađivati.

Na taj način svatko će pomoći ostalima, a imat će i vlastitu, makar minimalnu priču. Novinar u Ukrajini imat će priču o tome kako su nastradale ukrajinske djevojke (ili djevojke koje su imale lažne ukrajinske putovnice?). Novinar u zemlji u kojoj su navodno izdane vize imat će priču o krivotvorenim (ili pravim?) vizama. Sva trojica moći će koristiti podatke preostale dvojice u gradnji svojih priča i nastavku istraživanja.

Oni možda nikada neće pronaći dokaz da su tri djevojke pronađene u lokalu RUŽA, negdje u središnjoj Vojvodini, žrtve trgovine ženama prisiljavane na seks. Međutim, radeći na ovaj način imat će najviše šansi da taj dokaz pronađu, ako on postoji. Istovremeno razvijat će i druge priče za čije istraživanje je povod bila štura informacija na konferenciji za novinare u Srbiji. Tako će put ka priči od svakodnevnice policijske informacije na konferenciji za novinare u Srbiji pronaći dvojica novinara koji u Srbiji nikada nisu bili. Istovremeno dvojica novinara koji su informaciju dobili „iz prve ruke“ nikada je neće iskoristiti.

Neke od priča koje su se počele graditi na temeljima obične policijske informacije na kakvu većina novinara gotovo i ne obrati pažnju ukazat će na ključne probleme koji omogućavaju ili čak podstiču trgovinu ženama; neke će prikazati i konkretne slučajeve, ukazati na puteve trgovine, korupcijske skandale, povezanost trgovaca ljudima sa ostalim aktivnostima organiziranoga kriminala...

SAVJETI KOJI MOGU BITI KORISNI ZA DOBRU PRIČU

- Trgovina ženama može se obraditi kroz niz aspekata: ekonomski, politički, ženska prava/ljudska prava, pravni, sigurnosni, organizirani kriminal itd. Izaberite za priču onaj aspekt o kojem se najmanje pisalo. Veća je mogućnost da ćete reći nešto novo.
- Najčešće se piše o sudbinama žrtava Izaberite manje korišten pristup temi. Npr. analizu kontrole provedbe viznog režima i dodjele radnih dozvola. Čak i suhoparne statistike mogu vas uputiti na moguću korupciju povezanu sa trgovinom ženama.
- Potencijalne žrtve trgovine o kojima se izvještava uglavnom su strankinje dovedene u vašu zemlju jer je osnovni izvor informacija policija, a indikator nedostatak ispravnih dokumenata. Žrtve među domaćim djevojkama i ženama teže se otkrivaju, ali ne zato što ne postoje nego zato što završavaju u drugim zemljama. Provjeravajte rutinske podatke stranih policija.
- Među žrtvama trgovine ima i osoba koje se službeno smatraju nestalima. Objavlivanje podataka o nestalim ženama i djevojkama i njihovih fotografija može pomoći da ih se pronađe, ali i da se dođe do informacija o kanalima trgovine ženama.
- Često se informacije koje imate čine nevažnima i neiskoristivima. Nikada ih ne bacajte. Čuvajte ih na način da ih je lako pronaći. Ako nisu bili iskoristivi za jednu priču bit će za drugu.

- Većina novinara piše o ovoj temi tek kada su potaknuti konkretnim događajem. Ako ozbiljno pratite fenomen, prikupljat ćete podatke, analizirati ih i uspoređivati. Teme za priču pojavit će se same. Bit ćete u prednosti, imat ćete više vremena za rad na priči, nećete biti pod pritiskom događaja.
- Trgovina ženama, kao dio organiziranog kriminala, nikada nije izolirana na jednu zemlju. Suradujte s novinarima iz drugih zemalja. Često ćete jedni drugima dati podatke koji će tek razmjenjeni dobiti pravu vrijednost. Ono što kolegi/kolegici u npr. Makedoniji ili SAD-u ne mora značiti ništa vama može biti ključna informacija. Oboje ste tako dobili priču.
- Žene i djevojke žrtve trgovaca ljudima u jugoistočnoj Europi najčešće su prisiljavane na prostituciju, ali ne uvijek. Na primjer, među osobama koje svakodnevno vidate da prose ili krađu na ulici ima onih koje su zatočeni trgovalci ljudima, pod neprekidnim su nadzorom i ne mogu pobjeći.
- Kao dio organiziranoga kriminala trgovina ženama povezana je sa drugim nezakonitim poslovima, na primjer krijumčarenjem droge. Među ženama koje prenose drogu sve je više žrtava trgovine ljudima. Ako ih uhvati policija za kriminalce je šteta minimalna. Kao izvor podataka o krijumčarima nekorisne su, a kao ljudska bića unaprijed su žrtvovane. I to može biti vaša priča.

ETIČKE DVOJBE: KRISTININA⁶⁶ PRIČA

PIŠE: SAŠA LEKOVIĆ, SLOBODNI NOVINAR I TRENER ISTRAŽIVAČKOG NOVINARSTVA

Sa kojim se sve etičkim problemima novinar može susresti istražujući sudbinu žrtve trgovaca ljudima – od nestanka do pronalaska žrtve

Kad su me iz ASTRA-e zamolili da za drugo, prošireno izdanje priručnika za novinare koje zanima izvještavanje o trgovini ljudima napišem jedan tekst odlučio sam da neću pisati klasičan edukativni članak sa savjetima što novinar (ne) treba činiti u određenim situacijama već da ću napisati priču o Kristini.

Iskreno se nadam da će iz te priče bar nešto naučiti svaki novinar koji ima želju izvještavati o trgovini ljudima, a pogotovo oni koje privlači pomisao da idu korak dalje od pukog izvještavanja – da istražuju.

U vrijeme kada priča počinje Kristina je bila petnaestogodišnja učenica prvog razreda srednje škole. Danas su Kristini 22 godine i radi kao prodavačica u svom rodnom mjestu.

U međuvremenu je bila žrtva trgovaca ljudima prisiljena na prostituciju.

Meni se sa Kristinom dogodilo ono što se s vremena na vrijeme događa novinarima kojima je stalo do likova njihovih priča, pogotovo ako je tim likovima potrebna pomoć: od pripovjedača postao sam netko tko utječe na razvoj vlastite priče.

⁶⁶ Svi lični podaci žrtve su promijenjeni u ovom tekstu

Te bi situacije u pravilu trebalo izbjegavati, ali mogu se dogoditi i lošim novinarima i vrhunskim profesionalcima.

Ponekad je mogućnost izbora minimalna: ili ćeš biti više od novinara ili ćeš si cijeli život prebacivati da nisi bio dovoljno čovjek.

Sa Kristinom mi se dogodilo i nešto što se gotovo nikada ne događa čak i novinarima koji godinama istražuju trgovinu ljudima.

Spasio sam žrtvu.

Ponekad prođem kroz grad u kojem Kristina živi, ali u gotovo sedam godina, koliko je prošlo od njenog povratka kući, nikada joj se nisam javio, nisam ušao u prodavaonicu u kojoj radi, nisam je zvao telefonom niti se javio njenoj obitelji.

Ne usudim im se pogledati u oči.

Kad je Kristina spašena iz ruku opasnih kriminalaca cijela njena obitelj bila mi je zahvalna što sam pomogao da se Kristina vrati kući.

Nisu imali ništa protiv da o onome što se dogodilo Kristini napišem priču za novine, smatrajući da bi ta priča mogla pomoći drugim djevojkama, potencijalnim žrtvama trgovaca ljudima.

Nije protiv objavljivanja priče bila niti Kristina.

Na kraju, pisanje priča moj je posao.

Taj me posao i doveo u njihove živote.

No, siguran sam da su i Kristina i njena obitelj već odavno shvatili kako objavljivanje priče o Kristininom iskustvu seksualne robinje nije bila najpametnija ideja.

Ja sam to znao onog trenutka kad je priča objavljena, ali bilo je kasno.

Zbog osjećaja da, unatoč najboljoj namjeri, svim mjerema opreza, iskustvu i znanju nisam učinio sve da žrtva ne bude ponovo traumatizirana i to javno, ne mogu pogledati u oči Kristini, njenoj majci, očuhu, mlađoj sestri, baki...

Osjećaj krivice me progoni sve ove godine i neprekidno iznova „važem“ u glavi stotine situacija u kojima sam možda mogao postupati bolje, pametnije, profesionalnije...

Kristina je nestala 7. veljače 2001. godine.

Zapravo, tog se dana prvi puta nakon škole nije u uobičajeno vrijeme iz obližnje Petrinje vratila u nekoliko kilometara udaljenu obiteljsku kuću u predgrađu Siska.

Nekoliko dana kasnije u dnevnim novinama objavljena je posljednja Kristinina fotografija što su je imali njeni ukućani i kratak opis petnaestogodišnjakinje koju je policija službeno proglasila nestalom.

LAŽNO PREDSTAVLJANJE

Nitko nije čuo ništa o Kristini niti ju je vidio.

Prošao je jedan mjesec od njena nestanka, a potom i drugi.

Majka i očuh, nezadovoljni činjenicom da im policajci postavljaju stalno ista pitanja a niti na jedno pitanje obitelji nemaju odgovor odlučili su sami tragati za svojom djevojčicom.

Najprije su je tražili po Sisku i Petrinji, a potom i po Zagrebu jer su od nekih Kristininih školskih kolegica čuli da je Kristina navodno otišla u Zagreb.

Nakon gotovo dva mjeseca uzaludnog traganja došli su u moj ured u redakciji tjednika Arena i zamolili me da im pomognem da nađu kćer.

Bio sam tada izvršni urednik Arene, praktično sam operativno vodio redakciju.

Unatoč uredničkom poslu redovito sam i pisao.

Kako bih izbjegao mogući sukob interesa tražio sam od glavnog urednika da on sam odlučuje o tome hoće li i na koji način objaviti priču o nestaloj djevojčici a da mene potpuno isključi iz procesa odlučivanja, odnosno da me u ovom slučaju tretira kao i svakog drugog reportera.

Također, posao koji sam radio kao izvršni urednik magazina nije mi ostavljao mogućnost da Kristinu tražim u okviru svog redovnog radnog vremena koje je ionako iznosilo najmanje desetak sati dnevno.

Stoga sam odlučio sve slobodno vrijeme, a to su uglavnom bili kasni noćni i rani jutarnji sati, posvetiti traženju Kristine.

Moj privatni život, koji ionako gotovo da nije postojao, tog je trenutka nestao.

Priču o Kristini, koja se jednog dana bez jasnog razloga nije vratila iz škole i koju niti nakon dva mjeseca ni roditelji ni policija nisu pronašli, objavili smo na dvije stranice Arene.

No, prije odluke da napišem priču podsjetio sam Kristininu majku i očuha da sam novinar, da je moj posao da pišem priče i da ne očekuju da ću im pronaći kćer.

Ovo je bilo vrlo važno jasno reći i ponavljam to svim članovima obitelji koji su ikada odlučili tražiti svoje nestale pomoću mojih priča.

Novinarima se obitelji nestalih obično obraćaju kad izgube svaku nadu da će njihovu djecu, sestre, očeve...pronaći policija.

Zbog osjećaja da im novinar posvećuje više pažnje i više mu je stalo do sudbine njihovih nestalih članova obitelji nego policiji nesretni ljudi često imaju nerealna očekivanja od novinara.

Zbog toga je važno pošteno i jasno upozoriti ih što realno mogu očekivati od objavljene priče o nestalom članu svoje obitelji.

Uglavnom ne trebaju očekivati mnogo, pogotovo ne smiju sami sebe uvjeriti kako će objavljivanje priče automatski riješiti njihov problem.

NEREALNA OČEKIVANJA

Ponekad nerealna očekivanja obitelji nestalih stvore probleme pa i vrlo neugodne situacije.

Na primjer jedna me majka zamolila da pišem o njenoj kćeri koja je nestala no nakon nekoliko mjeseci neuspješne potrage ta me je žena optužila da sudjelujem u navodnoj zavjeri kriminalaca, policajaca i novinara koji su navodno oteli njenu kćer i skrivaju je.

Zbog toga sam uvijek vrlo oprezan kada se upuštam u bilo kakav sličan poduhvat.

Moje je pravilo da prije početka potrage za nestalom osobom dobro upoznam obitelj ili osobu koja traži nestalu osobu, da sa tragateljima detaljno razgovaram o njihovim motivima za potragu, o njihovom odnosu sa nestalom osobom, te da otkrijem što više detalja o nestaloj osobi i njenom okruženju, kao i da napravim psihološke profile – i nestale osobe i onih koji je traže.

Konačno odlučujem započeti potragu tek kada rezultati takve pripreme pokažu da će biti moguće surađivati sa onima koji žele saznati sudbinu svog člana obitelji ili prijatelja, te da ti ljudi razumiju kako su ograničenja novinarske potrage velika a mogućnosti da osoba bude pronađena, nakon što niti policija to nije uspjela, iznimno male.

Nakon nekoliko dugih i iscrpnih razgovora sa Kristininom obitelji, koji su obuhvatili i vrlo osobne, intimne stvari iz njihovih života, zaključio sam kako će biti moguće surađivati s tim ljudima u potrazi za Kristinom.

To su bile osobe skromna obrazovanja ali vrlo realni i svjesni koliko je malo šanse da se Kristina vrati kući.

Istovremeno, zaista su tu djevojčicu iskreno voljeli i željeli su da ju pronađu i prihvate bez obzira na razloge njena nestanka, te na ono što joj se u međuvremenu dogodilo ili je napravila.

Velika priča o nestaloj djevojčici omogućila je da uz ponovno objavljivanje njene posljednje fotografije objavimo i mnoge pojedinosti koje bi mogle pomoći da netko od čitatelja prepozna Kristinu ako ju je negdje vidio.

Priča je namjerno bila napisana vrlo osjećajno, gotovo na granici patetike, a maksimalno sam nastojao iskoristiti

emotivne iskaze članova Kristinine obitelji koji su pokazivali koliko im je stalo do nestale djevojčice i koliko se brinu.

Da bi priča što snažnije djelovala na čitatelje unio sam mnogo narativnih elemenata – od korištenja emotivnih citata umjesto prepričavanja onoga što su članovi obitelji govorili do detaljnih opisa ponašanja Kristinine majke koje je pokazivalo koliko joj je teško zbog kćerina nestanaka te detaljnog opisa Kristinine sobe i njenih najdražih stvari.

Pišući tu prvu priču nisam mogao znati da li je djevojčica žrtva trgovaca ljudima, da li je sama otišla od kuće zbog nekog mladalackog hira ili problema u školi, da li je žrtva nekog bolesnog ubojice ili joj se dogodilo sve to.

(ZLO)UPOTREBA DJETETA

Tekst je naslovljen citatom izjave Kristinine mlađe sestre: „Seko vrati se kući.“

Štoviše objavljena je i fotografija na kojoj se vidi kako Kristinina sestra dovršava crtež drvenim bojicama.

Na crtežu je bila kuća ispred koje se za ruke drže dvije djevojčice, manja i veća, a iznad crteža je nevjštini dječjim rukopisom ispisan poziv sestri koji smo iskoristili i za naslov.

Odlučio sam se za takav pristup temi jer je Arena u kojoj je priča objavljena tada bila obiteljski magazin.

Čitale su je sve generacije čitatelja a htio sam izazvati ne samo njihovo zanimanje već i suosjećanje – i sa Kristinom i sa njenom obitelji.

A to sam mogao postići toplom pričom sa mnogo narativnih, opisnih elemenata, ali i fotografijama koje su bile dovoljno dramatične da potaknu emocije čitatelja.

Zbog toga sam, kao i inače kad god je to bilo moguće, za partnera u radu na priči odabrao kolegu Tonija Hnojčika, jednog od onih ljudi sa foto aparatom koji se u redakcijama novina s pravom smatraju – ne fotografima nego foto reporterima.

Foto reportere sam uvijek smatrao ravnopravnim članovima novinarskog tima, kolegicama ili kolegama koji nisu tu samo da bi redakcija imala i nekakve fotografije.

S kolegom Hnojčikom radio sam, uz neke prekide, više od dvanaest godina – od običnih, svakodnevnih priča preko ratnih izvještavanja i reportaža do priča o trgovini ljudima.

On mi je bio nepohodan i za priču o Kristini jer je savršeno znao ne samo kako izvući najbolju moguću fotografiju iz svake situacije nego i kada i kako se ponašati prema ljudima koje je snimao da bi i on, koji je fotografirao, i ja koji sam pisao, dobili što više.

Priču o Kristini, i tekstualno i fotografski, zamislili smo tako da može potaknuti na javljanje one koji nešto znaju o Kristininoj

sudbini ali i Kristinu samu, ukoliko je otišla svojevóljno i još uvijek se može slobodno kretati i komunicirati.

Ali pokušaj da naša priča bude što osjećajnija krila je moguću etičku zamku – zloupotrebu djeteta.

Način na koji smo odlučili u priči koristiti Kristininu mlađu sestru može se smatrati neetičkim, iako smo samo fotografirali i opisivali samo ono što se zaista dogodilo.

Nismo djevojčici sugerirali što da radi niti smo izmislili jednu njenu izjavu.

Da bismo bili sigurni kako je moguća šteta smanjena na minimum objasnili smo Kristininoj obitelji da je korištenje djeteta na način na koji to činimo na granici neetičnosti, te smo ih suočili sa mogućim pozitivnim i negativnim rezultatima takvog ponašanja.

Od obitelji smo tražili da odluči dopušta li da koristimo djevojčicu na način koji smo predložili.

To je pravilo kojeg se strogo pridržavam u sličnim situacijama: obitelj nestale osobe suočim sa svim mogućim dobrim i lošim rezultatima novinarske aktivnosti u toku traganja te od njih zahtjevam da odluče da li da učinim konkretan potez ili da odustanem.

(NE)SURADNJA S POLICIJOM

Taj sam dogovor postigao i sa Kristininom obitelji, a uključivao je i komunikaciju sa policijskim istražiteljima: ja ću obitelj izvještavati o svim informacijama koje dobijem i konzultirati o svim potezima koje kanim poduzeti a obitelj će odlučivati hoće li te informacije prosljediti policiji.

Ja neću samoinicijativno informirati policiju o svom novinarskom poslu, a ako me i pozovu na razgovor svakako im neću odavati svoje izvore niti informacije za koje je Kristinina obitelj odlučila da ih ne želi prosljediti policiji.

Kristinina obitelj obećala je da će se pridržavati pravila na kojima sam inzistirao, te odlučila da Kristininu mlađu sestru uključimo u priču na način na koji bi mogla najviše doprinjeti da se Kristina vrati kući.

Nakon objavljivanja priče sačekali smo desetak dana ne čineći ništa, u nadi da će se Kristina sama vratiti kući ili da će netko javiti kako ju je vidio.

Kad se to nije dogodilo dogovorio sam sa Kristininom obitelji da ću djevojčicu početi tražiti po Zagrebu i okolici.

To su, istina, prije toga pokušali i njeni, majka i očuh, ali očajni par koji besciljno luta gradskim ulicama i prigradskim naseljima u kojima nikada ranije nije bio nije imao mnogo šansi za uspjeh.

Kristininu posljednju fotografiju, objavljenu u Areni, fotokopirao sam u stotinama primjeraka i krenuo obilaziti gradske i prigradske kafiće i druga mjesta za koja sam znao ili pretpostavljao da su okupljališta zagrebačkog polusvijeta, taksi stajališta, disko klubove i noćne barove.

Pokazivao sam Kristininu fotografiju ljudima objašnjavajući da sam prijatelj njene obitelji koja me angažirala da pomognem pronaći Kristinu.

Lažno predstavljanje je metoda koju novinarska etika ne odobrava, osim u slučajevima kad je to jedini način dobijanja informacija od ključne važnosti za spašavanje nečijeg života ili postizanja neke jasne društvene koristi koja je nedvojbeno veća od štete koju bi lažno svjedočenje moglo izazvati.

Smatrao sam [a Kristinina obitelj je to odobrila] da predstavljajući se kao novinar nikada neću moći doći do informacija do kojih bih mogao doći kao običan prijatelj obitelji a koje bi možda mogle spasiti Kristinin život.

Uostalom, tada sam već polako ali sigurno prelazio onu tanku granicu između suosjećanja i simpatije za Kristinu i njenu obitelj, što me na neki način zaista već činilo prijateljem obitelji.

Nisam time bio manje novinar ali jesam postajao potencijalno manje objektivn i manje oprezan.

Bila su to dva tjedna večernje–noćno–jutarnjih kruženja, promatranja i razgovora po mjestima među kojima su bila i ona što su me iznenadila, uznemirila, šokirala, pa i uplašila, unatoč dugogodišnjem novinarskom iskustvu koje sam velikim djelom stjecao istražujući organizirani kriminal.

Dobro je da ta mjesta nisu vidjeli Kristinini roditelji.

Na kraju sam bio siguran da je Kristina zaista došla u Zagreb sa dvije godine starijom poznanicom iz škole, da se zaljubila u momka koji se pravio da je voli, te da je više od mjesec dana radila kao konobarica u nekoliko kafića gdje ju je taj momak zaposlio.

ULAZAK U OBITELJSKU INTIMU

No, u trenutku kad sam je ja došao tražiti Kristine u Zagrebu sasvim sigurno više nije bilo.

Bila je to dobro poznata priča koja je tada već počela ozbiljno mirisati na trgovinu ljudima.

Žrtva (ili budući žrtva, što je Kristina tada bila jer je još uvijek tu bila dobrovoljno, zaljubljena u prevaranta iz lanca trgovaca ljudima) konobari malo u jednom malo u drugom kafiću, a svi su oni povezani jednim stvarnim vlasnikom i grupom njegovih suradnika.

Potom, kad je bilo jasno da policija nije ušla u trag nestaloj djevojčici, Kristina je prokrijumčarena preko granice u Italiju (jer nije mala dokumente) i tamo prodana.

Učinjeno je to na isti način na koji je žrtva vrbovana: zaljubila se u momka koji joj je lagao da je voli.

Za 15-godišnju djevojčicu čije je životno iskustvo sezalo tek do bezazlenih izlazaka s kolegicama i banalnih školskih izleta susret sa bezbrojnim mogućnostima iskazivanja samostalnosti bio je šok u kojem se nije mogla snaći.

Naravno, ubrzo se pokazalo da od samostalnosti nije ostalo ništa.

Kristina je postala seksualna robinja prisiljena na prostituciju.

Tada ništa o tome nisu znali ni policija, ni Kristinini roditelji, niti sam znao ja.

Tako bi vjerovatno i ostalo da onaj koji se pretvarao da je Kristinin dečko nije napravio ključnu pogrešku.

Odlučio je omogućiti Kristini da se javi majci.

Ideja je bila da Kristina nazove majku i kaže joj kako je dobro, da živi sa svojim dečkom i ne želi se vratiti kući.

No, pokušaj da se roditelji umire a policijska potraga učini manje intenzivnim pokazala se odličnom za Kristinu a katastrofalno za one koji su je držali u ropstvu.

Kristinina majka mi je rekla da ju je Kristina nazvala, te kako je policija obavještena o tom razgovoru.

Doznao sam i broj telefona sa kojega je Kristina nazvala jer ga je Kristina rekla majci ali uz napomenu da je ne naziva jer se neće javiti nitko ili će se javiti njen momak koji ne zna hrvatski.

Broj je bio iz jedne talijanske mobilne mreže ali nisu Kristinini tamničari bili previše glupi.

Koristili su prepaid broj kupljen na nekom kiosku bez identifikacije korisnika.

Pripremio sam Kristininu majku za slučaj da Kristina ponovo nazove.

Vježbali smo što treba reći i na koji način, što nikako ne smije govoriti...

Ponavljali smo to, glumeći stvarni razgovor kako bi Kristinina majka bila spremna da u slučaju ponovnog Kristininog poziva izvuče što je više moguće informacija.

Važno je bilo i da majka Kristini da neku informaciju koja bi djevojčicu mogla zaintrigirati.

Dogovorili smo se da majka Kristini kaže kako zagrebački prijatelji njenog očuha putuju na turističko krstarenje Italijom a usput će kupovati i neke stvari za svoj kafić.

Imalo je smisla jer je Kristinin očuh razvio piće po kafićima i imao mnogo poznanika koje Kristina nikada nije vidjela.

Po našem dogovoru majka je trebala ponudila Kristini da joj „očuhovi prijatelji“ donesu majčino pismo i najdražu igračku – plišanog medvjedića.

KOLIKO DALEKO NOVINAR SMIJE IĆI?

Nakon dva mjeseca Kristina je ponovo nazvala majku koja joj je zaista i rekla što smo se dogovorili, uvjeravajući kćer da „prijatelji“ ionako namjeravaju dugo lutati Italijom pa im nije problem sresti se sa Kristinom gdje god ona bila.

Kristina je saslušala majku i rekla da će joj odgovoriti sljedećeg dana, nakon što porazgovara sa „dečkom“.

Sutradan je Kristina ponovo zvala i rekla kako će se sastati sa očuhovim „prijateljima“.

Rekla je vrijeme i mjesto: ispred katedrale na glavnom milanskom trgu.

Misleći da će si tako konačno skinuti s vrata i Kristinine roditelje i policiju Kristinin „dečko“ napravio je drugu ključnu glupost.

Kristinina obitelj bila je izuzetno uzbuđena.

Nisu mogli spavati.

Nada u spas njihove kćeri rasla je svake sekunde.

Spas – jer o normalnom, svojevremenom povratku sad više nitko nije ozbiljno razmišljao.

I Kristininima je bilo jasno da je njihova djevojčica zatočena, bez obzira na to što je od kuće otišla svojevremeno.

Kristinini su odlučili da policiji neće reći za naš plan po kojem će očuhovi „prijatelji“ sresti Kristinu i predati joj poklone od kuće.

Bojali su se da policija ne učini nešto što bi taj susret onemogućilo a Kristinu zauvijek odvojilo od obitelji.

Bila je to vrlo osjetljiva situacija.

Kristinina obitelj sve je manje vjerovala policiji a sve je više nade polagala u novinara i fotoreportera koji nisu imali niti policijske ovlasti niti moćnu infrastrukturu iza sebe.

Pritom, naša laž o „prijateljima“ bila je nesumnjivo lažno predstavljanje prema kojem je naša priča o prijatelju obitelji koji hoda po kafićima zagrebačkih predgrađa sa Kristininom fotografijom bila prava smijurija.

To je bio jedan od bezbroj trenutaka u kojima istraživački novinari moraju odlučiti hoće li nastaviti svoju istragu ili će odustati.

Razum je govorio ODUSTANI ali crta između empatije i simpatije već je bila pređena.

Kako sada reći roditeljima da sam se predomislio i da ipak ne želim nastaviti dalje?

Da, svaka daljnja aktivnost može naškoditi Kristininoj sigurnosti a nije isključeno i da bude pretučena pa čak i ubijena ako njeni

tamničari shvate prijevaru te se uspaniče ili se odluče osvetiti.

Da, moguće je da nakon susreta sa Kristinom i predajom poklona od kuće trgovci ljudima zaključe da su konačno umirili njenu obitelj i neutralizirali policiju pa odluče da Kristini više nikada ne dopuste da se javi svojim.

Da, ukoliko bi hrvatska policija bila obavještena o planiranom susretu moguće je da bi najavu ozbiljno shvatila i obavjestila talijanske kolege koji bi možda organizirali akciju Kristinina spašavanja ako se upče pojavi u dogovoreno vrijeme na dogovorenom mjestu.

Toliko mnogo MOŽDA a toliko malo sigurnosti.

Članovi obitelji žrtve u ovakvim situacijama povode se uglavnom za onim što im sugerira srce a ne za onim na što ih upozorava glava.

Ja sam bio svjestan kako je vrlo opasno da novinari, lažno se predstavljajući, sami krenu u avanturu.

To je bilo kockanje sa Kristininim životom.

Ali, istovremeno, realno je to bila i jedina izgledna prilika da se dozna više o Kristininoj sudbini i da joj se možda omogući i spas.

Ukoliko ne krene po zlu.

ŠTO AKO KRENE PO ZLU?

A ako krene po zlu neće me opravdati niti golem trud koji sam uložio u istraživanje slučaja, niti svo povjerenje Kristininih roditelja, niti mjeseci preciznog planiranja, niti nastojanje da vrhunski profesionalno rješavam sve etičke dvojbe.

Logika je govorila da ne smijem preuzeti odgovornost za situaciju koju ne mogu kontrolirati niti uz najprecizniju, vrhunsku pripremu.

Ipak smo krenuli za Milano.

Nisam htio iznevjeriti Kristinine roditelje niti principe na koje sam tražio da se obavežu: ja im obrazlažem sve moguće dobre i sve moguće loše posljedice svakog svog poteza a oni odlučuju da li da nešto učinim ili ne.

Odlučili su da Toni i ja krenemo i mi smo krenuli.

Putem smo bezbroj puta naglas razrađivali sve moguće scenarije a potom šutke, svatko u svojoj glavi, pa opet naglas.

Prva odluka, čim smo sjeli u auto, bila je: krenuli smo i više nema odustajanja.

Da bismo hladne glave mogli razmotriti sve pojedinosti svih mogućih scenarija onoga što nas čeka u Milanu morali smo izbjeći

raspravu, pa čak i razmišljanje da li je to što činimo pametno i trebamo li to uopće činiti.

Bili smo svjesni da je pređena granica koja novinara pripovjedača koji je svjedok događaja dijeli od sudionika događaja.

Nešto što se ne bi trebalo dogoditi već se bilo dogodilo.

U Milano smo stigli satima prije dogovorenog sastanka sa Kristinom uopće ne sumnjajući u to da će ona na sastanak doći u pratnji svog navodnog dečka.

Automobil smo ostavili na velikom javnom parkiralištu kilometrima daleko od glavnog gradskog trga kako ne bi izazivao pozornost jer smo znali da će Kristinini tamničari provjeriti trg i okolne ulice prije nego što joj dopuste da nam se javi.

Tonijev je auto bio 20 godina star, zapušteni Alfa Romeo.

Takve ne voze vlasnici kafića.

Do mjesta sastanka došli smo dijelom taksijem a posljednji kilometar pješice.

Više od pola sata šetali smo trgov naoko besciljno, zagledajući izloge i okrećući se za lijepim ženama, onako kako bi to valjda činili prosječni pravi vlasnici kafića, neopterećeni njima nevažnim skorim susretom sa petnaestogodišnjakinjom koja je pobjegla od kuće.

A zapravo smo na moguće promatrače htjeli ostaviti lažan dojam čitavo vrijeme pažljivo motreći i pamteći lica prolaznika, svako naoko neobično ponašanje, broj i raspored karabinjera koji su se kretali trgov.

Bilo koja od informacija koju bismo tako saznali ili bar naslutili mogla je biti presudna.

Minuta je do vremena koje je dogovoreno kao trenutak kad ćemo sresti sa Kristinom.

Iako sam posredstvom njene majke Kristini objasnio kako Toni i ja izgledamo i kako ćemo biti odjeveni a na trgu nije bila gužva odlučili smo stati na sredinu trga, na mjestu gdje je bilo najmanje ljudi, kako bismo bili lako uočljivi onima koji nas promatraju.

Dogovor je bio da će se Kristina javiti nama.

PLES PO ŽICI

Nekoliko minuta napeto smo iščekivali trudeći se da promatračima izgledamo kao dvojica turista što bezbrižno čavrljaju.

Tada nam se, nervoznim koracima i sa vidljivo uplašenim pogledom, počela sa terase obližnjeg kafića približavati djevojka praćena omanjim smrknutim mladićem koji ju je slijedio poludesno zaostajući za njom dvadesetak centimetara, gotovo je dodirujući pri svakom koraku.

Iz aviona je bilo jasno da je priča o dečku laž.

Kristina je imala lakirane nokte a kosu obojenu i mnogo dužu nego na fotografiji snimljenoj osam mjeseci ranije, neposredno prije njenog nestanka.

Bila je upadljivo našminkana i ozbiljnog lica.

Izgledala je tako da nikada ne biste pogodili kako ima nepunih 16 godina.

Kratak razgovor nasred trga bio je odmjeravanje – kombinacija nervoznih Kristininih pokušaja da se doima bezbrižno, te nastojanja prikrivenih novinara da se prikažu što je moguće većim naivčinama.

Za to vrijeme Kristinin „dečko“ kojega je predstavila kao Giovannija samo je šutio.

Kristina je objasnila kako Giovanni ne zna ni hrvatski ni engleski, a ja nisam bio siguran zna li dobro i talijanski jer mi nije ličilo na Talijana.

Pitao sam Kristinu koliko ima vremena.

Odgovorila je da može s nama ostati pola sata, najviše sat.

Predložio sam da sjednemo pred neki od kafića i ona je odmah krenula prema kafiću odakle su ona i navodni Giovanni i došli do Tonija i mene.

Mladić ju je sada već čvrsto svojom lijevom šakom držao za desnu podlakticu i nije je ispuštao.

Kad smo sjeli na terasu kafića predao sam Kristini majčino pismo i plišanog medvjedića rekavši da je pozdravljaju mama, očuh, baka i prijateljice a da joj mlađa sestra šalje medu.

Na trenutak se činilo da će zaplakati ali tada se svladala.

Majčino pismo gurnula je u torbicu bez da ga je otvorila a medu je premetala po rukama za čitavo vrijeme razgovora.

Nakon više od pola sata iscrpli smo sve moguće zajedničke teme koje mogu imati petnaestogodišnjakinja pobjegla od kuće i dva klipana koje mala zapravo pretjerano i ne zanima.

Pobjegla od kuće, pa što...

Živa je i zdrava.

Živi s dečkom.

Predali smo joj poklone od kuće.

Čavrljali smo s njom.

Bilo bi logično da krenemo.

Tada je Toni predložio da načini nekoliko Kristininih fotografija koje bismo dali njenoj majci da se uvjeri kako ne treba brinuti za kćer.

Predstava je bila pomno pripremljena.

Nagovorili smo Kristinu da hrani golubove kojih je trg bio pun jer su naučili da im turisti bacaju mrvice kruha i kukuruzna zrna što su ih skupo prodavali promućurni vlasnici obližnjih kioska.

Toni je škljocao, škljocao, škljocao...nagovarajući Kristinu da se smije, birajući stalno nove kuteve snimanja.

Namjerno je bio glasan i teatralan da privuče pažnju prolaznika.

Možda će netko zapamtiti ove scene, likove, njihovu međusobnu komunikaciju.

Nikada ne znaš hoće li to jednom kasnije biti važno.

Kad sam već mislio kako se Toni toliko „zaigrao“ da je zaboravio na dogovor on se odjednom uhvatio s obje ruke za glavu puštajući fotoaparata da mu se njiše na kaišu oko vrata, a potom se otvorenim dlanom desne ruke počeo udarati po čelu.

LAGANJE ŽRTVI

Kristinu sam zamolio da objasni svom „dečku“ kako je ponestalo filma i da Toni svakako hoće kupiti još bar jednu rolu da bi snimio Kristinu i njenog dečka zajedno jer – kako će mama vjerovati da Kristina ima dečka ako ga neće biti na niti na jednoj fotografiji.

Nakon što je Kristina na nepravilnom talijanskom „dečku“ objasnila o čemu smo razgovarali on se očito naljutio te su njih dvoje pola minute razgovarali vrlo tiho ali i vrlo žučno, gestikulirajući rukama.

Bilo je očito da ga Kristina uvjerava kako se mora i on fotografirati.

Na kraju je pristao, ali trebalo je najprije kupiti film.

Toni se pravio da ne zna gdje je najbliža prodavaonica filmova, iako smo je pronašli prije sastanka sa Kristinom i njenim pratiteljem i pobrinuli se da u trenutku kad nam navodno ponestane filma budemo sto udaljeniji od tog kioska s filmovima kako bih ja mogao sto dulje ostati nasamo sa Kristinom dok Toni i Kristinin pratitelj kupuju film.

Bilo je očito da je Kristina posve potčinjena volji svoga pratitelja.

Stoga, kad su s njen pratitelj i Toni, torbe pune neiskorištenih filmova, uputili ka kiosku sa filmovima, nonšalantno sam rekao Kristini kako joj je majka poručila da će joj pomoći ako joj bilo što treba, da se može vratiti kuće bez posljedica kad god hoće, te da mi samo kaže svoje probleme i želje.

Trudio sam se da to izgleda kao uobičajena poruka brižne majke koju nezaintersirani nepoznati muškarac prenosi pri gotovo slučajnom susretu.

Vidno uznemirena Kristina je rekla da je sve u redu, da ne želi kući i da ne treba pomoć.

Na trenutak sam ponovo razmotrio nekoliko puta tokom planiranja odbačenu opciju da Kristinu uhvatim za ruku u odvedem do prvog karabinjera, te ispričam cijelu priču.

Što ako Kristina u panici počne vikati i bježati?

Ne zna tko sam i može se uplašiti mog neočekivanog postupka više nego ostanka u ropstvu.

A i kome bi karabnjeri vjerovali – meni, njoj...ili možda „Giovanniju“?

Bilo je glupo i dalje inzistirati da mi Kristina kaže bilo što osim ponavljanja priče kako je dobro i kako živi s dečkom.

Stoga sam joj samo ponudio da se vidimo na istom mjestu slijedećeg dana kada mi može predati pismo za majku i bilo što drugo što bi voljela poslati kući.

Rekla je da bi to rado učinila ali da najprije treba razgovarati s Giovannijem.

Dogovorili smo se da je zovem slijedeće prijepodne da saznam dolazi li na trg sa pismom za majku ili ne.

Slijedećeg jutra nazvao sam Kristinu na broj mobitela koji mi je dala njena majka.

Zvao sam sa telefonske govornice ne želeći otkriti broj svog mobitela.

Kristina se javila vrlo uznemirena.

Vikala je da smo je Tonii i ja prevarili i da smo policajci.

Nije me željela saslušati. Spustila je slušalicu.

Zvao sam još desetak puta ali nitko se nije javljao.

Očito je „Giovanni“ ipak posumnjao u našu priču.

Ili je samo odlučio biti oprezniji.

OD KOGA TRAŽITI POMOĆ?

Toni i ja otišli smo u hrvatski konzulat i ispričali cijelu priču o Kristini.

Razvili smo filmove i konzulici dali fotografije kako bi Kristina mogla biti prepoznata ukoliko je netko vidi na ulici ili je policija uhvati prilikom racije.

Potom smo zahtjevali od konzulice da nazove Kristininu majku i s njom razgovara.

Učinila je to.

Kad smo se vratili u Hrvatsku Kristininoj smo obitelji na stotine puta iznova morali pričati sve pojedinosti susreta sa Kristinom.

Bilo im je teško ali su tražil da pričamo još jednom, pa još jednom, pa još jednom...

Na taj način su se osjećali bliski svojoj djevojčici.

Nedugo nakon povratka dobio sam poziv iz policije.

Tražili su da dođem na „informativni razgovor“.

Otišao sam jer nisam želio da me policajci privode ali sam odlučio da ne govorim ništa osim onoga što sam već napisao i što je o Kristininom slučaju objavljeno.

To sam i rekao mladoj i zburjenoj inspektorici koja je na kraju priznala da nije ni pročitala tekstove zbog kojih su joj njeni šefovi naredili da me zove na razgovor.

Objasnio sam joj da joj mogu poslati tekstove ukoliko ih želi pročitati, da je Kristinina obitelj policiji rekla sve što je znala, te da sam sve rekao i hrvatskoj konzulici u Milanu.

Kad je Kristinina majka saznala da me policija zvala na razgovor, pa još kad ju je Kristina nazvala vičući na nju jer joj je poslala „policajce“, misleći na Tonija i mene, žena je odlučila javno napasti policiju da ništa ne čini a maltretira obitelj nestale djevojčice i novinara koji nestalu nastoji pronaći.

Nisam bio sklon tome da objavim tekst u kojem Kristinina majka optužuje policiju jer neke njene optužbe bilo je teško dokazati a i nije pametno javno napadati policajce od kojih očekuješ da ti pomognu naći kćer, pa čak i ako misliš da se ne trude naročito.

No, uskoro je Kristininoj majci iz Milana stigao novac u vrijednosti nekoliko stotina eura, što ga je navodno poslala Kristina – očito kako bi dokazala da radi i da joj je dobro.

Policajci su Kristininoj majci rekli kako im ta novčana pošiljka ne može pomoći u otkrivanju Kristinina traga, ali ja sam otkrio gdje je i kada novac uplaćen i, što je mnogo važnije, da je novac uplatila osoba koja je koristila Kristininu osobnu iskaznicu – ali matični broj na hrvatskoj osobnoj iskaznici uz Kristinino ime očito je bio falsifikat.

Imao je tri znamenke manje od pravih hrvatskih osobnih iskaznica.

Ako je Kristinu ikada ijedan talijanski policajac legitimirao morao je primjetiti da nešto nije u redu.

Odlučio sam tada ipak objaviti optužbe Kristinine majke protiv policije, podupirući bar dio tih optužbi konkretnim dokazima koje sam imao.

To se već moglo smatrati svojevrsnim pritiskom na policiju i bilo je na granici etičnosti, ali opravdanje za takav postupak sam pokušao naći u činjenici da policija zaista nije sama došla niti do jedne važne informacije o Kristininom slučaju, a informacije koje su dobijali od Kristinine obitelji i posredstvom mojih tekstova u novinama nisu iskoristili da bi stvarno pokušali naći nesretnu djevojčicu.

Možda će, makar i etički dvojbeni, pritisak na policiju pomoći da ta institucija učini konačno ono za što je plaćena – mislio sam.

Ja nisam mogao više ništa učiniti.

KAKO KORISTITI EMOCIJE ?

Očajnički bijesni napad na policiju Kristinine majke začinio sam, dakle, činjenicama koje su bar djelomično opravdavale njen gnjev.

Tekst je bio naslovljen sa „Sama ću vratiti kćer“, a pored velike fotografije Kristinine majke koja u krilu drži mladu kćer objavili smo najdirljiviju fotografiju Kristine koja hrani golubove pred milanskom katedralom.

Melodramatično „pakiranje“ gotovo na rubu kiča bilo je posve smišljeno.

Neumoljive činjenice u kombinaciji sa snažnom emocijom najjače su oružje koje novinar može upotrijebiti u takvim situacijama.

No, dobro sam pazio da priča jasno govori o majci koja traži da joj se vrati odbjegli kćer i da se uopće ne spominje mogućnost da je djevojčica žrtva trgovine.

Arena se čitala u mnogim zemljama a dobro organizirani lanci trgovaca ljudima imaju svagdje i suradnike koji razumiju hrvatski.

Ponajprije u samoj Hrvatskoj gdje je Kristina i „regrutirana“ za žrtvu. Fotografija je još opasnija od teksta.

Bilo bi dovoljno da netko blizak kriminalnom lancu koji je zatočio Kristinu vidi fotografiju uz priču i da Kristina nestane zauvijek.

Nepoznata djevojčica otprilike njenog uzrasta nađena je izmasakrirana u Milanu upravo na dan kad smo se tamo sreli sa Kristinom.

Nekoliko dana nakon što je objavljena treća priča Kristini, ona u kojoj njena majka tvrdi kako policija uopće ne traži njenu kćer i kako će je ona sama otići u Milano u potragu, primio sam telefonski poziv koji je sve promjenio.

Nazvao me čovjek koji se predstavio kao građevinski radnik iz jednog hrvatskog grada i ispričao mi kako je u Italiji mjesecima radio „na crno“.

Gasda kod kojega je radio organizirao je spavanje radnika u trošnoj kući u gradiću nedaleko od Milana, u kojoj je nekada bio noćni klub a kasnije je pretvorena u jeftino ilegalno prenočište.

Čovjek mi je ispričao kako je po povratku kući slučajno prelistavao brojeve Arene koju njegova majka čita i sakuplja desetljećima.

Odjednom je ugledao fotografiju djevojke koju je tjednima u prolazu vidao u talijanskom prenočištu ili ispred njega.

Bilo mu je sumnjivo što je tamo gotovo svakodnevno sreće skupinu istih djevojaka umornih lica i izgubljena pogleda, upadljivo našminkanih i obučenih u odjeću koja je očito trebala biti izazovna, kako ulaze ili izlaze iz prenočišta u pratnji jednog ili dvojice mrkih, šutljivih muškaraca.

Kad je pročitao tekst uz fotografiju u Areni shvatio je da je djevojka koju je prepoznao zapravo djevojčica od nepunih 16 godina.

Razumio je tog trenutka i umorna djevojačka lica i izgubljene poglede i upadljivu šminku i „izazovnu“ odjeću.

Moj je informator zahtjevao da nikome ni pod kojim uvjetom ne otkrijem njegov identitet.

Na pitanje kako mi može vjerovati ako mu to obećam odgovorio je kako se dobro raspitao o meni kod mnogih ljudi, uključujući i novinare, te da mi se ne bi niti javio da nije siguran da mi može vjerovati.

Često se čini da u novinarstvu nema koristi od profesionalnog ponašanja i inzistiranju na etičkim principima ali takvo se ponašanje ipak isplati.

Osim što živite mirne savjesti ponekad dobijete povjerenje čak i vama potpuno nepoznatih ljudi i informacije koje mogu biti ključne za vašu priču.

Ovaj puta čak i za spas žrtve trgovine ljudima.

SIGURNOST IZVORA

Tražio sam od mog telefonskog sugovornika da se vidimo no on nije na to pristajao.

Ostalo mi je jedino da ga zamolim da mi potanko ispriča sve pojedinosti kojih se sjećao – o djevojci koju je prepoznao na fotografiji u Areni, o ostalim djevojkama iz njene grupe, o prenoćištu, ljudima koji su tamo dolazili, o tome da li su se ikada u prenoćištu pojavili policajci i kako su se ponašali.

Pričao mi je dugo i opširno.

I sam se začudio koliko je detalja čak i nesvjesno zapamtio.

Sve sam ispričao Kristininoj majci a ona policiji.

Iz zagrebačkog ureda Interpolu rekli su joj da su poslali u Italiju informaciju sa podacima o Kristini i svemu što su saznali o njenoj sudbini.

Međutim, opet se danima nije događalo ništa.

Bilo mi je sumnjivo...kako je moguće da hrvatski konzulat u Milanu ima Kristinine fotografije snimljene na glavnom gradskom trgu, iscrpne podatke dobijene od novinara i izjavu Kristinine majke a talijanska policija još i podatak o točnoj lokaciji gdje Kristina živi – a Kristina je i dalje u rukama trgovaca ljudima.

Hrvatskim policajcima nije stalo do žrtve trgovaca ljudima?

Talijanski policajci surađuju s trgovcima ljudima?

Zaključio sam da je vrijeme za novi, još jači, završni pritisak na policiju.

Ovaj puta talijansku.

Nakon temeljite pripreme u toku koje smo isprobavali mnoge realno moguće situacije koje se mogu dogoditi jednom kad stignemo u mjesto gdje je Kristina zatočena – krenuli smo na put: Toni, koji je vozio, Kristinina majka, Kristinin očuh i ja.

Put je trajao satima.

Stajali smo samo dva–tri puta po nekoliko minuta, toliko da se ode do WC–a i popije kava, s nogu, u dva gutljaja.

Gotovo čitavim putem smo šutjeli.

Nakon toga puta više se ne podsmjevam korištenju fraze da se „napetost u zraku mogla sjeći nožem“.

Jedinu stanku dulju od pet minuta imali smo na benzinskoj crpki nekoliko kilometara prije ulaska u mjesto gdje je trebala biti Kristina.

Zamolio sam Kristininu majku da nazove zagrebački ured Interpolu i kaže gdje se nalazimo i kamo idemo te da ih još jednom

pita da li su i kada talijaskim kolegama poslali informaciju o tome gdje je Kristina.

Naime, nekoliko puta je Kristinina majka razgovarala sa službencima iz tog ureda i uvijek su je uvjerali kako je informacija poslana.

Ovoga puta najprije je s druge strane bio muk pa je službenica rekla kako je šef na sastanku ali će mu prenijeti pitanje.

Nepunu minutu nakon što je veza prekinuta javio se šef zagrebačkog ureda Interpola.

Nervozno je kritizirao Kristininu majku da se miješa u policijski posao i tražio je da nikako ne ide sama tražiti kćer.

Ona je odgovorila da ipak ide i da je ništa ne može spriječiti, sad kad je nadomak kćeri, a pogotovo ne policajci koji već devet mjeseci ne čine ništa da bi joj kćer vratili kući.

Naravno mi nismo imali namjeru sami srljati među trgovce ljudima ali to nikako nismo htjeli priznati.

Htjeli smo natjerati policiju da obavi svoj posao.

Jeste li primjetili kako sam počeo upotrebljavati skupnu zamjenicu MI?

Granica koja dijeli novinara od sudionika priče već je odavno bila iza mene.

Ponašanje koje bih na novinarskim radionicama ili pred mladim kolegama u redakciji bio spreman hladno analitički osuditi kao neprihvatljivo za novinara i opasno za likove njegove priče sada sam primjenjivao bez ikakve dvojbe.

Tješio sam se činjenicom da još uvijek kontroliram situaciju.

Samo....do kada?

GDJE PRESTAJE KONTROLA SITUACIJE?

Kristininim roditeljima objasnio sam da ne trebamo ići u policijsku stanicu u mjestu u kojem je Kristina jer je gotovo nemoguće da tamo trgovci ljudima toliko dugo drže svoje žrtve a da policija ništa o tome ne zna.

Ako nisu uhitili kriminalce a njihove žrtve spasili lokalni policajci vjerovatno nam neće pomoći.

Predložio sam da odemo u najbliže veće mjesto koje ima policijsku jedinicu za posebne namjene „squadra mobile“. Kristinini roditelji su prihvatili.

Sjećate li se pravila: ja pitam i obrazlažem dobre i loše strane prijedloga a obitelj žrtve odlučuje?

Stigli smo pred kraj redovnog radnog vremena.

Od nas četvero nitko nije znao talijanski, ne računajući nekoliko riječi i pokoju frazu.

Policijski portir nije znao ni toliko engleskog.

Fino.

Nije nas puštao u zgradu.

Počeo sam mahati rukama i vikati – pola na engleskom, pola na hrvatskom.

Na kraju se pojavila policajka koja je znala engleski.

Kad sam joj objasnio zbog čega smo došli hladno je odgovorila da je kraj radnog vremena i neka dodjemo – u ponedjeljak.

Naime, bio je petak.

Bila je neumoljiva i popustila je tek nakon više puta izrečene prijetnje da ćemo sami otići da tražimo Kristinu i da će ta policajka biti kriva kad se nešto dogodi.

Pazite – KAD se dogodi a ne AKO.

Ponekad naoko beznačajne razlike u izrazu ili tonu čak i podsvjesno utječu na one kojima je poruka upućena.

Policajka je rekla da pričekamo i otišla u zgradu.

Nakon nekoliko minuta se vratila i uvela nas u ured šefa mobilne policijske jedinice.

On me je strpljivo saslušao.

Postavio je nekoliko pitanja Kristininim roditeljima tako da bi pitao na engleskom, ja bih preveo pitanje na hrvatski pa potom odgovor na engleski.

Pitao sam ga da li je ikada vidio informaciju o Kristininom zatočeništvu u obližnjem mjestu koja je navodno poslana iz zagrebačkog ureda Interpola.

On je nešto rekao policajcu koji je potom otišao u drugu prostoriju i vratio se sa telefax porukom.

Bila je to štura informacija o Kristininom nestanku i mogućem boravku u Italiji poslana iz hrvatskog u talijanski ured Interpola pa potom proslijeđena policijskim stanicama.

Oznaka vremena slanja poruke iz Zagreba pokazivala je da se to dogodilo – deset minuta nakon razgovora Kristinine majke sa šefom Interpola u Zagrebu.

Iz talijanskog ureda Interpola, u stanicu čijem smo šefu upravo pokušavali objasniti zbog čega smo ga došli gnjaviti, poruka o Kristini stigla je – dok smo se na ulazu svadali sa nezainteresiranim portirima.

U slijedećoj sekundi fini, staloženi šef „squadra mobile“ ponovo me iznenadio.

Rekao nam je neka se smjestimo u neki hotel i odmorimo se te k njemu dodemo – u ponedjeljak.

Svi su mu ljudi već otišli kućama ili imaju neodgodive zadatke.

Možda je taj policijski šef bio bezosjećajni rutiner a možda je samo htio valjano pripremiti akciju Kristinina spašavanja.

No, jedno je sigurno: čovjek nije bio glup.

Shvatio je da mu problemi ne trebaju a da pred sobom ima skupinu krajnje uzbuđenih ljudi koji bi mu mogli napraviti probleme ako odmah nešto ne učini.

Za svaki slučaj to sam mu i rekao.

Novinarima nije preporučljiva ovakva psihološka igra sa policajcima, kao i sa bilo kime tko ima moć da u trenutku odlučuje o tuđim sudbinama – jer može završiti katastrofalno.

Ponekad je, međutim, takva vrsta psihološkog pritiska uspješna ali ipak je ne treba primjenjivati bez stvarno značajnog razloga.

Sasvim sigurno nije se moglo reći da ovaj puta razlog nije zaista značajan.

PRITISAK NA POLICIJU

Policijski se šef zamislio ali to nije trajalo duže od pet–šest sekundi.

Pokazao nam je prostoriju gdje trebamo sačekati, ponudio nas kavom, sokovima, keksima i cigaretama.

Gotovo pun sat je prošao a da nitko nije ulazio u prostoriju gdje smo nas četvero sjedili, svatko sa svojim mislima.

Nismo govorili jedni drugima o čemu razmišljamo ali bi se i slučajni prolaznik mogao kladiti na nevideno da razmišljamo o istom.

Činilo mi se da se u potpunosti tišini naše misli čuju.

Odjednom se sa hodnika začulo komešanje.

Zvuk ubrzanih koraka.

Nerazgovjetni glasovi.

Ženski pa muški.

Zatim su se glasovi pomiješali.

Pa opet ženski, uočljivo mladi od ostalih.

To je neka mlada djevojka nešto ponavljala povišenom tonom koji se pretvorio u histerično vrištanje.

Pa opet tišina.

„Naš“ policijski šef otškrinuo je vrata i, ne ulazeći u prostoriju, samo je rekao da je sve u redu i da još malo pričekamo.

Zatvorio je vrata i koraci su mu se izgubili niz hodnik.

Vratio se nakon užasno dugih dvadesetak minuta.

Ovaj puta otvorio je vrata širom a na hodniku, djelomično skrivene njegovim tijelom, stajale su tri žene.

Zapravo dvije policajke u civilnoj neupadljivoj odjeći i treća koja je izgledala kao ulična prostitutka kakve vidite u filmovima za koje mislite da su loši jer pretjeruju sa glupim stereotipima.

Iako su joj policajke u međuvremenu nastojale obrisati šminku i a jedna od njih ju je i ogrnula svojom jaknom.

Dvadesetak minuta su policajke pripremale djevojku za ovaj susret, a da joj nisu rekly koga će sresti.

Istovremeno su zavrištale i Kristina i njena majka.

I dok je majka plačući i raširenih ruku trčeći prema vratima ponavljala Kristinino ime iz kćeri je provalila najstrašnija bujica psovki koju sam ikada čuo.

Skrivajući se iza policajki kako bi izbjegla majčin zagrljaj Kristina je psovala Tonija i mene urlajući da smo prokleti policajci.

Majku je psovala bez ikakvog objašnjenja.

Samo je redala najstrašnije uvrede.

Djevojčica koju majka nikada ranije nije čula da izgovara ružnu riječ.

Žena je ustuknula.

Pomiješali su se zbunjenost i strah.

Skamenjena, otvorenih usta zurila je u svoje dijete čija histerija nije prestajala.

Iz Kristine je govorila sva frustracija nakupljena proteklih devet mjeseci.

I sram.

Bezgranični sram.

Jer njena je majka pred sobom gledala nešto što Kristina nikada nije željela biti.

Gledala je okrutnu istinu koju je djevojčica potisnula duboko u sebe zavaravajući se u svojoj ipak još uvijek dječjoj glavi da ta istina ne postoji.

Ne znam koliko je trajao ovaj prizor jer suočen s njim izgubio sam svaki osjećaj za vrijeme.

Kad se konačno Kristina malo primirila policajke su je, držeći je svaka za jednu ruku, dovele do majke koja je i dalje nepomično, i sada bez glasa, stajala u okviru vrata.

To nije bio zagrljaj nego očajničko, neraskidivo klupko dvaju tijela koja su se od siline ridanja tresla kao u ubrzanom emitiranju scene iz neke loše crne komedije.

Kasnije je još dugo Kristinina majka imala otiske drečavo crveno lakiranih noktiju na nadlanicama ruku kojima je milovala kćerinu kosu i obraze.

Iako je odavno skinula pulover i ostala samo u majci kratkih rukava starija od dve žene nekontrolirano se znojila.

Da, bile su to dvije žene.

Mlađa od njih likom još dijete, unatoč razmazanoj šminki, lakiranim noktima, mrežastim čarapama, cipelama s petom, te majici sa dubokim dekolteom.

Likom je Kristina bila još dijete ali u njenom tijelu, u njenom srcu i u njenim očima dijete je umrlo.

Tog trenutka.

U majčinom zagrljaju.

U međuvremenu soba se napunila ljudima a da to nitko od nas nije primjetio.

GDJE JE GRANICA EMPATIJE I SIMPATIJE?

Slijedećih sat i pol Kristina, njeni roditelji, Toni i ja odgovarali smo na pitanja inspektora koji je sve bilježio u zapisnik, vraćao se na ranija pitanja, tražio detaljna objašnjenja.

Radno vrijeme je odavno prošlo.

Nije bilo moguće pronaći prevoditelja za hrvatski pa je ispitivanje i zapisivanje trajalo najmanje dvostruko duže nego što bi trajalo inače.

Kristina je znala nešto malo talijanskog ali ne dovoljno da bi policijskom inspektorcu razumljivo rekla sve što ga zanima.

Kristinini roditelji nisu znali ni toliko.

Srećom našli su nekoga tko je odlično znao engleski.

Tako su inspektorova pitanja postavljena na talijanskom prevedena meni na engleski da bi ih ja prevodio na hrvatski.

Potom sam odgovore Kristininih roditelja sa hrvatskog prevodio na engleski da bi sa engleskog bili prevedeni na talijanski kako bi ih inspektor zapisao.

Svi smo ostali ispitanici govorili istinu, jedino za Kristinu nisam siguran.

Ona je, činilo se, imala potrebu ponešto i prešutjeti – od neugode pred majkom i nama ostalima, od straha od odmazde trgovaca ljudima, od iracionalne želje da zaštiti „Giovannija“ kojeg je, unatoč svemu, u svojoj zbunjenoj glavi smatrala svojim dečkom.

Pokazali su to i njeni dnevnički koje su policajci pronašli kad su je doveli u provincijsko prenočište nakon što su je pokupili negdje uz cestu.

Jednu stvar nisam rekao inspektorcu: tko mi je dojavio gdje se Kristina nalazi.

Rekao sam mu potpunu istinu o čitavoj potrazi, pa i tome kako me nazvao čovjek koji je prepoznao Kristinu po fotografiji objavljenj u novinama.

Ime nisam želio reći objašnjavajući da sam izvoru obećao anonimnost.

Inspektor se nasmješio, slegnuo ramena i nešto zapisao.

Kad je pisanje zapisnika završeno pozvao sam hrvatsku konzulicu u Milanu na broj koji mi je dala za slučaj da budem imao bilo

kakvu hitnu vijest o Kristini.

Već je padao mrak i konzulica je bila negdje izvan grada ali nas je uputila u konzulat i rekla da pričekamo službenika koji će Kristini izdati privremene putne isprave kako bi mogla izaći iz Italije i ući u Hrvatsku.

Kristina je od osobnih dokumenata imala samo lažnu hrvatsku osobnu iskaznicu.

Ta iskaznica ne samo da je imala nepostojeći matični broj već je i adresa u Zagrebu bila izmišljena, a iskaznica nije bila veličine pravih hrvatskih osobnih iskaznica.

Čak niti boja nije bila sasvim pogodena.

I, prema iskaznici, Kristina je imala 22 godine.

Na putu kući Kristina je ispričala kako je još u Zagrebu jednom policajcu priznala da nije iz Zagreba i da je otišla od kuće.

On joj je predložio da prespava na željezničkom kolodvoru jer to mnogi čine, a za osobne dokumente nije je ni pitao.

Tada ih Kristina nije ni imala.

Lažnu hrvatsku osobnu iskaznicu pokazivala je više puta talijanskim policajcima kad su je legitimirali ili u racijama privodili sa drugim djevojkama koje su „radile“ uz cestu.

Nikada nitko nije primjetio da je iskaznica lažna.

Ili ga nije bilo briga.

BORBA SA BIROKRACIJOM

Iz Italije smo izašli bez problema, ali na hrvatskoj strani granice policajac nas je zaustavio kad mu je Kristina pokazala privremene dokumente izdane u hrvatskom konzulatu u Milanu.

Zatražio je da Kristina i njena majka uđu u policijsku kućicu, a Kristininom očuhu, meni i Toniju nije dozvolio da se pridružimo.

Kroz staklo smo promatrali žučne reakcije Kristinine majke kojoj se nakon nekog vremena pridružila i Kristina.

Očito su nešto žustro objašnjavale policajcu čije lice niti na sekundu nije pokazivalo bilo kakav osjećaj.

Sa usana mu se moglo naslutiti da uporno ponavlja iste kratke rečenice.

Bili smo sami na graničnom prijelazu – nas trojica pokraj Tonijevog auta, a u policijskoj kućici njih dvije, majka i kćer, te uporni policajac kamenog lica i njegova kolegica koja je nezainteresirano sjedila prelistavajući novine.

Desetak metara dalje, u svojoj kućici, sjedio je jednako nezainteresirani carinik.

Već je bilo rano jutro, vrlo hladno – kakva već znaju biti rana jutra u studenom – i nitko nije prelazio granicu.

Nakon što je više od pola sata policajac praktično držao zatočene u svojoj kućici Kristinu i njenu majku, a nama ostalima nije dao da uđemo niti nam je odgovarao na pitanja, nazvao sam operativno dežurstvo hrvatskog MUP-a i dežurnom operateru pokušao objasniti što se događa.

Tražio sam neka netko hitno objasni graničnom policajcu da to što radi nije zakonito a niti pametno.

Ako nikada nije vidio valjanu privremenu putnu ispravu neka pita nekoga tko ju je vidio.

Ako ne zna što da radi sa maloljetnicom u pratnji majke neka ih fino pusti da idu kući.

Ili opet – neka pita nekoga tko zna.

Ali maltretirati ih više ne smije.

Nije me baš najbolje razumio dežurni operativac MUP-a pa je ponavljao nešto o tome kako valjda policajac zna što radi i da se ne miješam u policijski posao.

Zahvalivši mu na trudu, prije nego sam isključio telefon, rekao sam mu kako imam broj mobitela njegovog ministra pa ću ministra odmah i nazvati – nema veze što je pola četiri ujutro.

Znao sam da je upalilo kad je, nekoliko minuta kasnije, policajac u kućici podigao telefonsku slušalicu te pustio Kristinu i njenu majku da izađu, nakon što je šutke saslušao nekog čije je riječi potvrđivao odsječeno klimajući glavom.

Po prvi puta te noći njegovo je lice izražavalo neki osjećaj.

Bio je to iskreni strah.

Nekoliko tjedana kasnije Kristinina majka je dobila poziv da se javi u policiju gdje su je ispitivali o sporu sa graničnim policajcem i najavili da će tražiti njeno kažnjavanje jer je načinila prekršaj verbalnog napada uz prijetnju službenoj osobi.

Nazvao sam odvjetnika Arene koji je objasnio odgovornoj osobi u MUP-u kako bi, s obzirom na sve što je policija napravila odnosno nije napravila u slučaju Kristinina nestanka, bilo prilično nesmotreno od MUP-a da se izloži dodatnoj javnoj blamaži.

Policajci su još nekoliko puta zvali na razgovore Kristinu i njenu majku a, prema izjavama njih dvije, svaki puta su im postavljali ista, Kristinina majka kaže besmislena pitanja.

IMA LI SRETNIH ZAVRŠETAKA?

„Giovanni“ je zvao nekoliko puta.

Prvo je uvjeravao Kristinu da mu se vrati, potom je prijetio.

Na kraju je majka zabranila Kristini da se javlja na telefon jer se poslije svakog razgovora sa „Giovannijem“ tresla uplakana.

Posljednja od četiri priče o Kristini, ona o njenom pronalasku i povratku kući, objavljena na pet strana Arene, naslovljena je „Kristina u majčinom zagrljaju“.

Ponudio sam Kristini i njenim roditeljima da ne objavi tu priču koja opisuje gdje je i kako Kristina pronađena i što se sve s njom događalo.

Posao novinara je da napiše priču a ja sam za ovu priču radio devet mjeseci.

No, bio sam svjestan da objavljivanje istine Kristini može štetiti.

Djevojčica od nepunih 16 godina teško se može nositi s onim što se Kristini dogodilo, a kamoli još prolaziti kroz novu traumu svjesna koliko je ljudi pročitalo priču i koliko je još može pročitati.

Postojala je i mogućnost da objavim priču u kojoj ću slagati da je Kristina konačno odlučila pobjeći od dečka i vratiti se roditeljima.

No, i Kristina i njeni roditelji bili su za to da se objavi priča o Kristini kao žrtvi trgovaca ljudima jer su bili uvjereni kako će objava istinite priče pomoći da se nekoj drugoj djevojci ne dogodi isto.

Opet smo igrali igru ZA i PROTIV.

Odluka obitelji je bila: objaviti.

Kako bih pokušao bar malo smanjiti štetu predložio sam da u priči slažem.

Kristina i njezini su se složili.

Tako je Kristina iz priče, za razliku od Kristine iz života, bila pripremana za prostituciju ali još uvijek ne i natjerana da se njome bavi.

Sama laž tu je najmanji problem.

Prosječno inteligentan čitatelj nije mogao na taj način biti zavarano.

Mnogo je veći problem što sam se i u tom posljednjem odlučivanju dosljedno držao pravila da obitelji žrtve kao i žrtvi iznesem sve moguće pozitivne i negativne posljedice odluke ali da odluku prepustim njima.

Taj princip odlično funkcionira sve dok su žrtva i njena obitelj u stanju racionalno procijeniti argumente ZA i PROTIV.

No, odluka Kristine i njene obitelji da bude objavljena priča o Kristininom ropstvu nije bila motivirana samo svjesnom željom da se upozori nove moguće žrtve.

Podsvesni motiv bio je zahvalnost prema novinaru koji je pomogao da se Kristina spasi.

Način da se zahvalnost izrazi bio je da se novinaru omoguću ono zbog čega se i počeo baviti Kristininim nestankom – da objavi priču.

Kad bih mogao vratiti vrijeme unatrag nikada ne bih objavio posljednju priču o Kristini onako kako sam je objavio.

Prekršio sam važno pravilo kojega sam se uvijek nastojao pridržavati: novinar koji piše o žrtvi dužan je žrtvu štiti – i od nje same.

Znam da nisam Kristinu zaštitio kako je trebalo od njene i roditeljske odluke da objavim potpunu priču (ne računajući onu ionako besmislenu alibi–laž).

Zbog toga od Kristinina povratka kući nikada nisam pokušao na vrata njene obitelji, okrenuo njihov telefonski broj niti ušao u prodavaonicu u kojoj Kristina radi.

Zakleo sam se da nikada više neću raditi priču tako da postanem dio nje.

Često razmišljam o Kristini i njejoj obitelji, kao o mnogim drugim „Kristinama“ koje ne poznajem.

Prošlo je gotovo sedam godina.

Laskao sam sebi kako sam konačno dovoljno jak da mogu ostati hladni pripovjedač–promatrač čak i pišući priče o nekoj novoj „Kristini“.

Sve dok nisam shvatio da me Kristinina priča nepovratno promjenila.

U trenutku predaje ovog teksta upravo započinjem veliki regionalni projekt u kojem ću voditi ekipu istraživačkih novinara što će tragati za nestalim ljudima.

Autor je profesionalni novinar 29 godina. Bio je jedan od pokretača te pomoćnik glavnog urednika zagrebačkog Jutarnjeg lista. Radio je i još nekoliko hrvatskih novina – Vjesniku, Večernjem listu, Areni i Globusu. Vodi Centar za istraživačko novinarstvo iz Zagreba, te radi kao slobodni novinar i trener istraživačkog novinarstva. Specijalnost mu je istraživanje organiziranog kriminala, posebno trgovine ljudima.

KAKO INTERVJUISATI ŽRTVU TRGOVINE ŽENAMA – NOVINAR ILI LJUDSKO BIĆE?

PIŠE: MIŠA STOJILJKOVIĆ, NOVINAR RTV B92

Kao prosečni konzument medija, za trgovinu ženama prvi put sam čuo pre nekoliko godina, kada sam o njoj čitao u novinama. Međutim, tada to na mene nije ostavilo neki utisak, budući da o tome nisam ništa znao, a moguće je da nisam ni želeo da znam, jer je zvučalo kao još jedna „teška tema“, kakvih u ovoj zemlji ima i previše. Kao novinar, zainteresovao sam se za trgovinu ženama početkom 2002. godine, kada sam bio pozvan da učestvujem na seminaru o toj temi, zajedno s dvadesetak kolega i koleginja iz jugoistočne Evrope. Tek tada sam postao svestan svih aspekata ovog fenomena i shvatio koliko je to veliki problem celog Balkana, a posebno u Bosni i Hercegovini i na Kosovu. Tada sam, takođe, shvatio da se tu ne radi samo o „nekim tamo Ruskinjama, Moldavkama i Rumunkama“, već i o devojkama i ženama iz cele bivše Jugoslavije, uključujući, naravno, i Srbiju. Verovatno sam do tada imao nesvesnu predstavu da se to dešava nekom drugom i negde daleko odavde. Konačno, tada sam shvatio da to nisu – kao što se iz većine novinskih tekstova moglo zaključiti – prostitutke koje su došle iz neke siromašne zemlje da bi zaradile novac, već da se radi o žrtvama teškog psihičkog i fizičkog nasilja.

Iako sam radeći priloge o trgovini ženama razgovarao s predstavnicima policije, sudstva i brojnih nevladinih organizacija koje se bave edukacijom žena i prevencijom ove pojave, tek posle godinu i više dana dobio sam priliku da razgovaram s konkretnim žrtvama. U nekoliko navrata bilo mi je rečeno da je otežavajuća okolnost to što sam muškarac i što gotovo sve žrtve imaju strah i osećaju se nelagodno u prisustvu osoba suprotnog pola. U to vreme sam mislio da je to samo izgovor i najlakši način da me odbiju. Verovao sam da je od pola novinara mnogo važnije to da li razume suštinu problema trgovine ženama, kako će voditi razgovor i kakav će kontakt uspostaviti sa žrtvom. I naravno da je sve to veoma bitno, ali već u prvom razgovoru koji sam vodio s jednom devojkom pokazalo se da i pol igra važnu ulogu. Naime, posle nekih pola sata razgovora, ona je rekla da se i dan-danas – dve godine pošto je uspela da pobegne iz bordela u kome je bila zatvorena – oseća neprijatno u društvu muškaraca i da još ne može da uspostavi normalan kontakt s njima. Zatim je rekla da se sva tresu kad je u istoj prostoriji s jednim ili više muškaraca i podigla ruke i pokazala kako drhti. Kolega s kojim sam radio intervju i ja pitali smo je da li želi da prekinemo razgovor i ona je rekla da želi.

Upravo taj trenutak najbolje pokazuje koliko se razgovor sa žrtvom bilo kog vida zlostavljanja razlikuje od običnog intervjua i u kojim se dilemama novinar nalazi. Jedno je pitanje da li da nastavite razgovor dok ne iscrpate sva svoja pitanja ili da ga prekinete znajući da ima još podataka koje niste dobili. Ne znam postoji li samo jedan odgovor na to pitanje i jedan ispravan postupak u ovakvim situacijama. Verovatno bih se i ja, kao i veliki broj mojih kolega, radovao da bilo kog drugog sagovornika – političara, funkcionera i tome slično – svojim pitanjima nateram da zadrhti, ali ovaj konkretan slučaj je sasvim drugačiji. Iako je i u pisanju o trgovini ženama veoma važno da – kako to već otrcana fraza kaže – istina izađe na videlo, još je važnije da se žrtva zaštiti od ponovnog traumatizovanja. A pričanje svoje životne priče i podsećanje na svakakva fizička i psihička mučenja kroz koja je prošla, za žrtvu svakako predstavlja ponovno oživljavanje tih trauma i izvor patnje i frustracije. Istina je, doduše, i to da samo kroz priču o tome, ona može da se suoči s „demonima iz prošlosti“ i manje ili više uspešno prevaziđe svoje probleme, ali novinar nikad ne može znati kako će njegova sagovornica reagovati na neko konkretno pitanje.

Mislim da je zbog toga jako važno da se prethodno, kod osoba koje su u kontaktu s našom sagovornicom (psiholozi, socijalni radnici itd.) obavestimo o nekim bitnim momentima iz njenog života, da bismo na osnovu toga mogli da koncipiramo intervju tako da bude što manje bolan za žrtvu. Na kraju krajeva, ona verovatno ne bi ni pristala na razgovor da se ne oseća spremnom da priča o traumama koje je preživela. Ali bez obzira na to, tokom celog razgovora treba imati na umu da je od našeg teksta ili priloga mnogo važnije psihičko stanje sagovornice. Treba pažljivo slušati šta priča, posmatrati njenu neverbalnu komunikaciju i telesne reakcije, i u trenutku povećane uznemirenosti ili nervoze, možda skrenuti razgovor na neke manje bolne teme, pa se kasnije ponovo vratiti na neka teža pitanja. Ako postoji mogućnost i ako je sagovornica spremna, dobro je uraditi intervju iz dva ili tri kraća susreta.

Još jedna dilema pred kojom sam se našao, bila je i ta da li razgovarati s više žrtava zajedno ili pojedinačno. Jedna škola mišljenja kaže da je bolje pojedinačno, jer možete da ostvarite bolji kontakt sa sagovornicom, jer joj niko neće odvrćati pažnju i jer će možda moći da priča o stvarima o kojima ne bi mogla pred drugima. Druga škola, opet, kaže da je bolje razgovarati s više žrtava odjednom jer će se one osećati sigurnije u društvu devojaka i žena koje su preživele iste ili slične traume, pa će im biti lakše da ispričaju svoju priču. I ovde mi se čini da ne postoji jasno uputstvo za ovakve dileme, već da novinar mora da proceni situaciju i na licu mesta donese odluku.

Posebna dilema u razgovorima sa žrtvama trgovine ženama (kao i svakog drugog oblika nasilja) jeste da li biti neutralan i objektivan, kao što pravila novinarstva nalažu, ili se uživati u situaciju, biti subjektivan i otvoreno pokazivati svoje emocije i reakcije na ono što čujete. Doduše, možda ovo i nije dilema, jer je pitanje da li je uopšte moguće ne pokazivati emocije i ostati hladan kada čujete kako su 20-godišnjoj devojci neki pijani mornari gasili cigarete po telu i grupno je silovali celu noć; ili kada vam ispriča kako je „gazda“ primoravao da na temperaturi od 15 stepeni ispod nule stoji na ulici u mini haljini i čeka „klijente“; ili kad vam kaže da je videla kako su mnoge devojke završile isekane na komade i bačene u kontejnere; ili kada izjavi da bi bez razmišljanja ubila mnoge svoje „mušterije“ kada bi ih ponovo videla. Jedno je kad ovakve stvari pročitate u novinama ili gledate u nekom filmu, a sasvim je drugo kada tako nešto čujete „iz prve ruke“, od devojke koja je lično doživela sve to. Iz ličnog iskustva, znam samo da sam se u dva navrata jedva suzdržao da ne zaplačem i da se još uvek naježim kada se setim nekih delova razgovora. Mislim da tokom ovakvih intervjua čovek može da reaguje prvo i pre svega kao ljudsko biće, a tek onda kao novinar.

Kao novinar je mnogo važnije razmišljati posle razgovora, kada se piše priča ili montira prilog. Jer i tada opet moramo razmišljati o tome kako da zaštitimo sagovornicu, a to znači da joj se nikako ne sme prikazati lice, da se ne sme objaviti njen identitet, ali i neki drugi konkretni podaci koji bi mogli da joj naškode (naziv lokala u kom je bila zarobljena, ime gazde, pa čak i koji je grad u pitanju) jer se može desiti da upravo neko od njenih mučitelja čita tekst, odnosno, sluša ili gleda prilog. Ti podaci, na kraju krajeva, i nisu ključni za našu priču.

Bitno je da do ljudi dopre poruka da trgovina ženama itekako postoji, i to u našoj zemlji, da se dešava svuda oko nas, da su gotovo sve devojke i mlade žene potencijalne žrtve i da društvo mora da se izbori sa ovim problemom. Bitno je uvek naglašavati da se ne radi o prostitutkama, već o žrtvama nasilja koje su bez svoje volje primorane da pružaju seksualne usluge. A to se ne može objasniti ako se uz tekst o trgovini ženama prikači fotografija gole žene koja se uvija oko šipke, samo da bi se privukla pažnja čitalaca ili povećao tiraž.

I još nešto. Kao novinar, osećam potrebu da kažem nešto, što nema veze s razgovorom sa žrtvama trgovine ili nekog drugog oblika nasilja. Naime, razmišljajući o odnosu medija prema temi trgovine ljudima, zapitao sam se da li se i šta u tom odnosu promenilo u prethodne tri-četiri godine. I, na žalost, došao sam do zaključaka koji mi se nisu dopali. Čini mi se da je malo šta danas drugačije nego što je bilo. Kao da i danas u medijima u Srbiji postoje iste pogrešne predstave o trgovini ženama i iste greške u izveštavanju o njoj – nerazlikovanje dobrovoljne od prisilne prostitucije, izjednačavanje žrtava trgovine s prostitutkama, upotreba termina „belo roblje“ za žrtve (kao da su sve one samo belkinje i kao da ih otimaju tamo neki gusari ili šumski razbojnici iz 18. veka). Ruku na srce, ipak je u novinama mnogo manje tekstova uz koje idu fotografije (skoro) golih žena koje asociraju na laku mušku zabavu a ne na zloputorebu žrtava i organizovani kriminal, ali je i samih tekstova, čini mi se, mnogo manje. I dalje se o „trefikingu“ najčešće piše posle policijskih saopštenje o razbijanju lanaca i hapšenju trgovaca ili posle objavljivanja presude u sudskim procesima, ali to je, uglavnom, sve. Veoma je malo analitičkih, istraživačkih tekstova. Slično je i s televizijom. Tu i tamo po neki dokumentarac, i to uglavnom strani, poneka debatna emisija i to je sve. Igranu seriju o trgovini ljudima još čekamo, iako je krajem 2006. godine najavljeno da će njeno emitovanje početi krajem 2007. (tekst je pisan u junu 2008.) i iako je njeno snimanje sumom od 6 miliona dinara pomogla

i Vlada Srbije. Nadam se da su u pitanju opravdani razlozi.

Kao da je trgovina ženama prestala da bude medijski zanimljiva (ako je to ikada i bila). Doduše, promenilo se i stanje na terenu. Seksualna eksploatacija žrtava sada se odvija iza zatvorenih vrata, u mnogo bolje obezbeđenim objektima u koje je mnogo teže ući. Izrečeno je i nekoliko sudskih presuda zbog koje su svi uključeni u trefiking mnogo oprezniji i sumnjičaviji, što automatski znači da se onaj ko želi da istražuje ovu temu, izlaže mnogo većem riziku nego pre. Na žalost, promenilo se i to da je, bar kada se radi o registrovanim žrtvama, među njima mnogo više devojaka iz Srbije, nego iz inostranstva. Mnogo je više i takozvane interne trgovine, to jest, slučajeva da žrtva iz jednog grada u Srbiji završi u drugom, ponekad udaljenom svega nekoliko desetina kilometara. Međutim, izgleda da ni taj podatak ne izaziva bog-zna-kakvu reakciju novinara, ali ni predstavnika vlasti. Da li će neke organizovanije reakcije biti – ne znam. Znam samo da će do tada najveći broj žrtava (izuzev nekolicine kojima će se nasmešiti kombinacija sreće, adekvatne stručne pomoći i dobre reakcije porodice i bližnjih) i dalje ostati na marginama života i društva, uglavnom odbačene od svojih porodica i prepuštene same sebi, ali i, na žalost, opasnim trgovcima ljudima.

Autor se bavi novinarstvom 10 godina, od čega 8 na RTV B92.

Radio kao web-novinar na sajtu b92.net, potom u informativnoj redakciji Radija B92, a od 2006. godine i kao prezenter i voditelj na TV B92.

Trenutno je autor i voditelj emisije Uvećanje na TV B92. Info koja se bavi različitim društvenim temama i pitanjima ljudskih i manjinskih prava. Od 2002. godine prati temu trgovine ljudima i izveštava o njoj.

DA LI ĆE ME PREPOZNATI?

PIŠE: OLIVERA MILOŠ TODOROVIĆ NOVINARKA, REDITELJKA DOKUMENTARNIH FILMOVA I TV SERIJALA, PRODUCENTKINJA UMETNIČKE PRODUKCIJSKE GRUPE SHOCKART

Osećam strašnu tremu i odgovornost kada u dokumentarnom filmu snimam decu, stare i bolesne, bez obzira na temu. Opterećuje me pitanje prava ulaska u njihovu privatnost, a pripadnost ovim grupama često mi oduzima mogućnost procene posledica pojavljivanja na filmu ili u televizijskoj emisiji.

S druge strane, razmišljam i o posledicama poruke na gledaoca kome je poruka prvenstveno namenjena. Dešava mi se da gledaoc precenim, da mislim da mogu sami nešto da zaključe, ostavljam im tu slobodu. Ja ih samo usmeravam u strahu od patetike i senzacionalizma, koji znače i zloupotrebu deteta, ubedena da smo svi normalni i da znamo da razmišljamo. A nekada, umesto da u snimanju koristim metaforu, treba „pucati pravo u glavu“ prikazivanjem činjenica koje su toliko jake, da same za sebe izazivaju snažnu emociju.

Poslednje tri godine sam kao autor video spotova protiv trgovine decom učestvovala u kampanji Save the Children. U seriji spotova emitovanih na svim televizijama Srbije i Crne gore, prikazali smo slučaj petnaestogodišnje devojčice koja je bila prodata u Italiji.

...zovem se Ivana. Imam 15 godina. Prošle godine me je stariji brat moje drugarice pozvao u stan da bi me upoznao sa dečkom koji mi se sviđao. Kada sam ušla, bilo ih je petorica. Svi su me silovali. Sve su to fotografisali. Rekli su mi da ako neću da slike pokažu mojoj majci, onda moram da opljačkam njeno zlato. Posle toga sam morala da krenem s njima kombijem za Italiju, jer su mi rekli da će u suprotnom ubiti moju majku i moju sestru. Put je trajao 8 dana. Ilegalno smo prelazili granicu.

*Dva puta sam pokušala da telefoniram majci. Onda su me pretukli i vezali žicom.
 Čula sam kad su se s nekim dogovarali da me prodaju u Italiji.
 Svi na putu su znali šta se dešava, ignorisali su da sam živo biće.
 Želela sam i da se ubijem, ali me je održao osećaj da moja majka i sestra znaju da sam živa.*

*Za ceo slučaj zna policija. Stalno me zovu da dajem iskaze.
 Trajicu učesnika i dalje vidam u gradu. Policija ne može da ih saslušaju, jer su sad na moru.*

Naravno, nije dolazilo u obzir da snimimo stvarnu žrtvu trgovine. Najteže je bilo pronaći devojčicu koja će, zbog uverljivosti, izgovoriti tekst u krupnom planu, direktno u kameru.

Takvim načinom obraćanja trebalo je naterati gledaoca da shvati da je izgovoreni tekst stvaran – da to **može biti** i neko njihov! Istovremeno, lice snimljenog deteta nije smelo da se vidi. Odlučila sam da se obratim dečijoj dramskoj grupi. Podelili smo im tekst koji izgovara žrtva trgovine i, posle pročitano teksta, snimatelj i ja smo se opredelili za tri devojčice kao moguće učesnice u video spotu. Tekst smo poslali i njihovim roditeljima koji je trebalo da daju pismenu saglasnost o učešću deteta u snimanju. Roditeljima nisam mogla da obećam da njihovo dete, posle emitovanja ovog spota, okolina, a posebno u školi, neće poistovetiti sa stvarnom žrtvom trgovine. A roditelji su se toga najviše plašili.

Iskoristila sam drugu mogućnost, a to je da tekst izgovori punoletna glumica, čiji lik, u tom trenutku, još uvek nije bio toliko prepoznatljiv, što je bilo važno da priča ne bi izgubila na svojoj dokumentarnosti.

U nastavku kampanje, posle ovih spotova, ideja je bila da se skrene pažnja i na decu između 5 i 10 godina starosti koja, prema istraživanjima, pripadaju najugroženijoj starosnoj grupi u trgovini decom korišćenoj radi eksploatacije rada, prosjačenja, vršenja krivičnih dela i prodaje organa. I ovde je bilo veoma teško upotrebiti dete da se pojavi u TV spotu., zbog mogućeg povezivanja deteta sa stvarnim događajem. Ovog puta nismo birali glumce, nego smo iskoristili svoju decu, decu članova snimateljske ekipe koji su bili baš tog uzrasta.

Pored reči i slike, snagu dokumentarnom filmu daje i postprodukcija.

Kao autor dokumentarnog filma *Drvo života*, istraživala sam kako žive deca u hraniteljskoj i usvojiteljskoj porodici, a kako u institucijama koje se bave brigom i zaštitom dece bez roditeljskog staranja. Montaža i zvučna slika su u funkciji isticanja emocija i poruka dece, favorizujući mogućnost da se deci, umesto boravka u domskoj ustanovi pruži normalan život u porodici.

Sve vreme razmišljam o posledicama za snimljenu decu. Važno mi je bilo da kažem da od mene ne očekuju moć koja je, ipak, ograničena samo na prenošenje njihove istine. Film mora da radi na promeni stava – ličnog i stručne populacije, da koristi priču za dobro, bez negativne motivacije, da autentičnim, nenametljivim, a direktnim pristupom animira gledaoce koji, možda, ne bi nikada bili zainteresovani tom temom.

I gledaoci često misle da novinar izveštavanjem ili snimanjem filma ne pomaže deci suštinski, očekujući čuda i uticaj koji prelazi granice njegove profesije.

Za snimanje filma *Drvo života*, dobijena dozvola Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike, omogućila nam je ulazak u institucije socijalne zaštite dece bez roditeljskog staranja. U pripremi snimanja domske dece, nezaštićene porodicom, ranjivije, a time i pogodnom metom za trgovce ljudima, mnogo su mi pomogli psiholozi i socijalni radnici zaposleni u ustanovama koje su nam otvorile vrata. Njihova bezrezervna podrška bila je u razgovoru sa decom, objašnjavanju o čemu se radi u filmu, o čemu pričamo i zašto sve snimamo. Deci sam unapred dala pripremljena pitanja i samo sam razmišljala o tome

da im naš razgovor ne ostavi osećanje još jednog raskopavanja u „interesu deteta“. Zbog manje mogućnosti od zloupotrebe, razgovarali smo sa starijom decom, od 16 i 17 godina čije je jedino pitanje bilo:

„Da li će me prepoznati?“

„A šta može da se desi kada te prepoznaju?“ pitam ih.

„Svi misle da smo mi najniži sloj društva. Baš nas tako gledaju, ali kada nas upoznaju shvate da smo najnormalniji i da je jedina razlika između njih i nas to što smo mi ovde, što živimo u državnoj ustanovi, a oni u porodici. Najnormalniji smo. Znači, niko nas ne prepoznaje da smo iz doma kada se prošetamo. Ne piše nam na čelu.“

„Uopšte, izbegavam temu da pričam nekom o svojoj prošlosti, jer smatram da će me ljudi više poštovati ako od njih sakrijem taj deo svoje prošlosti. Znam da je to greška, ali tako mi je lakše da steknem novo prijateljstvo.“

Moja karta za ulazak je poverenje i sve posmatram iz svog ugla, kako bih ja reagovala da meni neko postavi to pitanje, da li bih pričala na tu temu da se radi o meni ili da li bih se pojavila u emisiji sa temom koja je, u našem mentalitetu, već po sebi senzacija? U već unapred pripremljen i osmišljen okvir puštam emocije.

Probno snimamo Miru, pokazujemo joj malo zatamnen snimak na kojem se ne vidi najjasnije. Ne nagovaram je, ne pritiskam, naprotiv, kažem joj da ipak uvek mogu da je prepoznaju. Ako misli da zbog toga može da joj bude loše, nećemo je snimati. Pristaje i kamera se uključuje.

Snimanje dece, posebno odrasle u uslovima u kojima se poverenje ne podrazumeva, ne trpi veliku snimateljsku ekipu. Nas je troje. Iskusni radijski tonski snimatelj Robert Klajn i direktor fotografije, snimatelj Miodrag Trajković sa kojima radim desetak godina, imaju smisla za ljude, za emocije, razumeju zašto nešto snimamo i zašto nekog baš tako snimamo. Svojim pristupom ljudima, načinom na koji ih vidi, u fotografiji mog snimatelja se prepoznaje senzibilitet diskretnog i iskreno zainteresovanog za sudbinu drugih. Jer kamera koja dodatno opterećuje onoga koji sada priča svoj život svima, mora istovremeno da uhvati i dokumentarno i ono „nešto“ po čemu se razlikuju uverljive priče od onih koje služe za senzacionalističko popunjavanje minutaže neke loše emisije domaćih vesti.

Priče i živote ove dece trebalo je upotrebiti u borbi protiv predrasuda koje vladaju našim mentalitetom. Sudbine malih, a već odraslih ljudi koji ne upiru prstom, ne optužuju i ne traže sažaljenje. Svako emitovanje ovog filma mora da olakša bar malo život sve naše dece.

Ulazimo u jednu od ustanova za decu bez roditeljske zaštite. Očekuju nas. Dogovaramo se ko će da govori. Prilazi nam nasmejana devojkica, kamera snima mesto gde spava, sa kim se druži, kako provodi slobodno vreme. U jednom trenutku snimatelj se udaljio i ostale smo same. Ona mi priča nešto što ne želi da snimi kamera, kaže samo onako, usput i ja znam da tu njenu rečenicu nikada ne bih prodala. Ne mogu da iskoristim njenu istinu, jer ova devojkica treba da ostane u ovom domu još dve godine. I dok mnoga deca menjaju stvarnost da bi ona postala reallity show, snimajući mobilnim telefonom iscenirane tuče, stvaran život ove dece nekada ne treba snimiti. Jer, kada se kamera isključi, svako od njih, ipak, ostane sam.

Autorka je diplomirana pravnica rođena u Beogradu. U novinarstvu je 25 godina Bila je urednica Prvog programa radija Studio B, urednica emisije radija B92. Autorka TV serijala u video i filmskoj produkciji B92, na TV Studio B, ART kanalu. Osnivačica umetničke produkcijske grupe ShockArt. Režirala je 20 dokumentarnih filmova, učestvovala na 50 međunarodnih festivala i dobitnica je 10 inostranih i domaćih prvih nagrada, među kojima i nagrade za istraživačko novinarstvo za projekat

Drvo života o deci bez roditeljskog staranja. Kroz trogodišnji TV serijali Sofa, ispituje odgovornost elite za političko stanje u Srbiji. Autorka je knjige intervjua Fras se širi, i multimedije (knjiga, CD i site) Nepristojanje. Producentkinja je i autor kampanja protiv trgovine decom, protiv siromaštva dece i Protiv nasilja nad decom. Pisala je za magazin „Vreme“, „Košava“, „XZabave“, „Bis“, „Reporter“, „Prestup“

TRGOVINA LJUDIMA – TEMA KOJA ZAHTEVA POSEBAN PRISTUP

ŽRTVA PRE SVEGA

PIŠE: MILOŠ TEODORVIĆ, NOVINAR RADIJA SLOBODNA EVROPA

Krik koji se prolamao zvučao je skoro neljudski. Glas devojčice koja vrišti u strahu. U prvom trenutku ne razaznajem šta zapravo izgovara, da bih potom shvatio „Odveli su mi brata!!!!“.

Bio je to moj prvi susret sa trgovinom ljudima, kriminalom o kome sam čitao ali se nikada njime nisam bavio. Sasvim slučajno bio sam svedok incidenta koji se dogodio u najstrožem centru Beograda. Dva muškarca ušla su u kuću jedne porodice i povelili dečaka sa sobom. Njegova starija uplašena sestra potrčala je za njima, vriscima i jaucima pokušala je da pronađe privuče pažnju nekoga ko bi pomogao. Neprirodno je ponavljala „Odveli su mi brata, oni će ga terati da prosi,!!!!“. Uskoro se okupila grupa ljudi, pozvali smo policiju, a pre policajaca pojavila se i devojka aktivistkinja jedne nevladine organizacije specijalizovane za dečija prava.

Slučaj je dospao i u medije odakle sam saznao za rasplet. Policija je nekoliko ulica dalje pronašla dvojicu muškarca koji su oteli dečaka. U jednom tekstu pominjano je da su ta dva muškarca, koji su se bavili organizovanjem dece za prošenje, imali dogovor sa roditeljima dečaka da ga odvedu sa sobom. Ipak, ni danas mi detaljnije nije jasno šta se zapravo dogodilo, kao ni gde je danas dečak, odnosno da li su otmičari ikada odgovarali.

Moje interesovanje za ovu tematiku od tada je poraslo, a u nekoliko navrata pružena mi je prilika da se profesionalno bavim ovakvim pitanjima. Ovde ću ispričati – izdvojiti dva slučaja na kojima sam radio, uz napomenu da uprkos medijskoj pažnji nije mi poznato da je i jedan dobio sudski epilog.

Ona je imala svega 16 godina. Sklonjena je u Sigurnu kuću nakon što je preživela dvostruko silovanje. Pristala je na razgovor pod uslovom da intervjuu prisustvuje samo jedan novinar i niko drugi iz ekipe. S obzirom da mi je intervju bio potreban za emisiju „Tačka oslonca“ emitovanu na Televiziji Avala snimanju bi po pravilo moralo da prisustvuje barem dvoje ljudi – novinar i snimatelj. Pregovori o načinu na koji će ova devojka biti snimana potrajali su nekoliko dana, a ovde ću opisati kojim smo sve rešenjima pribegli kako bi uspeli da verodostojno oslikamo sudbinu devojčice za koju će se kasnije pokazati (a za to je dobijena i potvrda od policije) da je uspela da se izvuče i iz lanca trgovine ljudima.

Na razgovor sam dakle otišao sam. Po dogovoru, njene reči biće zabeležene na mini disku, aparatu koji za snimanja koriste radio novinari. Na putu do mesta sastanka smišljam koje bi prvo zgodno pitanje moglo biti. Prijećam se osnovnih pravila koja važe pri intervjuisanju žrtava – bilo da je reč o onima koji su pretrpeli zlostavljanje, bilo koji vid torture, ratnim žrtvama Osnovno pravilo je ne pokušavati patetičnim pitanjima izazivanje jakih emocija (plač, bes i slično) a time i izbegavati da se od žrtve traži više nego što bi ona želela da kaže, odnosno truditi se da usled prepričavanja proživljenih trauma ne doživi nove. Izbegavati direktna pitanja, poput „Šta vam je tada urađeno?“, „Gde vas je udario?“ i slično, već se osloniti na impresije.

Stoga je osnovno pitanje u ovakvim situacijama „Kako ste se osećali?“. Ne zbnunjavite žrtvu prekidanjem, ukoliko primetite da je zbnunjujete, pojačavate njenu nesigurnost, prepporučuje se da i sami pokažete zbnunjenost, povremeno skrenute pogled na stranu, ili klimanjem glave potvrdite da razumete šta vam želi reći, da slobodno nastavite I najvažnije – ni ne pokušavajte da razgovarate sa žrtvom ukoliko ne saosećate, ukoliko je ovo za vas samo prilog ili izveštaj više, ukoliko ne shvatate da je pred vama osoba koja će se do kraja života, svakodneвно, suočavati i preživljavati traume kroz koje je prošla. Život žrtve je nepovratno obtežen. Ponavljam sva pravila i osećam se spremnim za razgovor.

Ispred mene je sedela devojićica. Sa njom psiholog. Nakon upoznavanja zavladała je neprijatna tišina. U pogledu meni upućenom čitam dečiju radoznalost dok menjam bateriju na mini disku. Najavljujem trenutak od kog uključujem snimanje i istovremeno mi proleće misao da je upravo to greška, možda će (kako se često događa) saznanje da beležimo njene reči izazvati grč i podstaći odbojnost. Prvo pitanje: „Šta bi mi rekla o sebi? Koliko ti je godina?“ „16“, odgovorila je i ni reći više. „Kako si upoznala čoveka koji te je napao“, i sam imam strah da izgovorim reč „silovanje“. „Kada sam tražila posao“, ponovo ni reći više. Čekam, nadajući se da će još nešto dodati. Ne vidim čemu bi ovakav razgovor vodio. I tada ona očigledno prepoznaje blokadu kod mene i zapita, tihim, nesigurnim glasom. „Hoćete li vi da ja vama ispričam sve kako je bilo. Od početka?“.

Naravno pristajem. Usledio je monolog. Ukratko, ova mlada Beogradanka, pod pritiskom siromaštva i nemogućnosti roditelja da dovoljno zarade, pronašla je posao u jednom kaficu na jugu Srbije, nakon što se javila na novinski oglas. Vlasnik restorana tražio je radnice u Beogradu. Dobio je saglasnost i roditelja moje sagovornice koje je uverio da joj se ništa loše neće dogoditi. Već na putu ka novom radnom mestu nastupovao ju je u kolima, dodirivao je po telu. Kada su stigli predao ju je svom kolegi i saopštio da će zapravo raditi u njegovoj kafani. Dva dana kasnije, bez najave i upozorenja, došao je po nju i odveo je u svoju kafanu uz objašnjenje da će tu od sada raditi i stanovati.

Silovao ju je prve noći. Sledećeg dana ponovo je došao, pretio da će joj ubiti roditelje i nju i ponovo silovao. U samoodbrani udarila ga je tupim predmetom i uspela da se otme. Za razliku od mnogih devojak kojima se u sličnim situacijama gubi trag, naša junakinja je imala zrno sreće da ju je istog dana poslao na put nazad za Beograd. Njeni roditelji su odmah slučaj prijavili policiji, a kćerku sklonili u Sigurnu kuću. U trenutku dok razgovaramo i dalje se tu krije od silovatelja koji ju je u tri navrata tražio kod roditelja. Policija ga je saslušala ali nije i zadržala u pritvoru. Kada je završila svoju priču isteklo je 25 minuta i 26 sekundi koliko je pokazivao tajmer na mini disku.

Nakon razgovora, imao sam samo njen glas. U redakciji je usledila improvizacija. Jedna koleginja (inače po obrazovanju glumica) sela je na stolicu usmerna ka prozoru. Snimali smo je sa leđa. Snimak je zatamljen tako da se prepoznaju tek konture osobe ženskog pola. Simulirala je osobu koja o nečemu govori, povremeno spuštajući glavu ka grudima i brišući suze, što se podudaralo sa povremenim prekidima koje je i sagovornica pravila. U montaži se pokazalo da radio zvuk ipak nije dovoljno kvalitetan za televiziju, pogotovu kada se glas osobe (što sam obećao sagovornici) dodatno modifikuje – do neprepoznatljivosti. Nije bilo drugog rešenja pa smo pribegli i titolovanju delova koji su korišteni u prilogu. Bio je to udarni četvorominutni prilog u emisiji. Niko od sagovornika u studiju nije ostao ravnodušan, a što je najbitnije identitet sagovornice potpuno je sakriven.

Pravila su jasna. Kada se rade ovako osetljive priče ni na koji način se ne sme odati identitet žrtve ukoliko ona sama to ne dopušta, a ukoliko je maloletna, čak i ukoliko roditelji tako nešto dozvoljavaju, obaveza novinara je da taj identitet krije. Na drugom primeru koji nameravam ovde da izložim tog pravila sam se u potpunosti držao.

Reč je o slučaju „Paulik“ priči punoj nejasnoća, zbunjajućih propusta u čijem je središtu jedna devojčica iz Vranja, za koju se do danas sumnja da je žrtva trgovine. Slučaj su mi predočile saradnice iz nevladine organizacije, zainteresovane da priča o kojoj je brujala hrvatska štampa i koja je dobijala tragikomične obrte na lokalnim medijima u Vranju (gde je Paulik iznajmljivao TV termine dokazujući svoju nevinost) bude zaokružena.

Policija je Paulika privela u Dubrovniku nakon što je grupa turista prijavila njegovo nedolično ponašanje prema devojčici u jednom restoranu. Nakon privođenja brzo je pušten, posle čega je prešao put od Dubrovnika, do Nemačke, pa ponovo do Vranja, gde je ponovo uhapšen, ali iste večeri pušten. I pored dva hapšenja, i predaje nadležnim sudskim organima, nikakav precizan nalaz o slučaju ili presuda nisu dobijeni. Istovremeno u reportaži emitovanoj na Radiju Slobodna Evropa pokušao sam da pratim i put kojim je dete prolazilo kroz ruke različitih institucija i međunarodne organizacije, dok konačno nije vraćena porodici. Ocene socijalnih radnika su bile da je zahvaljujući takvom tretmanu bila podvrgnuta onome što se u teoriji opisuje kao „teror institucija“.

Greška koju često prave mediji u Srbiji je što problematične pa i izuzetno tragične slučajeve prate uglavnom na početku. Iskustvo pokazuje da je upravo nepohodno neprekidno biti uključen u zbivanja vezana za slučaj kako bi se tako podstakli sudski organi da ne otaljavaju slučaj ili propuštaju bitne detalje, detektovao eventualni pritisak na sud sa strane, ali i podsticali istražni organi u prikupljanju novih dokaza. Da su se mediji u Srbiji na taj način odnosili prema „Slučaju Paulik“ ova priča bi možda dobila svoj sudski epilog. Ovako ostala je nerazrešena bez jasne definicije da li je Paulik kriv ili nije, da li je bio povezan sa trgovcima ljudima ili nije, da li je bio pedofil ili nije. Nije odgovoreno ni na sumnje vezane za još nekih devojčica i dečaka o kojima se Paulik, uz dozvolu njihovih roditelja, povremeno „starao“.

Moj zadatak tako je bio sveden na to da ispričam priču od Dubrovnika, preko Beograda, do Vranja. Kroz razgovor sa onima koji su preuzimali staranje o detetu i kao onima koji su pokušavali da uđu u trag Pauliku.

Razgovarajući sa zaposlenima u socijalnim službama u Srbiji i Hrvatskoj, predstavnicima nevladinih organizacija, kao i policije, upoređivanjem njihovih izjava, može se zaključiti da je slučaj prebacivan sa jedne na drugu instancu, iz zone odgovornosti jednih u zonu odgovornosti drugih. Na sreću devojčica je na kraju vraćena porodici (koja je po svemu sudeći i sama bila žrtva obmane) ali na osnovu složenih podataka postaje jasno da su upravo oni koji su se bavili ovim slučajem zbog svoje indolentnosti doprineli tome da on praktično bude zataškan. Naime, kako je posao prepuštan drugoj službi prethodna je na njega zaboravljala. Utisak je da je posao vezan za Paulika, s obzirom na manjak dokaza, prosto zaturen i na zadovoljstvo mnogih zaboravljen, te da su se sve strane zadovoljile time što je vranjanska policija uspeła da izdejstvuje zabranu ovom nemačkom državljaninu da uđe u Srbiju u narednih deset godina.

Još bih podvukao da su poslednjih godina primeri nasilja nad slabima, trgovina ljudima (prevashodno ženama), zlostavljanja dece i slično, preplavili srpske medije. Ono što bi trebalo da bude dobra vest, jer se time javnost upoznaje sa rizicima sa kojima su slabi suočeni, na žalost preraslo je u tragično i brutalno korišćenje ljudskih tragedija u svrhu podizanja tiraža i gledanosti. Identiteti žrtava su u više navrata nedopustivo otkrivani, što nesumnjivo na one kojima bi se moglo pomoći i te kako utiče demoralisuje. Uz to reakcija javnosti se završava često na zgražavanju, pri čemu izostaje solidarnost sa žrtvama. Podsetiću, na primer, da je prošle godine više desetina hiljada ljudi demonstriralo u Portugaliji nakon nestanka jedne britanske devojčice. Ovdje ta vrsta solidarnosti ne postoji, u čemu postoji i odgovornost medija. Naime, oni zaokupljeni senzacionalizmom o ovim slučajevima izveštavaju tabloidno, a maksimum koji postižu je zgražavanje ne i edukacija javnosti. Umesto toga trebalo bi primeniti mehanizme kojima bi se pojačala svest građana o opasnosti koja preti i kako bi oni koji mogu pomogli žrtvama. Žrtve

bi trebalo maksimalno zaštititi i pomoći im da prevaziđu traume. Kada je reč o medijima mora se priznati da na ovom testu neprekidno padaju, što zbog tabloidnog načina rada, što zbog nezainteresovanosti, što zbog površnosti.

Autor je profesionalni novinar star 34 godine. Poslednjih osam godina radi u beogradskom dopisništvu Radija Slobodna Evropa. Za reportažu o trgovini ljudima, koja je emitovana u programu RFE dobitnik je nagrade „Zoran Mamula“ za 2006. godinu, a za isti prilog nagrađen je i priznanjem Nezavisnog udruženja novinara Srbije. Autor je i više dokumentarnih filmova urođenih za nezavisnu televizijsku produkciju „Arhitekt“, a tokom karijere pisao je i tekstove za više dnevnih listova – „Blic“, „Glas javnosti“, „Borba“.

REKLAME ZA DUŠU

PIŠE: NADEŽDA MILENKOVIĆ, KREATIVNA DIREKTORKA REKLAMNIH KAMPANJA

Osim komercijalne, reklame mogu imati i drugu svrhu. Dobro, možda ne baš da menjaju svet, ali da ga popravljavaju, doteruju, da uvode društveno poželjno ili, kako se to danas kaže, politički korektno ponašanje, to svakako mogu. Čak i kad su pravljene samo u komercijalne svrhe, a kamoli kad im je cilj da promovišu neke društvene vrednosti. Zahvaljujući reklamnim kampanjama postalo je „out“ nositi pravo krzno, a ne nositi kondom, na primer.

Moj prvi susret na veliko sa kategorijom „social i public awareness“ kampanja bio je na Kanskom advertising festivalu koji se održava odmah posle onog filmskog. U to doba, pre interneta, jedini način da vidite najbolje reklame iz celog sveta bio je da na nekom od festivala odgledate par hiljada spotova. Budući da su se projekcije održavale u više sala, posetioци su se raspoređivali kako su najbolje umeli, pokušavajući i da vide ono što ih zanima, ali i da ne propuste silne „vanškolske“ aktivnosti koje su organizatori, agencije, klijenti priređivali po plažama i hotelima. Pa ipak, jedna kategorija spotova uspela je da nas sve okupi na jednom mestu. Social and Public Awareness Campaigns. Jer, to su kampanje koje agencije ne rade zbog para, niti da bi nekom klijentu pomogle da uveća profit. To su kampanje koje radite za svoju dušu, za otkup duše, ako baš hoćete, kao mali dodatak kosmičkom kantaru na kojem opasno preteže vaš doprinos komercijalizaciji. I zato su obično mnogo kreativnije od svih ostalih, što se te godine i dokazalo jer je Grand Prix festivala po prvi put dodeljen spotu iz ove kategorije.

A „reklamiralo“ se bukvalno sve. Ne napuštajte školovanje, recite ne drogama, rasisti su glupi, telefonirajte ostarelim roditeljima... i sve to na neobične načine. Od „dajte novac“ do „ne tražimo vam novac, već samo kutije od cipela jer u njima možemo da sahranjujemo decu koja umiru od gladi“, od „ne vozite pijani“ do „ako vas i nije briga što ćete pijani ubiti nekog, zar vas ne brine što ćete ostati bez dozvole“.

Naravno da sam se vratila ushićena saznanjem da se u svetu prave reklame za baš svaku temu, a ne, kao kod nas, tek poneka za davanje krvi. I naravno da sam priželjkivala priliku da učestvujem u kreiranju neke. I da to ode na neki festival, naravno.

Ubrzo mi se ostvarilo. Nažalost. Naručilac: Međunarodni komitet Crvenog krsta iz Ženeve. Zahtev: da se uradi kampanja koja bi akterima „ratnih dejstava“ u Hrvatskoj podigla svest o tome da su pripadnici Crvenog krsta neutralni, kako bi se sprečili dalji napadi na objekte i osoblje ove institucije. Rezultat: kampanja „Ne pucajte u nas“. A stigle su i nagrade, srebro na njujorškom festivalu i specijalna nagrada Ujedinjenih nacija. Ružan povod za radovanje.

Ali, tada sam i shvatila zašto je najveće interesovanje bilo za ovu vrstu kampanja i zašto su one najkreativnije. Baš to. Ružan povod. Ružan povod da date najlepše od sebe. Jer, da bi uradili neku od tih kampanja, kreativci, baš kao i novinari, moraju da saznaju detalje koje inače ne bi poželeli da znaju. O gladnima, diskriminisanim, ubijenima, obolelima od side, raka, o ostarelim, nemoćnim, oteetim, silovanim ljudima... A onda na to treba da odreaguju, ne užasom ili patosom, već kreativnošću. I to tako da dotaknu publiku, a ne da je nateraju da skrene pogled ili promeni kanal. Da dopru do ljudi koji, takođe, ne žele

da znaju sve te ružne stvari. Da ih podstaknu da nešto urade ili makar budu svesni problema sa kojim uopšte ne žele da se suočavaju. I sve to za trideset sekundi.

A onda nastaje novi problem, barem kad govorimo o ovom tržištu. Emitovanje. Bilo da su povod bile narodne kuhinje, bolnica za umiruće, sida, reproduktivno zdravlje žena, incest ili trgovina ljudima, uvek je ključno pitanje bilo: koliki vam je budžet za medije. I najčešći odgovor: nemamo ga. Nasuprot uvreženom mišljenju, nevladine organizacije, barem većina sa kojima sam ja imala kontakt, nemaju novca. U svakom slučaju, nemaju te silne hiljade evra neophodne za emitovanje. Televizije imaju obavezu da emituju društveno angažovane spotove od opšteg značaja, ali ne i da vam za to daju najgledanije termine. Oglasni prostor u novinama nerado će vam ustupiti besplatno, naročito ako već ima platežnih klijenata. Bilborde takođe. Radio stanice su već mnogo svetliji primer, naročito lokalne, ali najčešće nije dovoljno da vam radio bude jedini medij.

I tako dolazimo do razloga zašto vam sve ovo pišem. Medijska, vaša, podrška društvenim kampanjama. Kao što ste je pružili prethodnoj kampanji „Gole činjenice“⁶⁷. I pomogli da ona bude viđenija i zapaženija. Hvala vam što ste od reklame napravili vest. Naročito kad drugi rade obrnuto – od vesti prave reklamu.

Autorka je jedna od vodećih figura u domaćem advertajzingu, kreativno direktorka brojnih kampanja. Nagrađivana na mnogim domaćim i međunarodnim advertajzing festivalima, gde se posebno izdvaja nagrada United Nations Department of Public Information Award. Naročito posvećena humanitarnim i socijalnim kampanjama (kampanja za Međunarodni komitet Crvenog krsta iz Ženeve, kampanje za borbu protiv AIDS-a, anti trafiking kampanja GOLE ČINJENICE za NVO ASTRA, kampanja Incest trauma centra). Osmislila kampanju za kultnu radio emisiju „Peščanik“. Autorka bestselera „Kako da najlakše upropastite rađeno dete“ u izdanju Kreativnog centra.

⁶⁷ GOLE ČINJENICE JE PETA ANTI-TRAFIKING KAMPANJA KOJU NVO ASTRA VODI OD POČETKA SVOG RADA. CILJ OVE KAMPANJE JE DA PODSETI KAKO ŠIRU JAVNOST, TAKO I DRŽAVNE ORGANE, DA JE PROBLEM TRGOVINE LJUDIMA U NAŠOJ ZEMLJI I DALJE PRISUTAN, ŠTO SE U DRUŠTVU KOJE SVE VIŠE TOLERIŠE NASILJE I KRŠENJE LJUDSKIH PRAVA ČESTO ZABORAVLJA. PORUKU KAMPANJE „ŽENE NISU MESO. DECA NISU ROBLJE. LJUDI NISU ROBA“ IZGOVARAJU JUGOSLAV ČOŠIĆ, MILUTIN PETROVIĆ, IVAN TASOVAC, DEJAN ANASTASJEVIĆ, ŽELJKO BODROŽIĆ, BRANISLAV LEČIĆ I VUKAŠIN MARKOVIĆ. OVA KAMPANJA JE NA NOCI REKLAMOŽDERA 2008. GODINE OSVOJILA NAGRADU ZA NAJBOLJU NEPROFITNU KAMPANJU U SRBIJI.

SOS TELEFON

GOLE ČINJENICE.

Žene nisu meso. Deca nisu roblje. Ljudi nisu roba.

Кривичне пријаве

анска мафија контролише
„сексуално робље“

рифе „Сандеј телеграфа“ шокирало британског премијера

ОВИНЕ
ДИМА

подвође људ

постављао две
малолет

– робство в 21 век”, на която присъстваха учениците и преподавателите от гимназията.

– Целта на проекта е младите да се запознаят този сериозен проблем, понеже не малко хора, особено жени от страните в транзиция, често биват подведени и стават “бели роби”, подчертаха Сузана Антич Ристич и Сладжана Трайкович, координатори на

Кривичне пријаве за покушај трговине људима

ПРОЦЕС ЗА ТРГОВИНУ ДЕВОЈАКА

тужене Тетјане

12vek 7A7
девојку са
600 евра!

додала ћерку да јој ваде органе

Прекинут ланац трговине људима

Пао први српски
интернет педофил

Ради се о 19-годишњаку из Шапца чији идентитет полиција није објавила

ваз белим робљем
каве макро подводио малолет
живања орган

MEDIJSKA PREZENTACIJA TRGOVINE ŽENAMA I TERMINOLOGIJA U OVOJ OBLASTI

ANALIZA ŠTAMPANIH MEDIJA U SRBIJI

„Moderno ropstvo“, kako se često kaže za trgovinu ljudima, predstavlja ozbiljan društveni problem, jer ugrožava osnovna ljudska prava (pravo na život, na slobodu izbora i na slobodu kretanja). Iako većina zemalja tvrdi da se u njima ljudska prava i slobode u potpunosti ostvaruju, fenomen ropstva, nažalost, nije nestao, postoji danas. Činjenica je da se deca, žene i muškarci prodaju kao roba svuda u svetu.

Mediji kao moćno sredstvo informisanja i jedan od odlučujućih faktora u formiranju javnog mnjenja i stavova u društvu, veoma su važan činiac u borbi protiv trgovine ljudima. Kao preventivno sredstvo, mediji mogu značajno da utiču na smanjenje broja, prvenstveno, potencijalnih žrtava, ali i žrtava trgovine ljudima koje se nalaze u akutnoj fazi nasilja i eksploatacije.

Novinari neretko traže priče koje predstavljaju iskustva stvarnih ljudi i teme koje su aktuelne i široj javnosti zanimljive. Međutim, o trgovini ljudima ne treba pisati samo kada se desi nešto konkretno, kada su pronađene žrtve trgovine ili uhapšeni trgovci ljudima, već javnost treba da bude istinito, obuhvatno i kontinuirano informisana kako o različitim događajima, tako i o trgovini ljudima kao fenomenu.

Obzirom da je trgovina ljudskim bićima vid organizovanog kriminala, samim tim zahteva organizovani društveni odgovor. Novinarska profesija je, izuzetno važna, ali ne i jedina koja bi trebalo da se kontinuirano bavi i suprotstavi ovom problemu. Važnost izveštavanja medija u domenu primarne prevencije je neprocenjiva jer je, upravo „pravovremena informacija, najbolja prevencija trgovine ljudima“.

DEFINISANJE PROBLEMA

U centru ove analize je problem trgovine ljudima opisan, obrađen i objavljen od strane šest štampanih beogradskih medija i novinara koji rade u njima.

Kao osnova za odabir i razmatranje tekstova koji se bave ovim globalnim društvenim fenomenom, poslužila nam je definicija trgovine ljudima koja je data u Konvenciji Ujedinjenih Nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, tačnije u članu 3 Protokola za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebno ženama i decom, gde trgovina ljudima podrazumeva „vrbovanje, prevoženje, prevođenje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica, putem pretnje silom ili upotrebom sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlašćenja ili teškog položaja, davanja ili primanja novca ili drugih koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, u cilju eksploatacije“.

CILJEVI ANALIZE

Analiza je realizovana u želji da se istraži pisanje štampanih medija o trgovini ljudima i proveru da li se način pisanja naših novinara, koji je proteklih godina bio uglavnom senzacionalistički, promenio. Analizom sadržaja želeli smo da utvrdimo osnovne odlike izveštavanja i način na koji je u vodećim štampanim medijima prikazan problem trgovine ljudima.

Teorijski cilj ove analize je otkrivanje da li, u kojoj meri i na koji način beogradski štampani mediji izveštavaju o problemu trgovine ljudima. Takođe, ovim istraživanjem smo želeli da utvrdimo da li su se, ustaljeni obrasci po kojima su novinari tretirali problematiku trgovine ljudima prethodnih godina, promenili.

Osnovni praktični cilj je sistematizacija podataka na osnovu kojih će se utvrditi da li se u novinama objavljuju potpune informacije, jasno, jednostavno i hronološki prezentovane, da li se problem objašnjava u čitavoj svojoj složenosti i da li se priča prati od početka do kraja. Ukoliko to ne bude bio slučaj, na osnovu dobijenih podataka, daćemo preporuke koje će pomoći svrsishodnijem, sistematičnijem i tačnijem praćenju ovog značajnog društvenog problema od strane novinara, kako u Beogradu, tako i celoj Srbiji.

UZORAK

Ova analiza uključuje šestomesečno praćenje tekstova o trgovini ljudima u šest dnevnih, visoko tiražnih informativnih novina.

Uzorak su činile novine različitih profila koje se dnevno objavljuju, ozbiljne, juturnje novine kao što su „Politika“, „Blic“ i „Danas“, polu-tabloidi večernje novine „Večernje novosti“, tabloid „Kurir“ i „Press“.

Zašto baš ove novine?

Informativna dnevna štampa, iako manje popularna od revijalne štampe, ipak ima značajan uticaj na formiranje javnog mnjenja i stavova, visoko-tiražna je, a može biti dobro preventivno sredstvo u borbi protiv trgovine ljudima.

Širi odabir tekstova štampanih medija je radila Medijska dokumentacija EBART.

BEOGRAD	Politika	dnevno
	Danas	dnevno
	Večernje novosti	dnevno
	Blic	dnevno
	Press	dnevno
	Kurir	dnevno

Tabela 8 – Spisak štampanih medija koji su obuhvaćeni istraživanjem

METODOLOGIJA

Metoda analize sadržaja primenjena je na uzorku od 285 tekstova objavljenih u periodu od 01. maja do 31. oktobra 2008. godine u šest beogradskih dnevnih novina (Politika, Danas, Večernje novosti, Blic, Press, i Kurir).

Odabrani tekstovi su analizirani kroz sledeće teme:

- Trgovina ljudima (ženama i muškarcima)
- Trgovina decom
- Ilegalne migracije (krijumčarenje, ilegalni transport ljudi)

- Internet i pornografija
- NVO ASTRA

Kombinacijom kvantitativne i kvalitativne analize sadržaja istraživano je praćenje problema trgovine ljudima u štampanim medijima.

VARIJABLE

- 1) Ukupan broj tekstova o problemu trgovine ljudima:
 - po učestalosti izlaska tekstova
 - po posmatranim štampanim medijima
 - po kategorijama tekstova (novinarski žanr)
 - po temi teksta (trgovina ljudima, trgovina decom, ilegalne migracije...)
 - po autorima
 - po teritoriji na koju se tekst odnosi
 - po povodu pominjanja problema u tekstu (konkretna događaj/opis fenomena)
- 2) Kvalitet tekstova:
 - pružen/nepruženi odgovor na osnovna novinarska pitanja (ko, šta, kad, kako, zašto)
 - objektivnost/neobjektivnost
 - informisanje/senzacionalizam
 - konkretna događaj/opis fenomena

PROBLEMI I ZADACI

Ovim istraživanjem pokušaćemo da odgovorimo na sledeća pitanja:

- Da li postoje razlike u kvantitetu tekstova koji obrađuju problem trgovine ljudima, uzimajući u obzir posmatrani vremenski period?
- Da li postoje kvalitativne razlike u tekstovima koji obrađuju problem trgovine ljudima kada su u pitanju različiti štampani mediji?
- Koje su najčešće kvalitativne greške koje novinari prave kada izveštavaju o problemu trgovine ljudima? Koliko su tekstovi objektivni, tačni, informativni?
- Da li se u odnosu na prethodno istraživanje⁶⁸ način pisanja beogradskih novinara i učestalost izveštavanja o problemu trgovine ljudima promenila (poboljšala)?

Kvantitativna i kvalitativna analiza

U periodu od 01. maja do 31. oktobra 2008. godine, u posmatranim štampanim medijima, objavljeno je 285 tekstova o problemu trgovine ljudima. Ako uporedimo ovih 285 tekstova (objavljenih za šest meseci) sa 222 teksta koja su objavljena u beogradskim novinama u prethodnom posmatranom periodu (od marta do decembra 2005. godine), možemo biti zadovoljni porastom broja tekstova napisanih na temu trgovine ljudima.

68 NEODJAVLJENA ANALIZA SADRŽAJA ŠTAMPANIH MEDIJA U SRBIJI PO PITANJU PRAĆENJA PROBLEMA TRGOVINE LJUDIMA U PERIODU MART–NOVEMBAR 2005. GODINE, SPROVEDENA ZA POTREBE NVO ASTRA

Međutim, ne treba da nas zavara samo povećanje broja tekstova, jer pored kvantiteta, veoma je bitna i vrsta teksta koja je objavljena, rubrika u kojoj se tekst nalazi, kao i to da li isti novinari prate ovu temu ili se smenjuju „po službenoj dužnosti“.

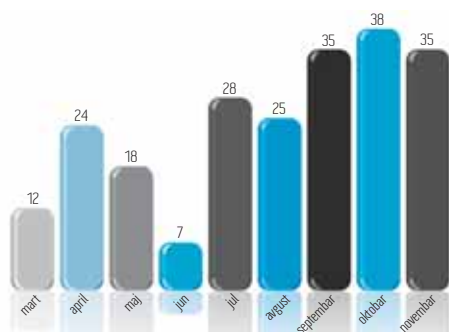
UČESTALOST OBJAVLJIVANJA TEKSTOVA

Grafikon 72 – Učestalost broja tekstova o trgovini ljudima u beogradskim novinama po mesecima

Od 285 tekstova beogradskih dnevnih novina koje su pisale o problemu trgovine ljudima, u maju su objavljena 42 teksta, u junu 53, u julu 39, u avgustu 40, dok se broj tekstova u septembru i oktobru malo povećao i iznosi, redom, 55 i 56.

Grafikon 73 – Učestalost broja tekstova o trgovini ljudima u beogradskim novinama po mesecima u 2005. godini

Ukoliko uporedimo podatke dobijene u ovom istraživanju sa podacima dobijenim u istraživanju iz 2005. godine⁶⁹, prikazanim na grafikonu 73, videćemo da se o temi trgovine ljudima i dalje ne piše konstantno, ali da su oscilacije u učestalosti tekstova po mesecima znatno manje u 2008. godini.

Razloge povećanja, odnosno smanjenja broja tekstova potražićemo, kao i u prethodnom istraživanju, kako u konkretnim sadržajima tekstova u mesecima u kojima je nastupilo osetno povećanje, tako i u aktuelnim društveno-političkim dešavanjima u našoj zemlji koja su, možda, uticala na dobijene razlike.

69 Ibidem

Na grafikonu 72 se uočava blagi skok u junu, te pad broja tekstova u julu, a zatim kontinuirano (iako malo) povećanje broja tekstova u avgustu, septembru i oktobru.

Razlozi junskog skoka broja tekstova leže u podnošenju izveštaja Američkog Stejt departmenta o trgovini ljudima u Srbiji i u Crnoj Gori, kao i u uspešno sprovedenoj akciji „Prosjak“ u kojoj je zajedničkim delovanjem srpske i crnogorske policije sprečen ulazak 22 prosjaka u Crnu Goru i time prekinut lanac organizovanog prosjačenja. Osim ove akcije, novinari su ispratili i objavili, uglavnom u formi vesti, i ostale uspešno sprovedene policijske akcije. Provokativna kampanja NVO ASTRA, takođe je privukla medijsku pažnju.

Avgust i septembar je obeležio porast broja imigranata u Italiji i Španiji, nasilje nad imigrantima, kao i nemire izazvane, upravo protestima imigranata u ovim zemljama. U avgustu je, takođe, sprovedeno nekoliko hapšenja osoba osumnjičenih za sakupljanje i rasturanje dečje pornografije, dok je u septembru mesecu otkriven lanac krijumčarenja ljudi iz Srbije ka zemljama Evropske unije, a kako se ova kriminalna aktivnost kažnjava članom zakona 389, i bliska je fenomenu trgovine ljudima, tekstovi koji su ispratili ovaj i slične događaje ušli su u analizu.

Pored tekstova o nasilju nad imigrantima i njihovim protestima, oktobarsko povećanje broja tekstova rezultat je hapšenja neformalnog vođe mudžahedinske zajednice u BiH, Sirijca Imada al-Huseina, poznatijeg kao „Abu Hamza“. Potpisivanje sporazuma o prevenciji i borbi protiv kriminala između Srbije i Grčke, bio je, takođe, jedan od značajnih događaja u oktobru mesecu.

Kada se napravi presek frekventnosti tekstova i datuma objavljivanja istih ne možemo utvrditi nikakav kontinuitet u izveštavanju. Štampani mediji su uglavnom pisali o problemu trgovine ljudima samo kada su imali „važan“ povod, kada se desio neki tragični događaj ili nakon neke velike akcije policije, pravosuđa ili međunarodnih organa.

POJEDINAČNI ŠTAMPANI MEDIJI I BROJ OBJAVLJENIH TEKSTOVA O TRGOVINI LJUDIMA

Grafikon 74 – Broj objavljenih tekstova u pojedinačnim novinama

O temi trgovine ljudima najviše je izveštavao list „Danas“ 66 puta, zatim „Blic“ 54 puta, pa „Večernje novosti“ 51 put. „Politika“ je o ovoj temi izveštavala 49 puta, „Press“ 40, a „Kurir“ samo 25 puta.

Grafikon 75 – Broj objavljenih tekstova u pojedinačnim novinama u 2005. godini

Ukoliko uporedimo broj tekstova objavljenih u beogradskim dnevnim novinama u ovom posmatranom periodu sa brojem tekstova objavljenih u tim istim novinama tokom desetomesečnog perioda posmatranja iz 2005. godine⁷⁰ videćemo da se broj tekstova značajno povećao kod svih dnevnih novina, a naročito kod lista „Danas“ i „Politika“, dok je najmanje povećanje (ali ipak povećanje) uočeno kod „Kurira“.

KATEGORIJE TEKSTOVA

Kroz zastupljenost novinarskih žanrova najbolje uočavamo novinarsku interpretaciju. Informacije i poruke mogu biti objavljene na razne načine i u različitim oblicima.

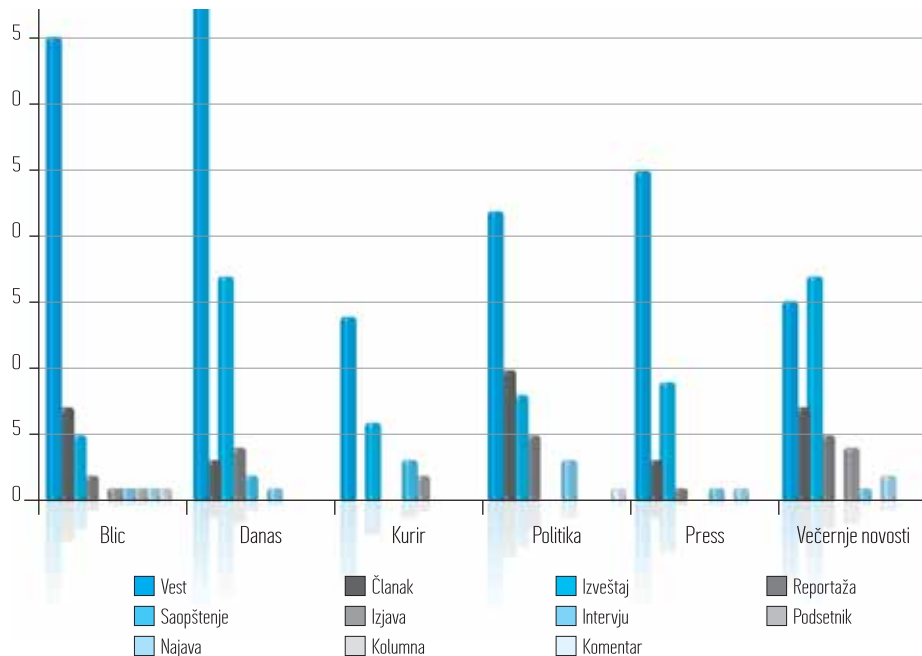
O temi trgovine ljudima, tokom šestomesečnog perioda praćenja novinskih tekstova, pisano je uglavnom u formi vesti, izveštaja ili članka. Od celokupnog posmatranog broja različitih novinskih tekstova (285), napisano je 150 vesti, 62 izveštaja, 30 članaka, 17 reportaža, 9 intervjua, 8 izjava, 4 najave, 2 saopštenja i po jedan podsetnik, kolumna i komentar.

Primetno je da su od faktografskih žanrova najfrekventnije vesti 52.63% i izveštaji 21.75%. Na sledećem mestu po zastupljenosti nalazi se članak (10.53%), kao analitički žanr, dok se reportaže javljaju sa procentom učestalosti od 5.96%.

Iako problem trgovine ljudima u štampanim medijima može da se predstavi u skoro svim novinskim žanrovima, beogradski novinari uglavnom plasiraju čisto faktografsko izveštavanje bez prave interpretacije događaja i društvenih procesa i njihove dublje analize. Analitički žanr, koji podrazumeva pravu argumentaciju i analizu elemenata i posledica, se retko pojavljuje.

⁷⁰ IDEM

Grafikon 76– Kategorije tekstova u pojedinačnim štampanim medijima

Što se tiče zastupljenosti novinarskih žanrova u pojedinačnim novinama, tokom šest meseci u „Blicu“ je objavljeno 35 vesti, 7 članaka, 5 izveštaja, 2 reportaže, i po jedna izjava, intervju, podsetnik, kolumna i najava.

Dnevne novine „Danas“ su objavile 39 vesti, 17 izveštaja, 4 reportaže, 3 članka, 2 saopštenja i 1 intervju.

„Kurir“ je objavio 14 vesti, 6 izveštaja, 3 izjave i 2 intervjuja, a „Politika“ 22 vesti, 10 članaka, 8 izveštaja, 5 reportaža, 3 intervjuja i 1 komentar.

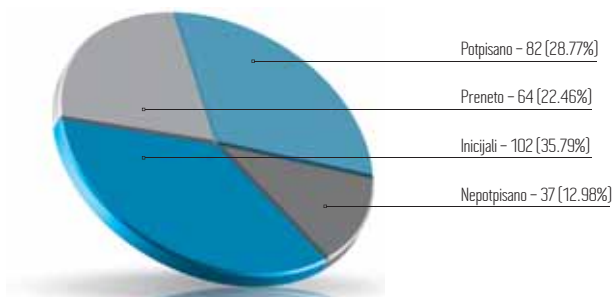
U „Press-u“ je bilo 25 vesti, 9 izveštaja, 3 članka, 1 reportaža, 1 intervju i 1 najava, dok su „Večernje novosti“ objavile 15 vesti, 17 izveštaja, 7 članaka, 5 reportaža, 4 izjave, 2 najave i 1 intervju.

Nažalost, nezaustavljiv trend komercijalizacije, tabloidizacije i novinarskog žutila doveo je toga da su naslovi i dalje senzacionalistički, iako sam tekst to nije. Na formulaciju naslova utiče urednik rubrike/redakcije, pre nego novinar koji je tekst napisao, a cilj je naravno privlačenje čitalaca i podizanje tiraža. Osim senzacije, naslove često odlikuje nedovršenost i nejasnost, dok se nepotrebni interpunkcijski znaci, za razliku od prethodnog istraživanja⁷¹, ne pojavljuju.

71 Ibidem

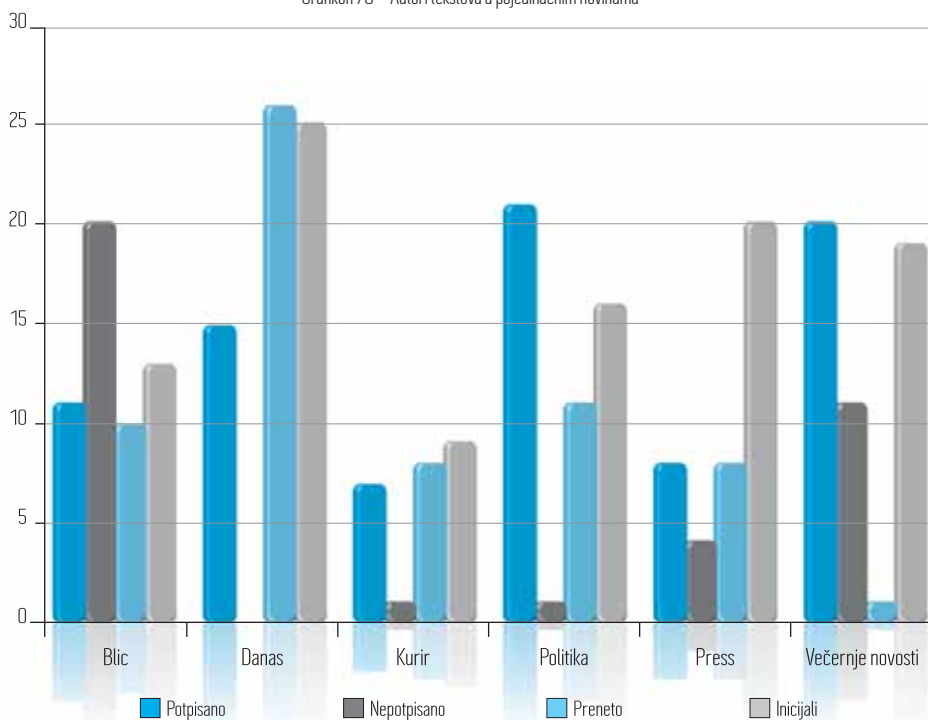
AUTORI TEKSTOVA O TRGOVINI LJUDIMA

Grafikon 77 – Autori tekstova

Već i letimičan pregled grafikona ukazuje da se temom trgovine ljudima u beogradskim dnevnim novinama bavi veliki broj novinara, te da se najčešće potpisuju inicijalima [35.79%]. Punim imenom i prezimenom autora potpisana su 82 teksta [28.77%], dok su 64 novinska teksta preneti, tj. preuzeta od novinskih agencija Beta, Tanjug, Fonet ili Srna [22.46%]. Nepotpisanih tekstova je 37 [12.98%], i to je broj koji možemo dodati agencijskim vestima jer se redakcije nisu potrudile da potpišu iste.

Grafikon 78 – Autori tekstova u pojedinačnim novinama

„Blic“ pored 11 potpisanih tekstova [6 članaka, 2 reportaže i po jedan izveštaj, najava i kolumna] ima 13 tekstova potpisanih inicijalima [11 vesti, 1 izveštaj i 1 članak] i 10 vesti preuzetih od novinskih agencija [uglavnom od Bete]. Za najveći broj tekstova, čak 20, ne zna se koje bio autor [16 vesti, 2 izveštaja, 1 inetrju i 1 podsetnik].

U dnevnom listu „Danas“ se vesti o ovoj problematici ili potpisuju inicijalima [14 vesti, 8 izveštaja, 2 reportaže i 1 saopštenje] ili su preuzeti od neke novinske agencije [26]. Ostali tekstovi [15] su autorski i potpisani punim imenom i prezimenom novinara.

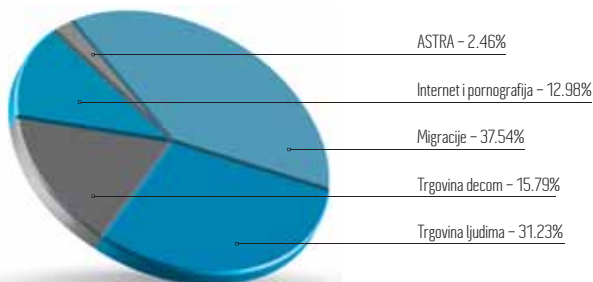
Novinari „Kurira“ inicijalima potpisuju najveći broj vesti [9] i jedan izveštaj. Osam tekstova [5 vesti, 2 izveštaja i 1 izjava] je preuzeto od novinskih agencija, dok su 4 izveštaja, 2 intervjua i 1 izjava potpisani punim imenom autora.

„Politika“ i „Press“ imaju približno isti broj objavljenih vesti (redom, 22 i 25) i izveštaja (redom, 8 i 9). Za razliku od „Pressa“, „Politika“ je objavila nešto više članaka [10 naprema 4], reportaža [4 naprema 1] i intervjua [3 naprema 1]. Vesti objavljene u „Politici“, kao i u „Pressu“ uglavnom su potpisane inicijalima, ili su preuzete od neke novinske agencije.

„Večernje novosti“ imaju najveći broj autorskih tekstova, potpisanih punim imenom autora [20] ili njegovim inicijalima [19]. Za 11 tekstova se ne navodi autor [8 vesti, 2 izjave i 1 izveštaj], dok je jedna vest preuzeta od agencije Beta.

TEMA TEKSTA

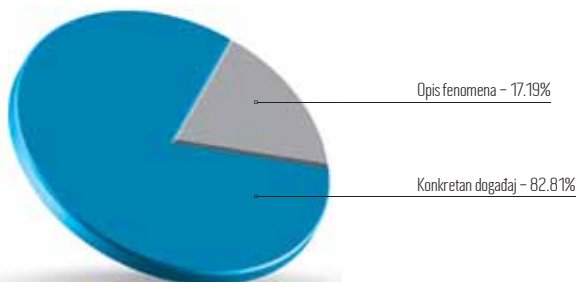
Grafikon 79 – Tema teksta

Najzastupljenija tema u tekstovima bile su ilegalne migracije sa 107 napisanih tekstova [37.54%], a zatim i tema trgovine ljudima sa 89 tekstova [31.23%]. Tema trgovine decom bila je zastupljena u 45 tekstova [15.79%], a o Internetu i njegovim zloupotrebama u pornografske svrhe napisano je 37 tekstova [12.98%]. O NVO ASTRA, kao bitnom akteru u borbi protiv trgovine ljudima, napisano je 7 tekstova [2.46%]. Obzirom da je poslednjih godina sve veći broj dece žrtava trgovine ljudima, kao i da se Internet, sve češće javlja kao sredstvo za vrbovanje žrtava, smatramo da bi trebalo da bude znatno više tekstova koji će se baviti ovim temama u cilju informisanja o mogućnostima zloupotrebe Interneta i načinima bezbednog korišćenja.

POVOD POMINJANJA TEKSTA

Grafikon 80 – Povod pominjanja problema u tekstu

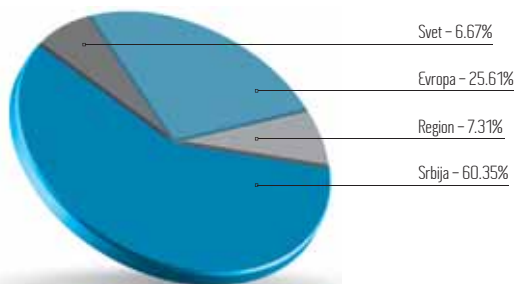

Kao što se može videti na grafikonu 80, najveći broj objavljenih tekstova javio se kao reakcija na konkretan događaj vezan za

trgovinu ljudima (policijske akcije u zemlji i svetu, značajni društveno-politički događaji). Nažalost, mnogo manji broj tekstova (17.19%) ima istraživački pristup problematici, u smislu da se problem ispituje dublje, kroz svoje različite dimenzije. Ni u jednom tekstu ne postoji precizna definicija trgovine ljudima.

MESTO DOGAĐANJA

Grafikon 81 – Mesto događanja

Kao što se na grafikonu može videti, 60.35% objavljenih tekstova posvećenih trgovini ljudima je o događajima koji su se desili u Srbiji, 25.61% tekstova odnosi se na Evropu, 7.37% na zemlje iz regiona, dok se svega 6.67% događaja desilo u svetu.

IDA ZAKLJUČIMO...

Nezainteresovanost, senzacionalizam i prenošenje serviranih informacija bez njihove analize pokazalo se kao tendencija u izveštavanju o problemu trgovine ljudima. Novinarska inicijativa pojavljuje se veoma retko, a istraživački pristup gotovo i da ne postoji.

Veliki broj autora tekstova o trgovini ljudima upravo potvrđuje da, na žalost, ni u jednim novinama ne postoji dosledna politika praćenja i kvalitetno, iscrpno izveštavanje ovog opasnog i ozbiljnog društvenog problema. Jer da postoji, broj autora bi bio značajno manji, bilo bi značajno manje tekstova preuzetih od novinskih agencija u odnosu na autorske, značajno više članaka, jer oni podrazumevaju da autor mora biti dobro upoznat sa temom a činjenice dobro ispitane i proverene iz više izvora. Negovalo bi se istraživačko novinarstvo.

Iako je većina tekstova pisana u formi vesti ili izveštaja, naslovi su, nažalost ili senzacionalistički, neadekvatni ili nepotpuni. Ipak, u samim tekstovima, odgovori na osnovna novinarska pitanja postoje, tekstovi su informativni, ali je često problematična njihova forma i struktura. Takođe, ovakvi vidovi novinarskog izražavanja pokrivaju samo određene aspekte problema, a ne i problem u celini.

Da bi jedan tekst bio dobar, veoma je važan i stil kojim je napisan. Trgovina ljudima je ozbiljna, kompleksna i društveno opasna tema, pa bi za praćenje jedne takve teme i stil pisanja morao biti jasan, koncizan, skladan. Kako bi se izbeglo stvaranje predrasuda i stereotipa o žrtvama trgovine ljudima kod čitalačke publike, te samim tim izbeglo stvaranje mišljenja publike da se „to njima ne može desiti...“ treba izbegavati afektačije i reči stranog porekla (na pr. „trefiking“), termine koji utiču na tačnost i jasnost (na pr. „belo roblje“, prostitutke (ako se misli na žrtve), makroi, „žestoki momci“ (ako se misli na trgovce ljudima)...), fraze i klišeje („najstariji zanat na svetu“, „naivna žrtva trgovine“...), preduge i konfuzne rečenice, gramatičke nepravilnosti (na pr. „razno-razne“), završavanje teksta upitnom rečenicom i dr.

U radu novinara težište treba da bude na podsticanju istraživačkog novinarstva koje će senzibilisati javnost za ozbiljan, široko rasprostranjen problem trgovine ljudima, što je nužan prvi korak u primarnoj prevenciji.

TERMINOLOGIJA VEZANA ZA TRGOVINU ŽENAMA

PIŠE: PROF. DR SVENKA SAVIĆ

Rasprava o trgovini ljudima je u poslednjih nekoliko godina otvorila i niz teorijskih i praktičnih jezičkih pitanja. Prvo je pitanje terminologije koja se koristi u vezi sa ovom pojavom. Da li naš jezik na adekvatan način označava pojmove, aktere i procese u vezi sa tzv. trafikomom.⁷² Da li nove pojave jezikom izražavaju stara značenja, a način na koji funkcionišu naši spoznajni mehanizmi ne dozvoljavaju da se nova pojava u društvu valjano sagleda. Jedna od takvih pojava je i trgovina ljudima. Kad kažemo *trgovina ljudima* onda se ima na umu vrbovanje i(li) prevoz osoba primenom sile ili pretnjom, zloupotrebom autoriteta ili položaja pretpostavljenog, prevarom ili drugim oblicima prinude, u cilju seksualnog ili ekonomskog iskorišćavanja radi profita ili koristi makroa, svodnika, trgovaca, posrednika, vlasnika javnih kuća i drugih poslodavaca, klijenata ili kriminalnih grupa. Jedna od svrha svega toga je prinudna prostitucija žena (i muškaraca), pored ilegalnog rada, seks turizma i zabave, pornografije, prosjačenje i sl. Kada je prostitucija u pitanju, izvor zarade je žensko telo, pa je onda osnovno pitanje u kojoj meri žene imaju pravo na sopstveno telo ako je njihovo telo roba, kao i svaka druga roba koja se troši, i ako je to izvor bogaćenja drugih – pre svega muškaraca (ali i žena).

Pitanje u teorijskoj raspravi nije novo, a praktični aspekti ovoga su danas mnogo složeniji nego pre jednog veka kada je, na primer, 1893. godine u Novom Sadu donet „Statut o prostituciji“ (u daljem tekstu Statut) za vreme vladavine Marije Terezije. U njemu možemo analizirati tadašnju zakonodavnu terminologiju kojom se pojava prostitucije reguliše. Cilj ovoga rada je da se pokaže kako je jezik (u ovom slučaju srpski) moćno sredstvo održavanja stereotipa i diskriminacije, u ovom slučaju prema ženama, i kako mediji danas (ne) doprinose dovoljno da se jezik saobrazi svojoj nameni – otklanjanju stereotipa i diskriminacije.

Analiziraću najpre kako je u pomenutom Statutu zakonodavac koristio određene izraze za osobe koje su neposredno uključene u lanac saradnje radi sticanja dobiti. Zatim analiziram kako danas autori tekstova u pisanim medijima koriste imenovanja istih takvih aktera i poredim značenja za iste data u Rečniku srpskog jezika (Novi Sad, Matica srpska, 2007, u daljem tekstu Rečnik).

NEKADA JE POSTOJAO „STATUT O PROSTITUCIJI“

U analizi me interesuju nazivi za osobe koje učestvuju u procesu trgovine. U Statutu su to:

- osoba koja daje usluge,
- osoba koja prima te usluge,
- osoba koja obezbeđuje prostor za takve usluge,
- naziv za sam prostor,
- režim ponašanja u tom prostoru.

Burdelji su bili prostori „u kojima ženskinje može biti“. Oni su mogli biti samo na mestima za to određenim. („U takovim ulicama u kojima je crkva ili škola ne može biti *burdelj*.“)

Zbirna imenica *ženskinje* (koja je danas arhaizam) koristi se u Statutu da se označi ženska osoba koja upravlja burdeljom pod određenim uslovima, ali i osoba koja u njemu radi. U Rečniku pod odrednicom *ženskinje* stoji značenje ženska osoba, žena, ali uz obavezan spoj *javno ženskinje* stoji značenje prostitutka (str. 369).

72 U MEDIJIMA SE VEOMA ČESTO KORISTI I OVAJ TERMIN, KAD I TERMIN SEKS TRAFIKING. NIJEDAN OD OVA DVA TERMINA NE MOGLU SE NAĆI U AKTUELNIM REČNICIMA; NEMA IH NI U TREĆEM, DOPUNJENOM, IZDANJU REČNIKA STRANIH REČI IZBAZA IVANA KLAJNA I MILANA ŠIPIKE OB. JAVLJENOM 2008. GODINE, ŠTO SVAKAKO UKAZUJE NA TO DA JE TERMIN VEOMA NOV, DA JE UVEZEN, KAO I DA STARI TERMIN ZA VEOMA STARU POJAVU BELO ROBLJE – „ŽENE KOJE SU OTKUPOM ILI NA SILU ODVEĐENE U HAREME ILI JAVNE KUĆE“ MORAJE BITI ZAMENJEN NOVIM I SADRŽAJU NOVOG(STAROG) POJMA ADEKVATNIJIM.

A kada zakonodavac određuje ko u burdelju ne sme biti, tačnije ko se ovog prostora mora kloniti, onda koristi reč *čeljade*. Za čeljade u Rečniku piše značenje: ljudsko biće, čovek, osoba uopšte (str. 1509). („U burdelju ne može se držati kao čeljade takovo ženskinje kome nije prošlo 30 godina“). Osoba koja nije stupila u taj „nevidljivi prostor nego je izvan njega ostaje ljudsko biće. A šta je sa njom kada u burdelju bude registrovana?

Ali kada *ženskinje* postaje vlasništvo burdelja, zakonodavac je identifikuje kao *bludnicu* – društveno neprihvatljivu. „Svaki je vlasnik burdelja obavezan, pre no što ženskinje kakovo u dom svoj primi, isto pred kapetaniju staviti, gde će mu se isprave pregledati i gde će se sa istim o nameri mu da želi u burdelj stupiti zapisnik sastavi, po tome ga sreski lečnik pregleda te se na temelju lečničke svedodžbe o zdravlju istavlja za isto knjižica o zdravlju, snabdevena fotografijom dotične *bludnice* za tim joj se ime uvodi u knjigu za rodoslovlje“. U Statutu, dakle, postoji potvrda da je žena promenila stanje – postala *bludnica* činom upisa u knjigu. Za *bludnicu* u Rečniku piše da je to ona koja provodi blud, koja se odala bludu, razvratnica (str. 95). U Statutu nema pomena o *bludniku*; u Rečniku se navodi da je to onaj koji provodi blud, koji živi bludno, razvratnik, pohotljivac (str. 95).

U Satutu se određuje kakav treba da bude profesionalni odnos onoga ko burdelj vodi. („Vlasnik burdelja obavezan je u dom svoj primljenoj *bludnici* dati pristojnu hranu, stan i zdravo počivalište.“) Zakonodavac (prividno) ima korektan stav prema toj ženskoj osobi jer naređuje brigu za njeno telo, ali joj daje naziv kojim se i onaj koji zakon tumači i onaj koji ga primenjuje lako može ogrešiti, smatrajući je grešnom, jer blud, pa i bludnica, jesu greh. Takav naziv ne pretpostavlja mogućnost da je žena gurnuta, uvučena, zavrbovana, kupljena, prodana, prebačena ili skrivena u blud u cilju seksualnog ili ekonomskog iskorišćavanja radi profita ili koristi drugih [a pre svega muških] osoba.

U Statutu je zapisano da je ponašanje bludnica strogo kontrolisano i one moraju biti nevidljive za javnost i uklonjene iz javnosti. („Zabranjeno je *bludnicama* pred burdeljom zajjavati, hodati, ... hodati po ulicama ili javnim mestima, ili skandalizovati publiku ma kojim načinom i ma gde, zabranjeno je dalje uz burdelj prolazeće muškarce bilo s prozora, bilo s vrata oslovljivati i pozivati da uđu.“)

Analiza ovog dokumenta pokazuje da je za zakonodavca osnovna matrica utemeljena na patrijarhalnom modelu u kojem postoji podela na sferu unutra/napolje: oni koji su unutra, u ovom slučaju u prostoru u kojem se događaju nedozvoljene radnje, imaju nazive kojima se njihov identitet narušava i uništava, a kada su izvan toga prostora, bliži su 'nama,' tj. samim zakonodavcima, pa su nazivi za takve osobe oslobođeni negativnih dimenzija.

Jedan oblik kompleksnog društvenog problema kao što je trgovina ljudima ima veze i sa (prinudnom) prostitucijom, pored ilegalnog rada, rada u kući, prinudnog braka, pornografije, prosjačenja ili korišćenja u kriminalnim radnjama. Prema definiciji trgovina ljudima podrazumeva „vrbovanje, prevoženje, prevođenje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica, putem pretnje silom ili upotrebom sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlašćenja ili teškog položaja, davanja ili primanja novca ili drugih koristi da bi se dobio pristanak *lica koje ima kontrolu nad drugim licem*, u cilju eksploatacije“.

Osnovna je tema ovde *kontrola nad drugim licem* kao izraz međuljudskih odnosa u kojima jedna osoba satire i uništava drugu radi dobiti. Danas nemamo zakon, ali podatke imamo u medijima, danas osnovnom obliku prezentacije i izveštavanja javnosti o pojavama koje se u društvu događaju. Da li je izveštavanje pod uticajem osnovnog patrijarhalnog modela razmišljanja unutra/napolje kako smo pokazali da je bio slučaj u zakonodavnoj praksi pre sto godina ili se nešto u tome promenilo?

Ako danas pogledamo štampu kod nas⁷³ vidimo da se u osnovi sama pojava nije promenila, ali su se u jeziku pojavili novi nazivi i značenja.

U prvobitnoj šemi u kojoj postoji *kontrola lica nad drugim licem* (kako je opisano u Statutu iz 1893 . godine) u lancu ženskinje – bludnica – burdelj – kućegazda – policija, dok u današnjoj šemi postoje i neke druge karike u lancu trgovine ljudima. Osnovna odlika obe šeme je, međutim da su osobe u lancu usmerene jedne na drugu.

Tabela 9 – Nazivi pronađeni u medijima za aktere u lancu trgovine ljudima

Osoba <i>koja je kontrolisana</i>	Osoba <i>koja kontroliše</i>	Osoba <i>koja koristi usluge</i>	Osoba <i>koja predstavlja zakon</i>
devojka	makro	klijent	policija
maloletnica	vlasnik	mušterija	čuvari reda
žena	svodnik	korisnici seksualnih usluga	pripadnici odeljenja za javni red i mi
noćna dama	poslodavac		
prostitutka	podvodač		
žrtva	organizator		
belo roblje			
prodavačica ljubavi			
laka žena			
ljudsko meso			
seksualna radnica			

Vidimo da se radi o procesu (lancu) u kojem su sasvim direktno i neposredno uključeni ljudi koji jedni drugima ne čine dobro. Trgovinu ljudima možemo posmatrati i kao proces u kojem se ukida ili uništava osobnost i ljudskost.

Uočavamo da je najviše različitih naziva upravo za naziv robe, tj. za osobu koja je kontrolisana i koja je roba. Za nazive koje smo pronašli u štampi proverili smo značenja u Rečniku kako bismo procenili u kojoj meri su ta značenja istovremeno i svojina zajednice koja ih koristi i deo patrijarhalne matrice koju pisci novinskih tekstova podsvesno prenose u tekstove o trgovini ženama.⁷⁴

Devojka – Ako pogledamo šta piše u navedenom „Statutu o prostituciji“, vidimo da ženska osoba mlađa od 16 godina ne može biti u burdelju, a *ženskinja* koja rukovodi burdeljom ne sme biti mlađa od 40 godina, što podrazumeva da *devojke* nisu smele biti u burdelju.

U današnje vreme se u medijima uglavnom govori o devojkaama, devojčicama ili maloletnicama koje su uvučene u lanac trgovine ljudima, u kojem se ne nalaze svojom voljom. Ako sada pogledamo način na koji autori tekstova koriste ovu reč, onda vidimo da se u početku novinskog teksta osoba koja je kontrolisana označava kao *devojka*. U Rečniku je osnovno značenje te reči „mlada neudata ženska osoba“ [str. 257]. Autor teksta nastavlja tako da je identifikuje dok je ne zarobe u lanac trgovine, kada ona menja status, a on naziv, najčešće u *žrtva*.

73 I U OVOM RADU SU ANALIZIRANI ŠTAMPANI MEDIJI OBUHVATĀENI PRETHODNIM ISTRAŽIVANJEM. METODA ANALIZE JE NA UZORKU OD 295 TEKSTOVA OBJAVLJENIH U PERIODU OD 1. MAJA DO 31. OKTOBRA 2008. GODINE U ŠEST BEOGRADSKIH DNEVNIH NOVINA (POLITIKA, DANAS, VEČERNJE NOVOSTI, BLIC, PRESS, I KURIR).

74 LITERATURA KORIŠĆENA U OVOM TEKSTU: GOLDMAN, ĒMA, 2001, ANARHIZAM I FEMINIZAM, „O PRODAJI ŽENA“, AUTONOMNI ŽENSKI CENTAR, BEOGAD, 81–97 (TEKST PRVI PUT OBJAVLJEN 1910) I REČNIK SRPSKOG JEZIKA, MATICA SRPSKA, NOVI SAD, 2007.

Makro⁷⁵ – U Rečniku kao osnovno značenje stoji „podvodač, svodnik; onaj koji živi na račun lakih žena;“ a kao drugo značenje „vlasnik javne kuće; kupler“ (str. 671). U novinskom tekstu stoji da „Makroi dovode u vezu prostitutku i potencijalnog klijenta.“ Svi nazivi za osobu koja kontroliše ženu imaju obeležje muške osobe (od makro ne postoji ženski oblik u srpskom jeziku), dakle obeležje ljudskog bića.

Prostituisati – „1. navesti, navoditi na bludništvo, na prostituciju; 2. (o) sramotiti; (o) beščastiti“ (str. 1076);

Prostituisati se – „1. oda(va)ti se prostituciji, (pro)kurvati se. 2. (o) sramotiti se, (o) beščastiti se“ (isto).

Prostitutka – ona koja se bavi prostitucijom, bludnica, kurva; podmitljiva, prevrtljiva, neprincipijelna osoba (str. 1076).

Vidimo da se u Rečniku *makro* i *prostitutka* posmatraju kao dve profesije. Iz opisa značenja reči **makro** i **prostitutka** vidimo da je njegovo zanimanje vezano za njen rad (živi na račun lakih žena), a ne za degradaciju njegove ličnosti. Dakle, makro nema toliko negativno značenje danas u razgovoru, koliko ima prostitutka. To vidimo i iz naziva poslodavac ili organizator trgovine, izraz kojim se ukazuje na to da se posao društveno odobrava. Verovatno se zbog težnje da isto tako budu tretirane za *prostitutke* predlaže termin *seksualne radnice*.

Policija – organ javne uprave koji čuva red, postojeće uređenje i poredak (str. 966)

U tekstu nalazimo primer upotrebe ove reči („Policija je nemoćna ako žrtva ne želi da saraduje“), iz koje se vidi da oni koji čuvaju red i mir svih građana mogu obavljati svoju dužnost jedino ako im prostitutka to omogući, čime se dovodi u pitanje smisao njihovog rada. Postoje i drugi izrazi za ove osobe koje vrše kontrolu nad drugim osobama.

Čuvari reda – Za čuvara u Rečniku piše „onaj koji se brine o održavanju, trajanju nečega, branilac, zaštitnik, a može biti i anđeo zaštitnik koji se brine o bezbednosti i sigurnosti čoveka“ (str. 1521). Ako znamo da je policija karika u lancu održavanja i širenja trgovine ženama, onda nas objašnjenje u Rečniku uverava da je privid pravljenja reda u njihovoj moći.

[„Bez obzira na napore čuvara reda, postoji opasnost da će prostitucija uvek naći načina da opstane.“]

Iz primera u tekstovima i iz definicije u Rečniku da se zaključiti da je policija takođe deo celog lanca trgovine u tom smislu što ne pravi reda, nego ponekad štiti makroe i one koji kontrolišu žene. Potrebna nam je drugačija odrednica ovih organa kojima se može pokazati da oni nedovoljno dobro vrše svoju dužnost održavanja reda.

Noćna dama – Devojka postaje u tekstu noćna dama da obeleži vreme kada je angažuju oni koji je kontrolišu.

Žene – ljudsko biće koje ima sposobnost rađanja, polno suprotno muškarcu, osoba koja je udata, supruga, odrasla osoba ženskog pola (str. 369).

Samo je u nekoliko slučajeva za osobe koje su kontrolisane upotrebljen izraz žene („lako se ove žene bave nezakonitom delatnošću, u policiji prema njima postupaju pažljivo i korektno“). Izraz je upotrebljen da bi se opravdalo delovanje policije.

Laka žena – žena labava morala u odnosu prema muškarcima (str. 369). Vidimo da je i ovde merilo njenog ponašanja muškarac.

Žrtva – ono što se prinosi na dar nekom božanstvu u znak zahvalnosti ili radi pridobijanja milosti toga božanstva; onaj koji podnosi stradanja, nevolje; odricanje od nečega, nesebično davanje, pomaganje u korist nekoga, samožrtvovanje (str. 375). Devojka postaje žrtva u tekstu autora kada je zarobe u lanac trgovine („Žrtva“ trgovine ljudima uglavnom ne želi da otkrije ko su bili „poslodavci“). Tada je kraj jednog procesa u kojem ona sada gubi obeležje i mladosti i ženskosti (imenica *žrtva* je podjednako i muškog i ženskog roda).

Roblje – Rob je osoba koja bez ikakvog otpora podnosi nečiju neograničenu vlast. Osoba koja je u robovlasničkom sistemu bila u potpunom vlasništvu gospodara (str. 1168), on ju je mogao ubiti, osakatiti, a da za to ne odgovara nikome. Rob je osoba koja čutke radi i podnosi obespravljenu, ponižavajuću, nepravdu, grubost. Time rob više nije osoba (u onom smislu u kojem je to upisano u zaglavlju gornje tabele). Izrazom se označava u procesu kontrolisane osobe poslednja faza, kada ona nema mogućnosti da se ostvari u svojoj osobnosti, niti ženskosti.

75 IZ DRUGIH TEKSTOVA ZNAMO DA JE MOGUĆE DA ŽENA BUDE U ULOZI MAKROA, A UOBICAJEN TERMIN ZA TO JE FRANCUSKA REČ MADAM.

Tako u procesu trgovine ljudima, u našem slučaju ženama, ona gubi sve odlike osobe, ali je još uvek živa. Da li možemo očekivati neku promenu u tome? Iz jednog od tekstova čitamo da to, po svemu sudeći, neće biti moguće.

(„Put belog roblja je promenljiv jer mu to pomaže da se održi.“)

Živo meso – izraz za žene i devojke u procesu trgovine ženama kojim se želi pokazati da je to poslednji stepen kada osoba koja je kontrolišana pod uticajem silovitih mera kontrole prelazi u nešto što je beslovesan materijal i samo eho humanog bića.

Izrazi

seksualna radnica

korisnici seksualnih usluga

pripadnici odeljenja za javni red i mir

nastali su u naporu da se kroz jezik ili pomoću jezika izmeni mentalna prezentacija pre svega o akterima u činu prostitucije, ali koje ne možemo da preslikamo na trgovinu ljudima, da se ponudi izraz kojim se sugerise da je u pitanju rad. U nekim zemljama je pitanje prostitucije legalizovano i rešeno upravo na takav način. Na ovom jedinom primeru želim da skrenem pažnju da je potreban tim stručnjaka koji bi ponudio drugačiju terminologiju vezanu za trgovinu ljudima koja bi odražavala odnose koji postoje među osobama u lancu.

U tekstovima koje smo analizirali pokazuje se da autori novinskih tekstova u stvari dokumentuju i svoj lični stav u odnosu na proces koji opisuju jer u njihovoj memoriji postoje zapisana značenja reči koja su opšteprihvaćena u zajednici, o čemu doznajemo iz Rečnika. U ne malom broju tekstova može se isčitati negativan stav autora prema osobama koje su kontrolisane, u ovom slučaju žene, a gotovo pozitivan prema policiji i onima koji nju kontrolišu.

Da bi se promenio ugao posmatranja samih novinara na pojavu trgovine ženama, potrebno je skrenuti im pažnju na nekoliko procesa koji se istovremeno događaju dok tekstove pišu. Prvi je da shvataju ženu u lancu trgovine kao osobu koja gubi obeležje ljudskosti, da onaj koji je kontroliše to nikada ne gubi, i da uništavanje žene do statusa žrtve i roba ili mesa ide upravo preko održavanja onoga koji je kontroliše.

Možemo zaključiti da se osnovna kognitivna matrica preslikana u tekstove autora ili u značenja zabeležena u rečnicima, nije mnogo izmenila kada se u medijima saopštava o pojavama vezanim za prodaju i trgovinu ženama. Onoga trenutka kada osoba uđe u lanac trgovine, ona gubi obeležja da pripada nama, obeležja ljudskosti, jer se upravo i trguje onim što jeste ljudsko: telo, ponos, ugled, moć. Ona to gubi. U tekstovima autori potvrđuju da se radi o gubljenju ljudskosti jedne osobe pod uticajem kontrole druge osobe, u ovom slučaju muške, zarade radi. Materijalna dobra su zamajac mučenja svoga bližnjeg. Nije mali broj tekstova koje je u medijima objavila ASTRA, ali i druge ženske nevladine organizacije kojima edukuju i objašnjavaju šta jeste trgovina ljudima, kako mlade osobe mogu lako upasti u lanac i kako se pripremiti da u njega ne uđu. U takvim tekstovima je terminologija obazriva, a odnos prema ženama u lancu sadrži više uvažavanja. Takvi tekstovi su primer za pisanje drugih a o istoj pojavi.

Ako bismo želeli da preporučimo na koji način bi trebalo pisati o pojavi trgovine ljudima, mi zapravo ne znamo kome tu preporuku upućujemo. Podatak o autorima tekstova nije transparentan. Zabrinjava podatak da je malo autorskih tekstova potpisanih punim imenom i prezimenom, a mnogo je više onih tekstova u kojima je zamagljeno autorstvo (bilo da se potpisuju inicijalima, ili da se radi o agencijski prenetoj informaciji). Da li se autori boje kontrole onih koji su deo karika u lancu trgovine ljudima?

Карикатура: Горан Штeкић

Vredne pažnje su i fotografije uz tekst. One uglavnom potkrepljuju stereotip o ženama koje su u lancu trgovine. Fotografije uglavnom predstavljaju žene u mini suknjama, sa velikim dekolteom, cipelama na visoke štikle, uglavnom bez lica ili glave. Fotografije, međutim, traže i druge vrste znanja od jezičkih, pa bi trebalo da se njima bave stručnjaci za fotografije u novinama.

Autorka je redovna profesorka psiholingvistike na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu i koordinatorka Udruženja građana Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.

KORISNE INFORMACIJE

PREPORUKE

Uloga medija u svetu je izuzetno važna kada govorimo o podizanju svesti šire javnosti i kreiranju javnog mnjenja, posebno kada se radi o osetljivim temama kao što je i trgovina ljudima. Ova njihova uloga utoliko je veća kada znamo da medijsko izveštavanje može imati veliki uticaj na individualne slučajeve, a ponekad i na sam tok suđenja. Često senzacionalistički pristup otkriva potpuni identitet žrtava trgovine ljudima, što dovodi do njihove dodatne stigmatizacije u društvu i reviktimizacije, a stereotipi i pretpostavke o profilu žrtava trgovine ljudima preovlađuju nad istraživačkim novinarstvom.

U mnogim slučajevima, novinari ne prepoznaju razlike između trgovine ljudima i ilegalnih migracija ili prostitucije. Veza između siromaštva, polne diskriminacije i globalizacije, kao i ekonomske nejednakosti sa trgovinom ljudima gotovo da se uopšte ne istražuje. Neadekvatna terminologija stvara konfuziju oko toga šta ovaj problem zapravo jeste i potvrđuje predrasude ionako usađene u naše društvo. Tako neki, poput termina „belo roblje“, dovode do rasističkih konotacija, aludirajući na probleme sa početka XIX veka i tako doprinose nevidljivosti ovog problema u savremenom društvu, koji ne pogađa samo osobe određenog etničkog porekla.

U nastavku dajemo nekoliko smernica na koje bi novinari trebalo da obrate pažnju kada pišu o žrtvama trgovine ljudima:

POVERLJIVOST

Ni u kom slučaju novinar ne sme otkriti identitet žrtve trgovine ljudima. Prava imena i mesto boravka ili druge informacije koje bi mogle otkriti identitet žrtve moraju biti izostavljene iz svakog štampanog ili audio-vizuelnog materijala. Najbitnije je da žrtva trgovine ljudima ne može biti prepoznata na fotografiji ili video snimku/fotografiji. Ovakva vrsta poverljivosti mora uvek biti ispoštovana, čak i kada žrtva da svoj pristanak na intervju ili fotografisanje, a naročito kada je u pitanju dete žrtva trgovine ljudima. Deca ponekad nisu svesna opasnosti i mogućih posledica koje ovakva vrsta izlaganja može imati po njih ili njihove porodice. Potreba za zaštitom i poverljivošću odnosi se na sve žrtve i njihove porodice, ali i na osobe koje direktno rade sa žrtvama trgovine ljudima.

INTEGRITET

Pokušajte da održite etički standard tokom intervju sa žrtvom trgovine ljudima i ni na koji način ne stvarajte pritisak na žrtvu koji može biti štetan po njega/nju. Postavljajte pitanja koja su u skladu sa godinama žrtve. Ne postavljajte pitanja o seksualnoj zloupotrebi (naročito kada je u pitanju dete). Ukoliko žrtva to zatraži, budite spremni da prekinete intervju. Ne objavljujte materijal koji direktno ili indirektno može naneti štetu žrtvi ili nekome iz njegove/njene neposredne blizine. Izbegavajte stereotipe i senzacionalistički pristup. Ne objavljujte fotografije na kojima je žrtva trgovine ljudima prikazana u seksualnom kontekstu, a naročito ako je u pitanju dete.

Žrtva trgovine ljudima koja daje intervju ima pravo:

- da zna ko je intervjuiše, za šta i u koje svrhe će intervju biti upotrebljen;
- da odbije da odgovori na bilo koje pitanje ili da da samo informacije koje ona smatra bitnim;
- da ima uvid u to koje informacije se snimaju, kao i da izbriše ili izmeni svaku informaciju koju je dala.

SPISAK LITERATURE I VEB STRANA NA TEMU TRGOVINE LJUDIMA

Na stranama koje slede možete naći spisak veb sajtova koji pružaju korisna dokumenta za detaljnije informisanje o problemu trgovine ljudima. Takođe, u nastavku su i informacije o organizacijama koje se bave problemom trgovine ljudima, koje možete kontaktirati u cilju praćenja trendova u oblasti trgovine ljudima.

- 1) Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking In Persons, Especially Women and Children, Supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime <http://untreaty.un.org/English/TreatyEvent2003/Texts/treaty2E.pdf> (prevedeno, objavljeno u Službenom listu SRJ – Međunarodni ugovori, br. 6/2001, od 27. juna 2001)
- 2) Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/197.htm>
- 3) Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women <http://www.unhcr.ch/html/menu3/b/e1cedaw.htm>
- 4) Optional Protocol to Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography <http://www.unhcr.ch/html/menu2/dopchild.htm>
- 5) *Human Rights Standards for the Treatment of Trafficked Persons* http://gaatw.org/books_pdf/hrs_eng1.pdf
- 6) WHO – Ethical and Safety Recommendations for Interviewing Trafficked Women www.who.int/gender/documents/en/final%20recommendations%2023%20oct.pdf
- 7) Women's Rights are Human Rights, Special Issue on Women's Rights – Spring 2000 <http://www.unhcr.ch/html/menu2/womenpub2000.htm>
- 8) The UN Special Rapporteur on Violence Against Women, Radhika Coomaraswamy Trafficking in women, women's migration and violence against women, submitted in accordance with Commission on Human Rights resolution 1997/44 E/CN.4/2000/68, 29. February 2000 <http://www.unhcr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/0/e29d45a105cd8143802568be0051fcfb?Opendocument>
- 9) Getting at the Roots: Stopping Exploitation of Migrant Workers by Organized Crime Patrick A. Taran and Gloria Moreno-Fontes <http://www.december18.net/paper44ILOUNICRI.pdf>
- 10) Human Rights Standards for the Treatment of Trafficked Persons http://www.hrlawgroup.org/initiatives/trafficking_persons/
- 11) Human Traffic, Human Rights: Redefining Victim Protection, Anti-Slavery International (2002) <http://www.antislavery.org/>
- 12) Domestic Slavery, prepared by John Connor, Ireland, Group of the European Peoples Party for the Council of Europe Committee on Equal Opportunities for Women and Men, Document 9102, 17 May 2001 http://usmex.ucsd.edu/research/justice_pdfs/richard_trafficking_biblio.pdf
- 13) The Trafficking and smuggling of refugees: the end game in European asylum policy? John Morrison, July 2000 <http://www.unhcr.org/research/RESEARCH/3af66c9b4.pdf>
- 14) Trafficking in Women in Germany, KOK, <http://www.kok-buero.de/index.php?idcartat=2&lang=3> order at: kok.

potsdam@t-online.de

- 15) National Referral Mechanism for Assistance and Protection of Trafficked Persons, La Strada Express Moldova (2005)
- 16) Identification of Trafficked Persons, La Strada Express, Moldova, (2006)
- 17) (Re)integration of the trafficked persons: a process or result? La Strada Express, Moldova, (2007) <http://www.lastrada.md/date/rapoarte/en.html>

LITERATURA KOJA SE ODNOSI NA PODRUČJE CENTRALNE I JUGOISTOČNE EVROPE

- 1) Trgovina ljudima (decom) – pogled kroz Internet prozor, ASTRA (2006) <http://www.astra.org.rs>
- 2) Trgovina ljudima u Srbiji, Viktimološko društvo Srbije i OEBS Misija u Srbiji, (2004) <http://www.vds.org.yu/IzdanjaVDS.htm>
- 3) Eksploatacija dece. Kratak vodič s posebnim osvrtom na Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji, Centar za prava deteta (2006) http://www.cpd.org.yu/pdok_sad_eksploatacijadece.htm
Državno nasilje u Srbiji i Crnoj Gori, OMCT (2004) http://www.astra.org.yu/novi/?page_id=75
- 4) Trafficking In Children For Sexual Purposes From Eastern Europe To Western Europe ECPAT EUROPE LAW ENFORCEMENT GROUP (2001) http://www.defenceforchildren.nl/ariadne/loader.php/nl/ecpat/Rapporten/trafficking1/Trafficking_1_Introduction.pdf/
- 5) Državni mehanizmi za upućivanje žrtava trgovine ljudima, OSCE ODIHR, Poland (2006)
- 6) Hopes Betrayed: Trafficking of Women and Girls to Post-Conflict Bosnia and Herzegovina for Forced Prostitution, Human Rights Watch (Martina Vandenberg), November 2002. <http://www.hrw.org/press/2002/11/bosnia1126.htm>
- 7) Trafficking in Human Beings in Southeaster Europe (Albania, Bulgaria, Bosnia and Herzegovina, Croatia, the Federal Republic of Yugoslavia, Former Yugoslav Republic of Macedonia, Moldova and Romania) Barbara Limanowska with support from UN Children's Fund, UN Office of the High Commissioner for Human Rights and the Organization for Security and Cooperation in Europe/Office for the Democratic Institutions and Human Rights http://www.osce.org/publications/odhr/2005/04/13771_211_en.pdf
- 8) Reference Guide for Anti-Trafficking Legislative Review with Particular Emphasis on South Eastern Europe, Angelica Kartusch, Ludwig Boltzmann Institute of Human Rights (2001) http://www.osce.org/publications/odhr/2001/09/12357_136_en.pdf
- 9) Victims of Trafficking in the Balkans, International Organization for Migration (2001) <http://www.iom.hu/PDFs/VoT%20in%20the%20Balkans.pdf>
- 10) Reports on Czech, Slovakia, Hungary, Romania, Bulgaria, Ukraine – International Standards Ludwig Boltzmann Institute of Human Rights (Vienna 1999) http://usmex.ucsd.edu/research/justice_pdfs/richard_trafficking_biblio.pdf
- 11) Turkey: The „Natasha“ Experience: Migrant Sex Workers from the Former Soviet Union and Eastern Europe in Turkey Leyla Gulcur and Pinal Ilkcaracan, Women's Studies International Forum, Vol.225, No.4, pp.411-421 (2002)

FILMOVI O PROBLEMU TRGOVINE LJUDIMA

1. *Trading Woman (2003)* – „Trading Women” je film dokumentariste Dejvida A. Fingolda u produkciji Dina W. Slotara, a u ulozi naratora se pojavljuje Anđelina Džoli. Ovaj film razbija mit o seks industriji u jugoistočnoj Aziji, istražujući trgovinu maloletnim devojkicama i ženama iz brdskih plemena Burme, Laosa i Kine za rad u tajlandskoj seks industriji. Sniman na lokacijama u Kini, na Tajlandu i u Burmi, film „Trading Women” prati problem trgovine ženama u svojoj njegovoj složenosti, ulazeći u svet vlasnika bordela, trgovanih devojaka, dobrovoljnih seksualnih radnica, korumpiranih policajaca i nervoznih političara. Film takođe istražuje odgovor međunarodne zajednice na ovaj problem. Nastao kao kulminacija petogodišnjeg istraživačkog rada, film „Trading Women” je prvi film koji gledaocima pokazuje vezu između trgovine drogom i trgovine ženama.
2. *Trgovina ljudima 1 i 2 deo, RTS (2005)* – Dokumentarni film „Trgovina ljudima” prikazuje tri tematske cjeline: puteve ilegalnih migracija, trgovinu ženama i trgovinu decom. Posebnu autentičnost filmu daju svedočanstva neposrednih aktera trgovine ljudima (članovi kriminalnih grupa, žrtve trgovine, njihove porodice). Bez kompromisa su predstavljeni problemi korupcije, kadrovske i tehničke zastarelosti policije i pravosudnog sistema. Režija: Dušan Vojvodić
3. *Bought and sold (2003)* – Tinejdžer iz Džersija, Rej Rej gubi vreme na slabo plaćenom poslu dok mu lokalni zeleniš ne ponudi posao, a to je da osigura da njegov prijatelj, vlasnik zalagaonice – imigrant redovno vrši svoje nedeljne isplate. Uloge: Cristina Ablaza, Mike Benitez, Anthony Chisholm, Angel David. Režija: Michael Tolajian.
4. *LILJA 4-EVER (2002)* – Ljilja (Oksana Akinshina) živi prilično sumoran život sa svojom majkom u ruiniranom stambenom bloku, ali u principu je obična tinejdžerka. Majka je obaveštava da će emigrirati u Ameriku sa njenim novim dečkom, ali u poslednjem trenutku ostavlja Ljilju kod tetke. Pošto je napuštena, izdržava se od prostitucije. Jedini tračak nade je njen drug Voloda (Artyom Bogucharsky), koga je zlostavljao i odbacio otac alkoholičar, sa kojim Ljilja ima nežnu zaštitničku vezu. Drugi tračak nade je Andrej (Pavel Ponomaryov), koji joj postaje dečko i nudi joj posao u Švedskoj. Ali nije sve onako kako izgleda i Ljilju tamo čeka sve najgore. Kad stigne u Švedsku, dočekuje je njen budući „poslodavac” [zapravo makro] i odvodi je u skoro prazan stan gde je drži zatočenu. Tu je prvo siluje, a zatim primorava da prima klijente, dok on uzima sav novac; zlostavljanje je viđeno iz Ljiljinog ugla... Režija: Lukas Moodysson. Uloge: Oksana Akinshina, Artyom Bogucharsky, Lyubov Agapova.
5. *Putevi ropstva na jugu Srbije (2005)* – Dokumentarni film u produkciji vranjanske agencije AVP. Agencija Vranje Press je, u saradnji sa članicom ASTRA mreže – Odborom za ljudska prava–Vranje i uz podršku ASTRE, realizovao TV serijal „Putevi ropstva na jugu Srbije” od šest tematskih emisija na srpskom i albanskom jeziku. Emisije su emitovane u decembru 2005. godine na lokalnim televizijama: TV Vranje, TV Focus –Vranje, TV Spektri–Bujanovac, TV Kodal–Bosilegrad i TV Majdanpek.
6. *Inhuman Traffic (2004)* – Film u produkciji MTV EXIT, sa Anđelinom Džoli u ulozi presenterke. „Inhuman Traffic” je brz i ubedljiv dokumentarni film koji govori o kršenju ljudskih prava koje trpe žene i devojke – žrtve trgovine ljudima radi seksualne eksploatacije u Evropi. U glavnim ulogama se pojavljuju Ana, Rumunka koju je prodao komšija i koja je provela 2,5 godine u prinudnoj prostituciji na području Balkana i Tatjana, koja je provela šest meseci kao žrtva seksualne eksploatacije u Amsterdamu nakon što ju je prodao dečko. Uz njihove užasne priče, vidimo i ostale aktere u lancu trgovine ljudima: potencijalnu žrtvu, mladića koji plaća za seks, policajca iz anti–trafiking tima i organizaciju koja se bavi prevencijom i pružanjem pomoći žrtvama.

7. *Human Trafficking (2005)* – Televizijska mini serija o agentkinji koja se infiltrira u kriminalne krugove kako bi zaustavila organizaciju koja se bavi trgovinom ljudima i borbi tri žene – žrtve trgovine ljudima. U Pragu (Češka), samohranu majku Helenu zavodi uspješan bogat muškarac i ona sa njim odlazi na vikend u Beč. U Kijevu (Ukrajina), šesnaestogodišnja Nađa je izabrana od strane modne agencije i, zajedno sa ostalim kandidatkinjama, odlazi u Ameriku. U Manili (Filipini), dvanaestogodišnja američka turistkinja Ani Grej je oteta od roditelja. Ono što je zajedničko trima devojkama je da su postale žrtve moćne međunarodne mreže trgovaca ljudima koju vodi Sergej Karpovič. U Njujorku, nakon smrti treće mlade prostitutke iz istočne Evrope, tvrdoglava agentkinja njujorške policije rusko-američkog porekla Kejt Morzov ubeduje šefa imigrantskog i carinskog odeljenja Bila Mihana da je angažuje, obećavši mu da će se izboriti sa ovom vrstom kriminala i da neće zažaliti. Uloge: Mira Sorvino, Donald Sutherland, Rémy Girard i Robert Carlyle.
8. *Trade (2007)* – Kada trgovci ljudima kidnapuju trinaestogodišnju Adrijanu (Paulina Gaitan) u Meksiko Sittiju, njen sedamnaestogodišnji brat Horhe (Cesar Ramos) kreće u očajničku misiju da je spase. Uхваćena u kandže podzemne mreže međunarodnih kriminalaca koji zarađuju milione eksploatišući svoj ljudski tovar, Adrijanina jedina prijateljica na ovom putu je Veronika (Alicja Bachleda), mlada Poljakinja koju je uhvatila ista banda. Dok Horhe izbegava brojne prepreke kako bi ušao u trag otmičarima, sreće Reja (Kevin Kline), teksaškog policajca, koji mu postaje saveznik usled gubitka sopstvene porodice. Od kvartova Meksiko Sittija i varljive granice na Rio Grandeu do tajne internet aukcije seksualnog roblja i napetog sukoba u tajnoj kući u predgrađu Nju Džersija, Rej i Horhe razvijaju snažnu vezu dok frenetično jure Adrijanine otmičare pre nego što ona bude prodana i nestane u brutalnom podzemlju odakle malo njih ikada uspe da se vrati. Inspirisan člankom Pitera Landsmita o trgovini ženama u SAD „Devojke iz susedstva“, koji je objavljen u NY Times Magazinu, film „Trade“ je uzbudljiva priča o hrabrosti i razorni prikaz jednog od najgorih zločina koji postoje u svetu. Režija: Marco Kreuzpaintner. Uloge: Kevin Kline, Cesar Ramos, Alicja Bachleda, Paulina Gaitan, Marco Perez, Kate Del Castillo.
9. *One Life No Price, UNODC (2007)* – Jedna od najvećih zvezda Bolivuda se priključila naporima UNODC-a u borbi protiv trgovine ljudima u Indiji. Milioni bioskopskih gledalaca u Indiji i širom sveta su videli dvominutni spot „One Life No Price“, koji je imao za cilj da senzibilize publiku, a koji je prikazivan pred premijeru novog filma „Welcome“. Regionalna kancelarija UNODC-a za južnu Aziju je producirala ovaj spot kako bi potakla civilno društvo i policiju na borbu protiv trgovine ljudima.
10. *The Jammed (2007)* – Inspirisan sudskim zapisnicima i stvarnim događajima, film „The Jammed“ je socijalni triler o trgovini ljudima u Melburnu. Kada majka Kineskinja dođe u Melburn da nađe svoju nestalu ćerku, traži pomoć Ešli Hadson, koja joj nerado pomaže u potrazi, a ubrzo biva uvučena u mračno podzemlje ovog kulturnog grada dok pokušava da spase tri devojke od bande trgovaca ljudima. Priča otkriva zlokoban svet ilegalne prostitucije i državnih deportacija, donoseći mnoge obrte i iznenađenja. Režija: Dee McLachlan. Uloge: Emma Lung, Veronica Sywak, Saskia Burmeister, Sun Park.

LISTA ORGANIZACIJA I INSTITUCIJA KOJE RADE NA SUZBIJANJU PROBLEMA TRGOVINE LJUDIMA

NEVLADINE ORGANIZACIJE

- 1) ASTRA – www.astra.org.rs – 011-33-47-817
- 2) Centar za prava deteta – www.cpd.org.rs – 011-33-44-170
- 3) Savetovalište protiv nasilja u porodici – www.savetovalisteprotivnasilja.org – 011-27-69-466
- 4) Atina – www.atina.org.rs – 011-32-47-619
- 5) Viktimološko društvo Srbije – www.vds.org.rs – 011-30-34-232
- 6) Beosupport – www.beosupport.org.rs – 011-33-43-635
- 7) Anti Trafficking Centar – www.atc.org.rs – 011-32-39-002
- 8) Centar za prava žena, Vršac – 013-822-795
- 9) Taboo, Zrenjanin – www.reaguj.co.yu
- 10) Žene u akciji, Velika Plana – www.zeneuakciji.org.yu
- 11) Udruženje žena i majki ANNA, Novi Pazar – 020-312-402
- 12) Centar za devojke, Užice – 031-515-290
- 13) Odbor za ljudska prava, Vranje – 017-410-822
- 14) SOS za žene i decu žrtve nasilja, Vlasotince – 016-874-744

DRŽAVNE INSTITUCIJE

- 1) Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije – www.mup.sr.gov.yu Odeljenje za suzbijanje prekograničnog kriminala, Uprava granične policije – 011-30-08-156
- 2) Ministarstvo rada i socijalne politike – www.minrzs.sr.gov.yu/ 011-313-09-45, Služba za koordinaciju zaštite pomoći žrtvama trgovine ljudima – 011-309-67-45
- 3) Ministarstvo pravde Republike Srbije – <http://www.mpravde.sr.gov.yu/> – 011-36-20-497
- 4) Ministarstvo zdravlja Republike Srbije – <http://www.zdravlje.sr.gov.yu/> – 011-361-37-34
- 5) Ministarstvo prosvete Republike Srbije – <http://www.mps.sr.gov.yu/> – 011-36-13-734

MEĐUNARODNE ORGANIZACIJE

- 1) OEBS Misija u Srbiji – www.osce.org/serbia/
- 2) Save the Children – www.savethechildren.org
- 3) UNHCHR The UN Refugee Agency – <http://www.unhcr.org/country/yug.html>
- 4) United Nations Office on Drugs and Crime – www.unodc.org
- 5) IOM, Međunarodna organizacija za migracije, Beograd – www.iom.int

NEVLADINE ORGANIZACIJE U REGIONU

- 1) Counseling Center for Women and Girls, Albanija – www.stopvaw.org/21Dec200462.html
- 2) The Hearth, Vlora, Albanija – qvatra@icc-al.org qps-vatra@aul.sanx.net
- 3) LEFO, Beč, Austrija – www.lefoe.at
- 4) „Animus Association“, Foundation/La Strada Programme, Sofija, Bugarska – www.animusassociation.org
- 5) La Strada, Republika Češka – www.strada.cz

- 6) Open Gate – OS Help line for information and prevention of trafficking in women, Skopje Makedonija – www.lastrada.org.mk
- 7) La Strada, Kišnjevi, Moldavija – www.lastrada.md
- 8) Sigurna ženska kuća, Podgorica, Crna Gora – www.sigurna-zenska-kuca.cg.yu
- 9) KLJUČ, Ljubljana, Slovenija – www.drustvo-kljuc.si
- 10) LARA, Bijeljina, BiH – www.zenskiforum.com
- 11) La Strada BiH, Mostar, BiH – www.lastrada.ba
- 12) Žene ženama, Sarajevo, BiH – www.zenezenama.com.ba
- 13) Ženska soba, Zagreb, Hrvatska – www.zenskasoba.hr
- 14) Reaching out, Pitesti, Rumunija – reachingoutrom@yahoo.com

IZVODI IZ ETIČKIH KODEKSA U NOVINARSTVU

A. IZVOD IZ ETIČKOG KODA PCC-A (UK PRESS COMPLAINTS COMMISSION)

(www.pcc.org.uk/cop/practice.html)

[...]

3. Privatnost

- i) Svako ima pravo na poštovanje njegovog privatnog i porodičnog života, doma, zdravlja i prepiske, uključujući i digitalnu komunikaciju. Od urednika se očekuje da opravda svaki čin narušavanja privatnosti pojedinca bez njegove saglasnosti.
- ii) Fotografisanje pojedinaca u njihovom privatnom prostoru, a bez saglasnosti, se smatra neprihvatljivim.
Napomena – Privatni prostor može biti javno ili privatno dobro gde je razumno očekivati privatnost.

4. Uznemiravanje

- i) Novinari se ne smeju baviti zastrašivanjem, uznemiravanjem ili upornim proganjanjem.
- ii) Novinari ne smeju uporno postavljati pitanja, telefonirati, proganjati ili fotografisati pojedince kada se od njih jednom zatraži da prestanu, niti smeju da se zadrže na njihovom posedu kada im se jednom kaže da odu i ne smeju ih pratiti.
- iii) Urednici su dužni da se postaraju da njihovi zaposleni poštuju ova pravila i da ne koriste materijal iz drugih izvora koji je nastao kršenjem ovih pravila.

[...]

6. Deca

[...]

- ii) Dete mlađe od 16 godina ne sme da se intervjuše ili fotografiše u vezi sa pitanjima koja se tiču njegove dobrobiti ili dobrobiti drugog deteta bez pristanka roditelja ili staratelja.
- iii) Nije dozvoljeno prilaziti đacima ili ih fotografisati u školi bez saglasnosti školskih organa.
- iv) Nije dozvoljeno plaćati maleoliticima za materijale koji su vezani za dobrobit deteta, kao ni roditeljima ili starateljima za materijale o njihovoj deci, tj. štibernicima osim ako je to očigledno u interesu deteta.
- v) Urednici ne smeju iskorišćavati slavu, ozloglašenosť ili poziciju roditelja ili staratelja kao jedino opravdanje za objavljivanje detalja o privatnom životu deteta.

7. Deca u slučajevima krivičnih dela protiv polne slobode

1. Štampa ne sme, čak i kad u zakonskom smislu može, da otkrije identitet dece mlađe od 16 godina koja su žrtve ili svedoci krivičnih dela protiv polne slobode.

2. U svakom medijskom izveštavanju o slučajevima krivičnih dela protiv polne slobode izvršenih nad detetom
 - i) Ne sme se otkriti identitet deteta.
 - ii) Identitet odrasle osobe se može otkriti.
 - iii) Ne sme se koristiti reč „incest“ tamo gde je moguće otkriti identitet deteta.
 - iv) Mora se voditi računa da ništa u izveštaju ne ukazuje na vezu između optuženog i deteta.

[...]

9. Izveštavanje o krivičnom delu

- (i) Identitet srodnika ili prijatelja lica osuđenog ili optuženog za krivično delo u principu ne treba otkrivati bez njihovog pristanka, osim ako je to zaista značajno za priču.
- (ii) Posebnu pažnju treba obratiti na potencijalno vulnerabilnu poziciju dece koja su svedoci ili žrtve zločina. Ovo ne treba da ograniči pravo na izveštavanje o sudskom postupku.

[...]

11. Žrtve krivičnih dela protiv polne slobode

Štampa ne sme da otkrije identitet žrtve krivičnih dela protiv polne slobode niti da objavi materijal za koji je verovatno da će omogućiti otkrivanje identiteta osim ako za to postoji odgovarajuće opravdanje i ako je zakonski dozvoljeno.

12. Diskriminacija

- i) Štampa je dužna da izbegne pežorativno ili na predrasudama bazirano ukazivanje na nečiju, rasu, boju, versku pripadnost, pol, seksualnu orijentaciju i svaku fizičku ili mentalnu bolest ili invaliditet.
- ii) Detalji o rasi, boji, verskoj pripadnosti, seksualnoj orijentaciji, fizičkom ili mentalnom oboljenju ili invalidnosti nekog lica se ne smeju iznositi osim ako je to zaista od značaja za priču.

B. IZVOD IZ ETIČKOG KODA UDRUŽENJA IZDAVAČA (*UNION OF PUBLISHERS*)

(WWW.MEDIA-ACCOUNTABILITY.ORG/LIBRARY/CZECH_REPUBLIC.DOC)

[...]

3. Zaštita ličnosti

Svaka diskriminacija ili uvreda na račun pola, rase, boje kože, jezika, vere, političkog ili drugog stanovišta, nacionalnog ili društvenog porekla, pripadnosti nacionalnoj ili etničkoj manjini, imovine, svojstva ili neke druge osobine se ne smatra etičnom.

4. Zaštita privatnosti

- 4.1. Štampa poštuje privatnost, uključujući i intimnu sferu.
- 4.2. Ako privatnost nekog lica ulazi u sferu javnog interesa i ako je to lice, zbog svojih društvenih aktivnosti ili položaja, postalo ličnost od javnog interesa, privatnost tog lica može u pojedinačnim slučajevima da se raspravlja u štampi. Ipak, neophodno je paziti da pravo na ličnost drugih lica nije povređeno.
- 4.3. Žrtvama krivičnih dela i nesreća se mora pružiti posebna zaštita. Poštovanje žrtve i njenih srodnika ima prednost u odnosu na objavljivanje podataka o identitetu ili fotografija.

[...]

7. Dece

- 7.1. Zaštita privatnosti dece ima prednost u odnosu na vrednost informacije. Tokom izveštavanja se uvek mora voditi računa o interesu dece i tinejdžera.
- 7.2. Izveštavanje o krivičnim delima koja su izvršili tinejdžeri ne sme otežati ili sprečiti njihov eventualni povratak u društvo.

C. IZVOD IZ NUNS-OVOG ETIČKOG KODEKSA
(www.nuns.org.yu/dokumenti/index.jsp)

[...]

Ovaj Kodeks naročito osuđuje svako zalaganje i/ili opravdavanje upotrebe nasilja u bilo kom cilju.

[...]

Najstrožije se zabranjuje korišćenje neprimerenih, uznemiravajućih, pornografskih i sadržaja koji mogu imati štetan uticaj na decu.

